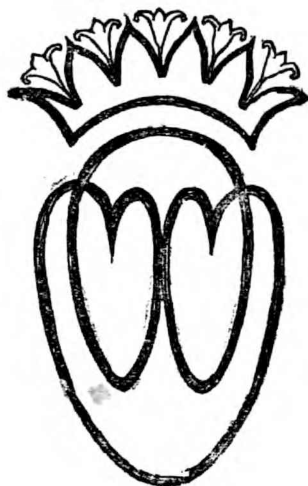
Kovo 20 diena

MAŽOSIOS LIETUVOS
PRISIGLAUDIMUI PAMINĖTI

1921 m.
Išleista Lietuvos Valstybės Tarybos lėšomis.

Nuo Redakcijos.

1920 m. kovo 20 d. Kaune įvyko Mažosios Lietuvos Tautos Tarybos atstovų kooptavimas į Lietuvos Valstybės Tarybą. Kadangi šitas Mažosios Lietuvos prisiglaudimo aktas turi didelės istorinės reikšmės, tai kad būtų duota galimybės susipažinti su kalbamuoju aktu platesnei visuomenei, Valstybės Tarybos Prezidiumas buvo nutaręs aprašymą šito iškilmingo akto išleisti atskira knyga, pavesdamas man rūpintis jo redakcija ir leidimu. Šita knyga turėjo būti atspausdinta 1920 m. pavasarį, tai yra tuojau po šioj knygoj aprašytų įvykių, tačiau del priežaščių, nepareinančių nei nuo šio leidinio Sumanytojų nei nuo Redakcijos, tas darbas išėjo pavėluotas. Bet kadangi liečiamas šioj knygoj klausimas pasilieka aktualus, tai manome, kad šis leidinys ir dabar nenustoja savo reikšmės, ir patarnaus Sujungtos Lietuvos idejai.

J. Šernas.

Valstybės Taryba

P. Klimas.

Trumpos žinios apie mūsų giminiečius prūsus arba senprūsius ligi XIII a.

I. Mūsų ir prūsų kalbos bendrumas.

XIX a. pradžioj lyginamojo kalbų mokslo įkūrėjas Pranas Bopp'as, kalbininkai von-Bohlen'as, Aug. Pott'as ir kt., betyrinėdami įvairių kalbų santykius, rado lietuvių tautą pareinant iš tos pačios indoeuropiečių, arba indo-germanų šeimos, kurioje randame arijus (arba indus bei iranius), armenius, trakus bei brigus, graikus, albanus, ilirius, italikus, keltus, germanus ir slavėnus. Be to, dabartinės lietuvių kalbos žodyną lygindami su latvių ir žuvusios jau (XII am.) prūsų, arba senprūsių, kalbos palikimais, kalbininkai aptiko, jog lietuvių, latvių ir prūsų kadai kitkart kalbėta viena kalba. Tik vėliau bendroji kalba suskilusi atskiromis tarmėmis arba atskiromis kalbomis. Kitaip tariant, lietuviai, latviai ir prūsai, viena bendra prokalbe kalbėjusieji, buvo ir to paties kilimo tautos.

Tosios giminės, indoeuropiečių šeimoje sudarydamos savitą atskirą grupę, gavo *baltų*, arba *aisčių*, vardą. Kai kurie kalbininkai tą grupę pataria vadinti vien aistų, arba aisčių vardu, kadangi baltais esti vadinamos kartais ir visai kitos šakos tautelės, k. a. suomių-ugrių padermės lyviai ar įgauniai, germanų kilties švedai, danai, slavėnų kašubai, pamarėlai ir kt. Aisčių gi vardas, tų kalbininkų įsitikrinimu, buvęs bendras savarankiškos šakos, būtent, lietuvių-latvių-prūsų protautės vardas. Jį randame taip pat istoriniuose šaltiniuose.

Istorinį tos grupės skirstymąsi lyginamasis kalbų mokslas spėja tokį buvus. Iš bendrosios baltų prokalbės visų pirma buvusi išsiskirusi dvi tarmi, arba prokalbi: p r ū s ų ir bendra l i e t u v i ų-l a t v i ų. Kada tas skilimas atsitikęs, šių dienų mokslui dar sunku tarti: menama, rods, tatai įvykus paskutiniame amžiuje prieš Kristų. Toliau, kurį laiką tiedviem šakom gretimai plėtojantis, lietuvių-latvių prokalbė vėl skilusi į dvi tarmi: l i e t u v i ų ir l a t v i ų. Maždaug IX a., kalbininkų nuomone, lietuviai ir latviai jau buvę turėję kalbas, kurios, nežiūrint į jų artimumą, galima laikyti savytomis, a t s k i r o m i s.

Tokiu būdu lyginamasis kalbų mokslas pažymėjo ir atskyrė svarbiausias mūsų gimines.

II. Prūsų gyvenamosios vietos.

Spręsdami iš lietuvių kalbos senumo, arba artimumo indoeuropiečių prokalbei, daugelis taria lietuvius ir prūsus; rasi, pirmiausia iš Azijos į Europą išėjus ir čia iškarto nusidanginus ligi Baltijos pakraščių, kur, atskirai nuo kitų tautų tame užkampy tarp miškų ir balų begyvendami, jie ir būsią išlaikę savo senobiškumą. Gi Theodorui Poesche, sudėjusiam savišką teoriją apie arijų gimtinę ne Azijoj, bet Europoj — Rokitnos balose tarp Nemuno ir Dniepro, atrodo, kad „perėjimas iš Rokitnos balų panemunėn buvęs lengvas, panemunėje gi šioji arijų giminė sugulusi lyg tykioje, ramioje įlankoje“. Prof. A. Bezzenberger'is taip pat taria baltų padermę čia ėmus gyventi iš senų senobės, kaip tik tuo pajūriu buvo galima žmogui gyventi. Geologų, antai, išrodinėjama, jog po tretinio (tertiaire) perijodo visa Baltijos jūra dar buvusi sausažemis, kurs grimzdamas ir kildamas ilgainiui, potvinių metu, jau brendęs dabartinį maždaug pavidalą ir dviem atvejais buvęs ledų sukaustytas. Tuo laiku čia žmogaus dar nebūta, norint vidurinėje Europoje jau randamos jo žymės. Ir tik antriesiems ledams išnykus, išsisklaisčius vandenims, upėms savąsias vagas aptikus, sužėlus žolei ir gyviams vistant — čia atsiradęs ir žmogus. Berendt'o tyrinėjimu, Nemuno srovė išpradžių

ėjusi Įsrutės ir Prėgliaus žemuma; paskui, susitvenkus apie Ragainę, išsiliejo didelė bala-jūra, į kurios vakarinį kampą įtekanti dabartinė Jūros upė (Nemuno įtakas). Kadangi visų baltų kalbose jūra (jurian prūs., jūrės—liet., jūra—latv.) reiškia „didelį vandenį", „marę", tai tuo vardu upę dabar toli nuo jūros įvardinę, vietiniai gyventojai, matyti, atminė aną susitvenkusiojo Nemuno „jūrą". O kadangi Nemunas savo dabartinę vagą apsirinkęs—kaip tat išrodo Berendt'as su Jentzsch'u — maždaug apie 5000 metų, - tai baltų padermės čia irgi bent nuo to laiko jau būta gyventa. Patvirtinimui čia derąs dar ir vadinamasis „Krantas" Kuršių Marės (Kurisches Haff), po vandeniu 200—300 žingsnių nuo krašto; ta staigi gylė (bent 9 pėdų — vietoj 2 — 3 pėdų pakrantės seklumos), kuri, geologų išrodinėjimu, reiškianti senobinį Rusnos krantą, savo vardu, pasak Bezzenberger'io, irgi rodanti baltus ją, kaipo krantą, pažinus ir ligi šiol padavimais tą pavadinimą išlaikius. Pagaliau, archeologinės iškasenos savo lytimi rodą, jog bent ankstybiausiame neolito ir metalo perijode pietiniu Baltijos pakraščiu gyventa aisčių kilties žmonių. Lyginai leticistas (latvininkas) A. Bielenstein'as savo istoriniais-geografiniais tyrinėjimais, prieš pirmesnius Schlötzer'io, Watson'o ir Doring'o tvirtinimus, išrodo taip pat šiauriniame Baltijos jūrių pakraštyje ir senobėje gyvenus ne suomių, bet latvių padermę. Berods, kai kurie mokslininkai (Šachmatov'as, Keltsch'as, Pierson'as) Baltijos kraštuose stengės atsekti dar senobinių keltų pėdsakų, tačiau lietuvių kalbininko K. Būgos tyrinėjimu vietiniai vardai tokių pėdsakų nerodo, o jei ir turį ką bendra su keltų žodžiais, tai tik kaipo bendros indogermanų kilties žodžiais. Tik Vislos vardas jam neabejojamai rodos keltiškas.

Rasi, tad nebūsime visiškai be pagrindo, tardami jog Baltijos jūrių pakrašty iš žiliausios senų senobės gyveno prūsų, latvių ir lietuvių giminės.

Senprūsių giminė gyveno išsiskirsčiusi didesnėmis ir mažesnėmis žemėmis, arba, tariant, provincijomis. Tų žemių sienos tyrinėjimų yra maždaug visos tikslokai nustatytos, bet kadangi mums čia svarbi yra bendra senprūsių

siena, tai, tų vidurinių provincijų neliesdami, teapžvelgsime kraštines.

IX a. pabaigoj Wulfstan'as vakarų pusėj prūsų krašto sieną skyrė Vislos krantais ligi pat Gdansk'o (Danzig'o). Gi Dusburg'as kampine prūsų žemių provincija pavislyje skaito Kulmiją (Colmensis), tarp Vislos. Ossos ir Drewenz'o upių. Naujesnieji betgi tyrinėjimai rodo, jog, bent kryžeiviams Prūsuosna atvykus, visa žemuma tarp Vislos ž^mupio (nuo Gdansko) ligi Nogat'o buvo Pomeranijos kunigaikščių valdžioje ir vargu be buvo senprūsių gyvenama. Taip pat Kulmija, dar M. Toppen'o, o paskiau kruopščiais W. Kętrzyński'o išrodymais, iš sena buvusi „infra regnum Poloniae" (Lenkų karalijoj), kur jokių senprūsių buvimo žymių nesą randama. Kad Kulmija, bent daugiausiai, lenkų buvo gyvenama, tatai šiandien laikoma per neabejojama. Kurie-ne-kurie betgi lenkų rašytojai tvirtina taip pat, jog dar vokiečių ordenui čia neatvykus, Kulmijos lenkai, nugalėdami gretimuosius prūsus, buvę įsigyvenę už Ossos upės. Lohmeyer'is laiko tat per nepakankamai dar išrodytą dalyką. Kulmija, kaip vėliau matysime, iš senobės jau buvo buvus išeinamoji lenkų antpuolių baza; iš čia pradeda savo misijų žygius ir vokiečių ordenas.

Tikriau todel bus žiemos vakarų siena prūsų giminei bent XIII a. pradžioj, skirti nuo Drewenz-ežero ir iš jo ištekančios to pat vardo upės maždaug ligi Strassburg'o, kur į rytus traukės Liubavijos ir Sasų žemės. Siena su lenkais nėra aiški. Kętrzyński's ją veda Sasų žemei per dabartinius Burdąg'o ir Jurgi'o sodžius, o Liubavijai — nuo Zielona-upės per Bransko ežerą (jez. Brańskie) ir iš jo ištekančia Branicos upe ligi įkrintant į Drewenz'ą. Kas žemiau už Branicos ir kas vėliau buvo prie Prūsų priskirta, pasak jo, iš senobės buvus lenkų gyvenamoji sritis. Berods, ir tos kraštinės prūsų žemės buvusios labai retai tegyvenamos arba dargi tuščios, nėsa jokių žinių apie jų gyventojus nieks beveik nepaduoda; kryžeivių ordenas paskui jas buvo užemęs be jokio vietinio spyrimosi.

Nuo Drewenz-ežero, duriantis su Sasų žeme, pasukant toliau Drewenz'os aukštupiu, nuo Ossos upės į šiaurę, ligi

Nogat'ui susijungiant su Elbingu, traukės kraštinė vakarinė prūsų padermės žemė — Pomeranija. Prie Aistmarės (Frisches Haff) nuo Elbingo į rytus pajūriu ėjo Varmijos (Ermland'o) sritis. Nuo tų kraštinių — Liubavijos bei Sasų Pomeranijos ir Varmijos žemių, į rytus, pajūriu, ėjo visos kitos senprūsių provincijos, kurių tarpe, be mažesniųjų, atskirų ar dalių (kaip antai „Unsatrapis", paskui vokiečių Wonsdorf'u pavadintas, „Wuntenovė", „Wewa", „Pasiuk", „Drusen"), kryžiuočių tradicija mini Pogezaniją, Natangiją, Bartniją, arba Bartą, mažąją bei didžiąją (Bartha et Plicka Bartha, arba major et minor Bartha), Galindiją, Sambiją (Sambia, Samland), Šalavę, Nadravę ir Sudaviją. Tačiau trys pastarosios provincijos, ištikrųjų, kaip tatai istorinių-geografinių tyrinėjimų ir išdalies dar šiandien ten gyvenančių lietuvių parodoma, priderėjo nebe senprūsiams, bet lietuviams. Jos, būtent, yra kraštinės vakarų pusėje lietuvių padermės sritys, kurias nuo senprūsių žemių skyrė senobėje tanki, nepereinama giria ir pelkė, pradedant nuo Rusnos, miškais ligi Prėgliaus ir toliau ligi dabartinio Nordenburgo, Juodlaukio, Mulžių, Trempų, pagaliau, baigiant Skališių, Rothebude's ir Borkų giriomis. Toji sritis tuo būdu sudarė vakarinę lietuvių giminės sieną nuo prūsų.

Šiaurėje, prie jūros, lietuvių Nadravė dūrėsi su senąja gintarų šalim — senprūsių Sambija, kuri buvo užėmusi visą iškišulį tarp Rusnos (Kuršių įlankos, Kurisches Haff) bei didžiųjų pelkių (Moosbruch) ir Aistmarės (Frisches Haff) bei Prėgliaus, arba Skaros (Pregel), žemupio maždaug ligi Deimės, arba Labos, upės. Toliau, Nadravė siekėsi su Unsatrapio sritimi (kuri, būdama veikiausiai Natangijos dalis, traukėsi ligi Prėgliaus abiem Alės žemupio pusėm), dar toliau — su Bartnija miškų ruožu ligi dabartinio maždaug Drengfurt'o miesto, ir, pagaliau, rasi, dar su šiauriniu Galindijos kampu, kurs traukės ligi šiapus didžiųjų Mozūrijos ežerų. Čia Nadravė jungėsi su kita lietuvių žeme — Sudavija, kuri plačiai traukdamasi į rytus ligi Nemuno, iš vakarų pusės dūrėsi apie Didžiuosius Mozūrijos ežerus su Galindija, pietuose gi šlijo į jotvingių sritį, čia gaudama Dainavos krašto vardą. Šalia Nadravės prie Rusnos į že-

maičių pusę, jau nesusisiekdama su senprūsiais, traukėsi trečioji lietuvių gyvenamoji, bet Prūsijoj terpiamoji, žemė — Šalavė, abiem Nemuno žemupio pusėm.

Beveik visa Šalavė ir dalis Nadravės bei Sudavijos, už senos Vokietijos sienos, dar šiandien, ypačiai sodžiuose išlaikiusi lietuvių kalbą, sudaro vadinamąją Prūsų, arba Mažąją, Lietuvą. Čia, antai, randame kalbant lietuviškai Klaipėdos, Šilokarčiamos, Pakalnės, Tilžės, Ragainės, Stalupėnų, Pilkalnio, o kiek anksčiau ir Labguvos, Įsručio, Gumbinės, Guldapės apskrityse. Gi XVIII a. pradžioj, prieš įsismarkinant vokiečių kolonizacijai lietuviškai kalbėta mažne visame tų trijų žemių plote; senprūsių kalba tada jau visiškai buvo gretimose srityse išnykusi. Taip antai, iš vienos bažnytinės apyskaitos sužinome, jog 1719 m. lietuviškai pamokslai sakyta visuose bažnytkiemiuose į rytus arba šiaurę nuo linijos: Labguva, „Petersdorf", Norkyčiai (Norkitten), Mulžiai (Muldsen), Juodlaukiai, Trempai, Darkiemis, „Szabieren", Dubininkai. Pagaliau, tą istoriniais bei geografiniais tyrinėjimais nusektą skiriamąją lietuvių ir senprūsių sieną prof. Bezzenberger'is atranda tikslokai ir atatinkamai esant iškeliamą taip pat vietų vardų kai kuriomis lytimis, kaip antai, sodžių prūsiškomis galūnėmis — keim (kaim, kam) ir lietuviškomis — kiem (kehmen), kurių, būtent, tarpvietis ir darąs kalbamąją sieną.

Visiškai betgi neaiški palieka pietinė siena Sudavijos žemėje, kur lietuviai jungėsi su jotvingiais. Pačių jotvingių padėtis baltų grupėje nėra paaiškėjusi, nes, anksti išnykę, jie bemaž nepaliko jokio savo kalbos ženklo. Gi paskesniaisiais laikais jų gyventąsias sritis nuo Narew'o ligi didžiųjų Mozūrijos ežerų ir viso ruožo nuo čia Gardino linkui randame slavių ir vokiečių apsėstas. Ir tik iš liudymų, jog Guldapės apskrityje ir šalimais kadai kalbėta lietuviškai, ir jog dabar didžioji Suvalkijos sudavų dalis yra lietuvių užimta, — sprendžiame bent žymų sudavų ar jotvingių kraštą, kad ir retokai anuomet gyvenamą, lietuviams bepriderėjus.

Čia dar pastebėsime, jog ir Sambijos prūsiškumas negali būti galutinai nutartas. Lotaras Weber'is, antai, taria

čia lietuvių kraštą buvus, kurs su Nadrave ir Šalave sudaręs Žemaičių dalį, sulatynintu „Sambijos“ (Sambite, Samen, Samaiten) vardu. Be to, vokiečių ordenas Sudavijos lietuvius ne kur kitur, bet čia sodinęs, o hercogas Albrecht'as radęs reikalo leisti du katekizmu lietuvių ir senprūsių kalbom kairiojo ir dešiniojo Prėgliaus kranto gyventojams. Taip pat Stryjkowski's savo kronikoj sakosi pats girdėjęs XVI a. pabaigoj Sambijoje, kaip ir apie Įsrutį, Ragainę, sodiečius žemaitiškai šnekant ligi pat Karaliaučiaus. Pagaliau K. Būga geografiniuose Sambijos varduose nemato jų skirtumo nuo lietuvių vardų.

III. Seniausios istorininkų žinios apie prūsus.

Tik nuo pirmojo amžiaus Kristui gimus, kada romiečiai karo žygiais vyksta į Germanijos pakraščius, iš daugybės Prūsuose randamų Romos pinigų sprendžiama romiečius nuo to laiko neabejojamai ir platokai dūrusis su Baltijos pakraščiu. Ir ne iš kur kitur, kaip iš čia, turi būti, bus parnešęs ans Nerono siųstas „Romos bajoras“ (eques Romanus) tą gausybę gintarų, į kuriuos Romo cirko minia, pasak Plinius'o, visa nustebusi žiūrėjusį, kad pamatė jais nukaišytus gladiatorių ginklus, sietus ir neštuvus žėrint. Bet kaip dar menkas buvo anuomet romiečių to krašto pažinimas, galima spręsti kad ir iš Pomponiaus Mela, kurs savo geografijos rašte — „De situ Orbis“ — apie sritį už Vislos į šiaurę nieko kita neranda pasakyti, be pasakų apie kažin kokius nuostabius kiaušaėdžius (Oaeonas), kurie avižomis ir balų paukščių kiaušais (ovis avium palustrium), minta, apie dar nepaprastesnius arkliakojus (equinis pedibus Hippopodas) ir, pagaliau, apie tokius ilgaausius (Panotas), kurie savo pliką kūną ausimis tepridengią.

Pirmą kartą tikslokai ir aiškiai paliečia mūsų kraštą tik I-jo amžiaus pabaigoj Tacitus savo „Germanijoj“. Kitų rašytojų ir ypačiai savaisiais liudininkais atsirėmęs, jis aprašinėja, aisčių gimines (Aestiorum gentes), gyvenusias dešiniuoju Svėvų, t. y. Baltijos jūrių krantu.

Po Tacitaus eina garsusis senobės geografas Ptolemaeus (II-jo amžiaus pabaigoj), kuris tarp daugybės tautų pirmą kartą įvardina prūsų padermės galindus ir sudavus, arba sudinus, gyvenusius žiemos rytuose nuo Pavislio venedų ir gytonų.

Ypatingos reikšmės čia įgyja gintaras. Kadangi prūsų ir lietuvių (baltų) iš senobės gyventa Baltijos pajūriu, kurs pasižymi gintarų gausumu, tai visur, kur tik kada buvo minėta gintarai, stengtasi matyti kalbant apie lietuvių prabočių tėvynę. Tuo būdu iš Mozės knygų kai kas manė išvedžioti kuone pirmųjų žmonių rojų buvus Lietuvoj, lyginai ir Homerą apie foinikiečių atvežamus Lietuvos gintarus dainavus. Berods, ir Herodotas žinojo gintarus pareinant iš kito Europos galo, nors ir abejoja ką tikra pasakyti apie tą šalį, kur tie gintarai esą randami barbarų vadinamos „Eridano" upės įtakoj.

Tiesa, Lietuvos gintarų kadai pasaulinis garsas vargu be galima griežtai paniekti. Juk, sakysime, žinomas Danzig'o chemikas Otto Helm'as, daręs įvairių šalių gintarų analizę, rodo, kad senobės Mikėnų kapuose (antrojo maždaug tūkstančio metų prieš Kristui gimus) rastieji gintarų gabalėliai savo sudėties tipu tegalėję pareiti iš Baltijos krašto. Todel ir spėjimas, kad sukrieji foinikiečių pirkliai senobėje galėję iš Baltijos pakraščio tą garsenybę traukti, apskritai, nėra perdaug netikėtinas. Neturime betgi išrodymų, kurie mums bent kiek įsakmiau tuos santykius, dar prieš Kristui gimus, čia patvirtintų. Neaišku dar taip pat, kur buvus toji „šiaurė", apie kurią Diodor'as Sicilietis kalba, tardamas gintarus iš senobės niekur daugiau visame pasaulyje nerandant, kaip tik vienoje šiaurės saloje, „Basilea" vadinamoje. Tokiu jau neaiškumu palieka apglobta ir Masilijos jūrininko, didžio šalių žinovo ir žvaigždininko, Pytheas'o kelionė į šiaurinę gintarų šalį dar prieš 300 su viršum metų Kristui negimus. Į tą šalį, kaip tatai iš kelintų, berods, lūpų atpasakoja mums Plinius ir Strabo, Pytheas buvęs atvykęs pro Britanijos salas (siekdamas net Skandinavijos krantus); tos šalies, „Mentonomon" vadinamos, krantus jis radęs didžiai jūros iškandžiotus, gi salai „Abalus"

šelstančios bangos išmečiojusios anuos garsiuosius gintarus, kuriuos vietiniai žmonės, esą, vartoję kurui ir pardavinėję kaimynams teutonams. Toj šaltoj srityje, pasakoja toliau Strabo, Pytheas radęs žmones mažai teišmanant gyvulių ir javų vaisymo darbą ir mintant soromis, žolėmis, šaknimis; turį gi medaus ir javų, darąsi iš jų gėrymą, gi javams džiovinti ar kulti dargi prisistatę tam tikrų trobesių. Strabo, be to, sakosi radęs Pytheas'o užrašuose kalbamąją tautą „Ostiaioi" ar „Ostimioi" vadinusis, kaip tat panašiu „aistų", „aisčių" vardu yra nekartą prūsų giminės paskiau įvairių rašytojų vadinamos. K. Lohmeyer'is betgi, laikydamas per neabejojamą daiktą, jog senobės graikai ir romiečiai prieš Kristui gimus visiškai nepažinę buvę Baltijos pakraščių ir jog jiems gintarų šalimi ėjusios Šiaurės, arba Vokiečių jūros pakrantės, būtent, Frizų salos (friesische Küste der Nordsee),—taria ir Pytheas'ą buvusį atsilankiusį ne Prūsuose, bet minėtoje pakrantėje.

Tai ir bus bene visos senojo pasaulio žinios apie lietuvių giminių prabočius. Paskesnieji senobės rašytojai, daugiausia, nusirašinėjo iš šių šaltinių arba skiedė juos visokiomis pasakomis, kurios veikiau pamasindavo to meto aukštaluomius skaitytojus. Užeina, be to, tas tamsus tautų maišaties laikmetis, kurs ardydamas ir statydamas lemia naują Europą. Tų sūkurių, matyti, buvo kliudytas ir senųjų prūsų kraštas.

Taip antai, Romai kovojant su sarmatais, Voig'tas neabejoja galindus drauge su finais ir venedais ėjus apie 253 m. prieš cezarį Volusianą, kurs tačiau juos nukovęs ir pasididžiuodamas vadinęsis, tarp kita ko, ir galindų imperatorium, IV a. įpusėjus, į vakarus ir šiaurę ėmę veržtis ostgotai, kurie Hermanriko vedami užėmę taip pat aisčių ir jų kaimynų, vidivarių, kraštą. Apie taiai mums praneša VI a. gotų istorikas Jornandes, arba Jordanes, minėdamas už vidivarių („vidivarii"), gyvenusių Vislos krantais, tautą „Aesti", kuri į šiaurę buvus užėmus pamarį ilgeliausiu plotu ir kuri, būdama ramaus būdo, buvus Hermanriko taikiai paveldėta. Hermanriko karaliavimui baigiantis, užplūdo Europą hūnų banga. Netrukus iškyla ir antras slavių judė-

jimas, kuris, rasi, jau tuo laiku ėmęs spausti į šiaurę ir vakarus finų padermę, o šie ir lietuvių arčiau į jūrą. Iš to laikmečio kalbininkai mena pareinant ir žodžių paskolas lietuvių suomiams ir atbulai.

Ir, šit, kada, pagaliau, V-am amžiui baigiantis, tas visuotinis tautų judėjimas ima rimti ir Italijoj susidaro stipri ostgotų valstybė, nežinia del kurių priežasčių prūsai-aisčiai iš savo senos buvainės karaliui Teodorikui Didžiajam siunčia savo krašto dovanų — gintarų, o karalius rašo jiems padėkos ir išdidaus palankumo laišką titulu: „Haestis Theodoricus Rex". Aisčiai, vadinasi, išliko savo sodybose, bet apie juos mums nieko niekas nepasako net ligi IX a., kada frankų valstybės karaliaus Karolio Didžiojo biografas, Einhard'as vėl pamini „aistus" (Aisti) prie Baltijos krantų šalia slavių gyvenus. Tuo laiku nuo (VI a.), berods, turime žinių dar skandinavų gotus ėmus lankytis visu Baltijos pamariu tarp slavių, finų, aisčių ir kt. vietinių tautų. Pasak Voigt'o, galima esą dargi manyti tuo metu gotus čia bendrame gyvenime sutapus su venedais, vidivariais, aisčiais ir kt., ypačiai jei tikėtume Grunau legenda apie Brutenį ir Vaidevutį, kurie tarp kita ko sumišusių tautų sutaikinimui bei suderinimui esą įsteigę bendro kulto, Romovės šventyklą. Tikslesnių žinių apie skandinavus tegauname nuo IX a., kada garsūs vikingai, savotiškai plėšimą ir prekybą jungdami, ima dažnai rodytis visu pamariu ir nekartą čia sukuria kruvinų kovų su aisčių giminėmis

Taip pat Saxo Grammaticus, danų XII a. rašytojas, praneša apie Haquin'ą, Danijos karaliaus sūnų, kurs X a. užpuolęs prūsų provinciją Sambiją (arba Samland'ą), ją nukovęs, vyrus išžudęs, o moteris privertęs eiti už nugalėtojų. Rasi apie tai sako ir lietuvių padavimai apie „švedkalnius" bei tos pasakos, kurios mini baisiuosius šiaurės barzdotus žmogžudžius, atplaukusius iš anapus jūros lietuvių kamuotų. Apie luomus, miestus, vietinius valdovus-kunigus (cyninge) ir kita labai plačioj „estų" žemėj tuo pat maždaug laiku kalba ir jūrininkas Wulfstan'as.

Po tų skandinavų žygių ir po Wulfstan'o kelionės, ėmus lankytis (X a. pabaigoj) krikščionybės platintojams,

taip pat duriantis su rusais ir lenkais, o ypačiai vokiečių ordenams ilgainiui čia susikūrus kovai su pagonais, — apie lietuvius ir jų gimines atsiranda vis daugiau ir daugiau žinių. Tik tuo metu iškyla ir anie, § 1 minėtieji, giminių vardai. Kitaip sakant, nuo X — XI a. jau gauname, ar šiaip ar taip, aiškokos medžiagos Baltijos pakraščio istorijai nusekti.

Vėlesnėsės žinios susideda iš įvairių kronikų, aprašymų, dokumentų, padavimų ir kt. šaltinių, kurių svarbiausi čia bent trumpai pravers paminėti. Visų pirma čia eina pirmojo krikščionybės apaštalo Prūsuose, šv. Adalberto, keli tragingos mirties (997 m.) aprašymai. XI a. pradžioj keliais ruožais apibūdina atskiras baltų gimines kanauninkas Adomas Bremenietis savo „Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum“ ir „De situ Daniae“. Pirmus susidūrimus prūsų su lenkais priepuolamai aprašo seniausioji lenkų kronika, sudėta, kaip menama, vieno Italijos kilimo kunigo prie karaliaus Boleslaw'o III ir paskiau primesta klaidingai Martynui Galliui, kuriuo vardu ta kronika ir yra žinoma. Ji aprašo atsitikimus ligi 1113 m.

Senajai prūsų istorijai ir kryžiuočių ordeno pradžiai pagrindinės reikšmės turi planingai sudėta Petro iš Dusburgo, arba tiesiog Dusburg'o „Ordinis Teutonici sacerdotis Chronicon Prussiae“, kur pirmoje dalyje randame ordeno įsteigimo aprašymą, 2-joje — jo atvykimą į Prūsus, 3-iojoje — kovas su prūsais ligi 1326 m. Šalimais Dusburg'as nušviečia senprūsių religiją, papročius ir kt., norint, apskritai, visa jo domė atkreipta buvo į karo žygius su jų įvairiomis karžygiškomis smulkmenomis. Didžiausiu tikslumu betgi toj kronikoj tepasižymi vien toji dalis, kurioje Dusburg'as aprašo jo paties laiko atsitikimus, maždaug nuo 1288 m. Tarpas nuo 1260 m. ligi 1288 m. turi daug trūkumų. Ypačiai žymių netikslumų aptinkame pirmose dalyse, būtent, ir toje, kuri liečia seniausį istorijos perijodą. Todel Dusburg'as čia tenka pildyti įvairiais kitais šaltiniais, kaip antai, popiežių bulėmis, įvairiais vyskupijų steigimo, žemių dalijimo, bažnyčių statymo ir kt. dokumentais. Kitos paskesnėsės Prūsų kronikos, daugiausia, be vieno kito mažmožio,

renkasi seniausias Dusburg'o istorines žinias ir užtat šiam periijodui (maždaug ligi XIII a. vidurio) nieko nauja nesuteikia.

Tačiau ne visi tie seniausieji šaltiniai kol kas, kiek jie liečia prūsų istoriją, yra kaip reikiant įvertinti, ir todel tenka, ar šiaip ar taip, naudotis jais labai atsargiai. Ypačiai ordeno kunigų ar šiaip jau jo dalininkų žinios nepasižymi bešališkumu. Dusburg'o, antai, kronika yra pilna fanatiškos vienuolio neapykantos visa, kas pagoniška. Kronikininkui atrodo, jog pats Dievas siunčiąs ordeną naikinti prūsų pagonų, ir pats Dievas su visais šventaisiais ir angelais, kurie, berods, nekartą dargi apsireiškią „narsiems Kristaus broliams", vedą ir valdą kryžeivių kardą. Gi pagonams prūsams, anot jo, padedąs visą laiką velnias, jie jo ir vadinami „velnio vaikais" — „filii Belial", todel tad nekartą stebuklingai keli ar vienas koks „Dievo tarnas" čia didžiausias tų „velnio talkininkų" minias išblaškąs. Žinoma, jokios teisės kovoti del savo laisvės pagonams prūsams Dusburg'as, kaip ir visas jo laikmetis nepripažįsta: jie turi būti arba išnaikinti, arba krikštyti. Tokiomis iš dalies ypatybėmis eina, berods, ir kitos kronikos, dargi popiežių bulės.

IV. Krikščionybės platintojai Prūsuose ir prūsų žuvimas.

Pirmą „ramųjį" Kristaus mokslo skelbėją į Prūsus matome ateinant iš Čekijos. X a. pabaigoj Pragos vyskūpas Vaitiekus-Adalbertas, savo darbui pasišventęs vyras, kurio veide, anot biografo „spindėjo angeliška šviesa ir visumet širdyje Kristus buvo", taigi tas įkūnytos dorybės ir didžios iškalbos apaštalas, savojoj tėvynėj betgi nepripažintas pranašas, tautiečių nepaklūsnumu nusivylęs, ieško savo misijai dirvos tarp pagonų, išpradžių jam artimoj (kalba) slavių Pomeranijoj (Gdanske), kur gauna paspirties iš kunigaikščio Boleslovo, o paskui su 30 apsiginlavusių palydovų jūra atplaukia į prūsų žemę, kaip menama, į Sambiją. Smalsiai stebėdamiesi pasitinka prūsai nere-

gėtus sviečius ir, matyti, supratę kad tie svetimkalbiai kėsinasi jų šventenybes paniekti patarla geruoju tąją naktį išsinešinti. Ryto metą, 997 m. balandžio m. 23 diena, pasilsėjęs ir pasimeldęs, kaip menama, šventame prūsų lauke ar miške, tas pirmasis evangelijos skelbėjas jau abejodamas, bene grįžti jam verčiau į sušnekamesnius slavius, susilaukia netikėtai kankininko mirties. Taip pat liūdnai pasibaigia antrojo Prūsų apaštalo Bruno-Bonifaciaus misija, kurs, betgi pramokęs kiek prūsų kalbos, buvęs perėjęs bemaž visą skersai prūsų žemę ir žuvęs su 18 savųjų palydovų kur „in confinio Rusciae et Lituae„ apie 1008 ar 1009 m.

„Ko betgi nėra pasiekęs pamokymas taikiu žodžiu, pastebi Voigt'as — tą išrišo kruvinas kardas". Ir tuos „kardo evangelijos" žygius pirmas pradeda didis šv. Adalberto gerbėjas ir Bruno draugas, lenkų karalius Boleslovas Narsusis (Chrobry). Apie 1014—1015 m. jisai įsiveržia per Kulmiją ligi Ossos upės ir Pomeranijos ribų, uždedamas prūsams duoklę, kurią betgi prūsai netrukus nustoję mokėję. Tie lenkų žygiai, paprastai krikščionybės misija ar kerštu už šv. kankininkus dengdamiesi, be kokių rezultatų kartojasi visą XI ir XII a. Kartais dargi patys lenkų valdovai tarpusavy susipešę, šaukiasi talkon pagonus-prūsus prieš savuosius politikinius priešininkus, žadėdami šiokio ar tokio atlyginimo. Taip pat vėliau, kada lenkų žemėse (kaip kad rusų—didžiajai Kijevo kunigaikštybei iširus) atskiri kunigaikščiai, išsidalinę nuovadomis, tarpusavy nepabaigiamai kovėsi ir intrygas varinėjo,—tie grobiamieji ir naikinamieji žygiai nesiliovė kartoję si, norint jokios patvarios įtakos Prūsuose nesukūrė ir juo mažiau krikščionybės skleidė. Priešingai, iš Inokento III 1211 m. bulės, antai, patiriame lenkų ir Pomeranijos kunigaikščius ar bajorus (viri nobiles et duces) visą laiką, tariant, naujuosius bažnyčios sūnus vien didžiomis sunkenybėmis teapkrovinėjus, juos visaip naudojus ir belaisviais vergais tevertus.

XIII a. pradžioj betgi vėl atvyksta Prūsuosna ramieji evangelijos skelbėjai, kurių pirmuoju nuo 1207 m. čia darbuojantis kronikos mini Didžiosios Lenkijos cistersų ordeno

vienuolį Gotfridą (Ieknietį — „de Lukina in Polonia"). Apsidraudęs popiežiaus pritarimu ir paspirtimi, jis pereina Vislą, skyrusią tuomet pagonus nuo krikščionių, ir nors prūsai nužudo jo vieną draugą (monachum Philippum), netrukus jis atverčia krikščionimis, matyti, ne vieną prūsą ir tarp jų du broliu valdovu ar kunigu senobiškais Pahlet'o ir Sodrech'o vardais. Po Gotfrido jo darbą toliau imas varyti nežinomos kilties vienuolis Christianas, kurs, matyti, paruošęs jau pakankamai dirvą, 1215 m. popiežiaus lieka įšventintas pirmuoju prūsų vyskūpu. Tais pat metais du vietiniu naujakrikščiu prūsų bajoru ar šiaip žemininku pateikia vyskūpui savo žemes arba bent aukoja jam vaisių dalį; tą dovaną patvirtindamas, vieną tų dovanotojų popiežius įvardija „Warpoda", krikštytą Pilypu, antrą—„Svavabuno", krikštytą Povylu.

Bet nespėja dar naujas vyskūpas nė įsikūrti, kaip prūsai, rasi, pabūgę tokio naujos tikybos spėraus platinimosi, rasi, prisiminę kovas su lenkais ir nenorėdami drauge su savąja religija laisvės nustoti, — didžiausiomis miniomis užpuola ne tik savo žemiečius naujakrikščius, bet įsiveržia Kulmijon, išdrasko išgriauja pilis, bažnyčias, vienuolynus, paverčia visą salį tyrumais, siekdami net Mazoviją ir Kujaviją. Tie įnirtusių pagonų antpuoliai pasikartoja 1216 m. ir kasmet dar aršyn eina, kadangi tarpusavio barnių ir peštynių susilpninti lenkų valdovai neįstengia bent kokios atspirties pareikšti.

Tada Christianas, nesitikėdamas iš lenkų pagalbos, vyksta į vokiečius, čia taręsis, kaip tat jau darydavęs bemaž kasmet Livonijos vyskūpas, ieškoti ir telkti kryžiaus karininkų, o paskui savo reikalui paaiškinti ir paspirčiai išgauti kreipiasi Romon į popiežių. Ir jau 1217 m. Honorius III liuosuoja Gniezno arcivyskūpą nuo įžadų siųsti kryžiaus karininkus Jeruzolimon, jeigu šis visos savo diecezijos „piligrimus" leis gretimojon Prūsijon. Toliau eina visa eilė bulių, kuriomis popiežius kviečia Vokietijos, Pomeranijos, Lenkijos ir kitus vyskūpus, užuot Palestinon traukus, arba kurie negali tolimų žygių pakelti, kaip kad pabėgę ir bėdinieji, arba kurie, pagaliau dar kryžiaus ženklo neturi, —

visus, su lygiais atlaidas ir malonėmis, kaip ir Jeruzolimos žygiuose, rinktis prieš prūsus ir čia „dvasiniais bei materialiniais ginklais“ krikščionių tikybą platinti: Tuo pat tarpu popiežius draudžia pardavinėti prūsams druską, geležį ir ginklus, kūriais jie galėtų kovoti prieš žygininkus. Vyskūpas Christianas, kaip tai yra buvę tuomet ir Livonijoj, skiriamas vyriausiu žygių vadu, be kurio žinios nieks neturįs teisės ginkluotas pereiti pagonų ar jau krikštytų prūsų sienas; neklaužados dargi anatema grasinami. Charakteringa, jog popiežius, tarytum jau išanksto nuspėdamas tų iš visų pašalių šaukiamų karžygių pobūdį, perspėja juos negaudyti žemės lobio ir netarnauti drauge „dievui bei mamonai“, o vyskūpą įgalioja tokius iškrypėlius „bažnytine cenzūra“ malšinti.

Šalia, berods matome popiežių skelbiant ir ramaus atvertimo darbą. Taip, antai, keliomis bulėmis jis šaukia Mainz'o, Magdeburg'o, Köln'o, Salzburg'o, Gniezno, Lund'o, Bremen'o ir kt. vyskūpijas rinkti mezliavą prūsų tariamai žudomų dukterų išpirkimui ir mokyklų statymui, kur prūsų vaikai, o per juos ir tėvai esą veikiau, nei ateivių, būtų arverčiami. Kadangi vėl, prūsų padermė esanti griežtai tikybai priešinga ir atspari, gi savo daugiau, nei žvėrišku žiaurumu dukteris parduodanti ir žudanti, taip pat belaisvius dievams aukojanti ir jų kraujuje savo kardus vilganti, tai ir tuo ramiuoju būdu popiežius taria galint pasišventusius aukotojus savo įžadus, užuot Jeruzolimoj, čia Prūsuose išpildyti (exequi vota sua).

Apie to popiežiaus šaukimo vaisius betgi, be kokio vieno dvasininko kelionės į Prūsus, nieko neturime daugiau ką pasakyti. Kas nedalyvavo anuomet rytų žygiuose, tie, mat, daugiausiai krypo į Livoniją, kur šis tas jau ištikrųjų buvo daroma ir padaryta. Tiesa, vasaros metu 1222 ir 1223 m. arti Kulmijos sienos buvo susirinkusios, matyti, nemažos kuopos, kurių tarpe randame lenkų, Silezijos, Pomeranijos ir kitų šalių kunigaikščius, hercogus, vyskūpus, baronus ir t. t. — apie jų darbus žinių nėra, jei neskaitysime čia vyskūpui Christianui gausių žemės dovanų skyrimo. Tie rinkimaisi, rasi, tik pakiršino prūsus, kurie 1224 m. vėl

nematyta dar piktimi užplūsta Kulmiją, Kujaviją ir Mazoviją, pasak senosios Olivos vienuolyno kronikos, visa degindami, žudydami moteris, daugybę verguvėn paimdami; dargi patį Olivos vienuolyną bei jo konventą buvę nugabenę į Gdanską (kurs matyti, irgi prūsų rankosna patekęs buvęs) ir ten nužudę.

Tas baisus smūgis tiek lenkams, tiek Christianui iškėlė reikalą ieškoti tikresnių kovos priemonių, ir čia — atėjo mintis parsikviesti į Prūsus pagalbon jau spėjusį anuomet įgarsėti vokiečių ordeną.

Vokiečių ordenas („Orden der Ritter des Hospitals S.-Marien der Deutschen zu Jerusalem“), kaip yra žinoma, buvo vėliausiai, šalia dviejų panašių — templier'ų bei joanitų — sukurtas garsiems Palestinos žygiams. Išpradžių kuklios piligrimų ligoninės pavidalu Jeruzolimoj, paskui, saracinams Jeruzolimą užgrobus (1187 m.), 3-iojo kryžiaus žygio metu, tokios jau panaujintos ligoninės forma, gausiai dovanojamas ir plačiai išaugęs, išpradžių joanitų mistro priežiūroje, paskui savųjų viršininkų, pagaliau visai savarankiškas, 1198 m. popiežiaus, templier'ų taisyklėmis, patvirtintas ir nuo kitų balto apsiausto su juodo kryžiaus ženklų skirdamasis, — tas vokiečių ordenas trumpu laiku įgyja didžios popiežiaus bei vokiečių kaizerio malonės ir jų bei daugelio kitų, ypačiai vokiečių, kunigaikščių, baronų ir vyskūpų, dovanojamas, prisirenka tokią daugybę turtų, jog jų valdymui skiria atskirus vietinius mistrus (Landmeister), kurių vyriausias bendras viršininkas gauna „Hochmeister'io“ vardą. Ypačiai tvirtai pastato ant kojų ordeną toks 4-as iš eilės „aukščiausias mistras“ Hermanas-von-Salza, kurs, įsiterpęs aštrion tuomet kovon tarp kaizerio Fridricho II ir Romos kurijos, čia vieną su antru taikindamas, o ypačiai savo ordenui sustiprinti tą kovą sunaudodamas, stengiasi savo sumanumu įgyti patvarios politikinės sprendžiamos galios Europos šiaurėje; nėsa, supratęs anuometinę ūpo ir pažiūrų permainą, kaip ir pats kaizeris, nebesitiki, bent ilgam, „šventoje žemėje“ galėsiąs išvyti įsigalėjusius maometonus ir ten tvirtos dirvos įgauti. Laimingai (1211 m.) vokiečių kolonistus nuo Moldavijos stab-

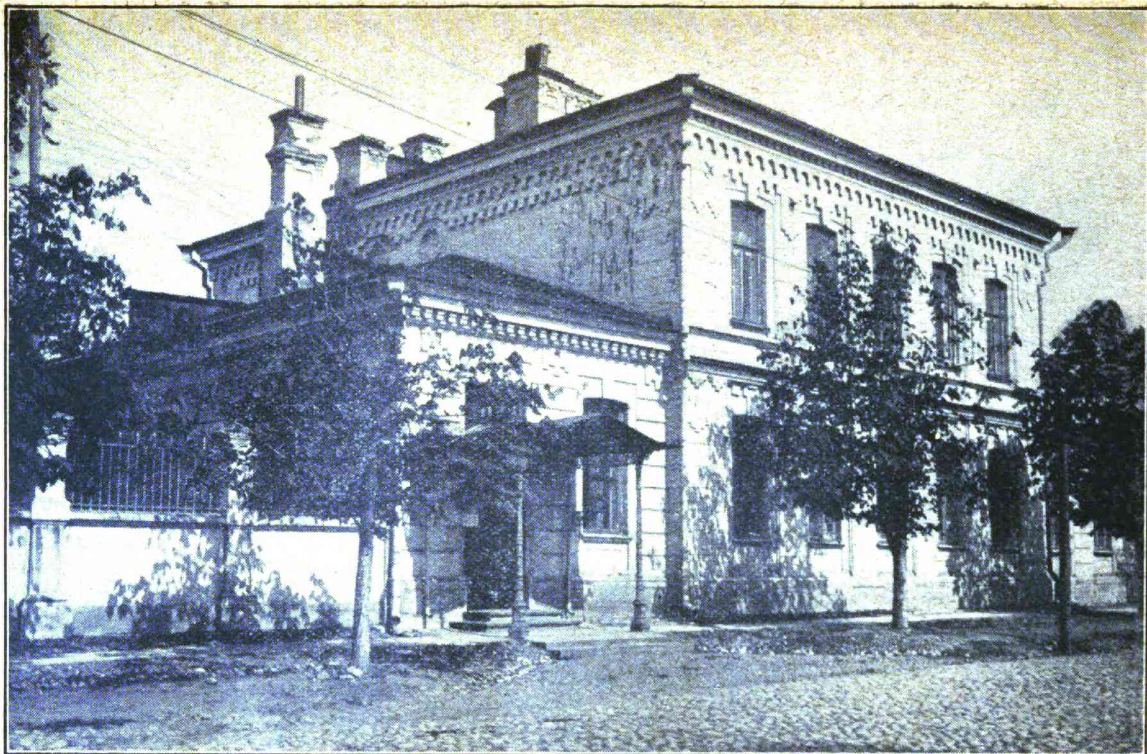
meldžių antpuolių apgynęs ir Vengrų karaliaus Siebenbürgen'o kraštu apdovanotas, bet po ilgų bylų galutinai 1224 m.) tų dovanų atimtas, Salza negalėjo nematyti po to nepasisekimo naujos, geros sau progos, Prūsuosna kviečiamas ir gausiai lenkų dovanojamas. Šiuo betgi atveju jį matome atsargesnį esant ir besistengiant tvirtai apsidrausti jam teikiamas dovanas bei naujai užimamas sritis, t. y. norint visai nuo lenkų nepriklausomam būti.

Tuo tarpu prūsai, negaudami iš savytarpio peštynėmis parsipiovusių lenkų valdovų bent kiek rimtos atspirties, šeimininkauja Kulmijoj ir nekartą užplūsta į gretimas sritis. Kada tad visų domė į Palestiną tekreipiama, o popiežius tepasitenkina į šiaurę išsiuntęs savo legatą, pagaliau, kada antrą kartą 1228 m. atsilankę ordeno pasiuntiniai teapsižvalgo, peršamų darbų sąlygas tetirdami, — hercogas Konradas ir vyskupas Christianas ryžtas, nieko nelaukdami, patys reikiamos pagalbos ieškoti ir sumano steigti Livonijos pavyzdžiu vietinį savąjį ordeną kovai su pagonais tarp Vislos ir Nemuno. Konradas ir Plocko vyskūpas jam pateikia sodybas ant dešinio Vislos kranto Dobrynėje, nuo ko ir pats ordenas „Dobrynės brolių" ordenu pasivadina, ir norint jis, tuojau (1228 m.), popiežiaus patvirtintas ir dargi ypatingon globon imamas, nemaža karžygių pritraukia, tačiau tenka jis priskirti prie tokių įstaigų, kurių, anot Lohmeyr'o, pradžia tiktai ir pabaiga tesanti žinoma. Todel grįžus Salza'i iš rytų žygio, vėl trečią kartą pasiuntiniams atvykus, 1230 m. Konradas ir Christianas galutinai susitaria su vokiečių ordenu, įteikę jam teisės šeimininkauti ir pelnautis visoj Kulmijoj, taip pat negrįžtamai atidavę nuosavybėn ties Thorn'u Vogelsang'o apygardą ir Nieszawos (Nessau) pilį. Berods, santykiai su Christianu ir jo privilegijomis Kulmijoj lieka neaiškūs; ordenas beprisižada tik padėti vyskūpui ir jo įpėdiniams kautis su pagonais, gi Christianas (1231 m.) sutinka perleisti ordenui $^{2}/_{3}$ visų jo nukovotojų žemių su dešimtinės ir patronato teisėmis, sau tepasilaikydamas tik $^{1}/_{3}$ ir dar visose nukovotose srityse teismo funkcijas. Tokiu būdu vokiečių ordenas pat kovos pradžioj virsta Kulmijos, o laukiamoj ateity ir nukovotos

prūsų žemės savarankiškas valstybinio charakterio valdovas (Landsherr), bepripažįstąs tik pasaulinę vokiečių kaizerio vyresnybę. Post factum belieka tatai pripažinti ir popiežiui, kurs visą laiką, tardamasis esąs prūsų žemių savininkas, 1234 m. amžinai dovanoja jas ordenui, žinoma, reikalaudams paprasto tokiais atvejais mokesnio sostui.

Taip tad nuo 1230 m., tuo pat laiku popiežiui plačiai— Vokietijoj, Pomeranijoj, Lenkijoj ir kituose slavių žemėse— kryžiaus žygius prieš pagonus prūsus skelbiant, „magister", arba „praeceptor Prussiae", Hermanas Balke, su savo padėjėjais, iš Kulmijos bazos sistemingai, karžygišku patvarumu ir nematytu nenuolankumu leidžias — „kaip tat Dievui tinka", kardu ir krauju krikštyti prūsų ir ant jų kapų bei sodybų pelenų tvirtai deda pamatus vokiškai Prūsijai. Ordeno vadų darbas pasižymi savo strateginiu ir politikiniu sumanumu. Visų pirma jis stiprina grioviais, pilimais ir užtvaromis prūsų pirmiau sunaikintą Thorn'ą (Torun'į), o prūsams čia pat prieš tris savąsias pilis pastačius (Kulm'ę, Rogow'ę ir netoli Thorn'o), klastomis anas paveržia ir išguja prūsus iš visos Kulmijos. Į apleistas vietas tuojau paskui eina vokiečių, sodiečių ir miestiečių, kolonistų minios, čia įvairiomis privilegijomis ir savivaldybės teisėmis globiamos. Iškarto sparčiau ima augti pamasinti ordeno karžygiai-piligrimai. Hermanas Balke dabar 1233 m.), vykdamas toliau, statosi laivus ir pavandeniui Visla plaukia į Pomeranijos sritį, kurdamas naują bazą (Zwingburg), Marienwerder'į (vivitatem insulae sanctae Mariae). Čia ordeno kariuomenės glitose randame Mazovijos hercogą Konradą, Kujavijos, Krokuvos valdovus, Gniezno Odowis'ą (Odonicz'ą), Pomeranijos Sventopolką, jo brolį Samborą ir daug kitų „kilnių ir galingų vyrų" (multi alii nobiles viri et potentes). Gi metai iš metų popiežiaus skelbiami kryžiaus žygiai dar platina be atvangos ordeno eiles.

Menkiau ginkluoti, be tinkamos politikinės bei karo organizacijos, prūsai prieš tas karžygių minias, po vieno kito atkaklaus susikirtimo, beranda išeities slapstydamiesi miškuose, užpuldinėdami užuolankomis ar, pagaliau, bent for-

Valstybės Tarybos Rūmai Kaune

malinai, „lenkdami tikybos jungui kuprą“ ir tuo būdu išsaugodami savo gyvatą. Vykdami toliau į Aistmarę, vokiečiai betgi sutinka, rodos, pirmą kartą ties Sargės (Svigunės) upe pasiruošusią kovai prūsų kariuomenę, kurios, pasak Dusburg'o 5000 žmonių (!) būta vokiečių išmušta. Čia „rijo — anot jo — blizgąs krikščionių kardas netikėlių lavonus“ (ibi gladius milicie Christiane vibratus carnes infidelium devoravit...), ir piligrimai, taręsi tuo žygiu jau esą išpildę savuosius įžadus, didžiu džiaugsmu grįžo namo dėkodami Išganytojo malonei. Iš čia Hermanas Balke siekiasi į Vislos žemupį ir jūrą, nes jo strateginis planas buvo — visą dešiniąją Vislos pakrantę užėmus ir „Zwingburg'ais“ apstačius, tvirtai įsisėsti viso pajūrio ruošte ir tuo būdu iš visų kraštų spausti vidurį, neduodant prūsams koncentruoti savosios atspirties kurioj vienoj linkmėj ar vietoj. Tuo planu sekant, 40-tųjų metų pradžioj jau matome ordeną, be Thorn'o, Kulm'o, Rehden'o Kulmijos srityje, Marienwerder'io — Pomeranijoj, turėjus sukūrus Elbingą ir Heilsberg'ą Pogezanijoj, prūsų Vuntenovės vietoj Balgą ir Braunsburg'ą-Varmijoj, Kreuzburg'ą-Natangijoj, Bartenstein'ą ir Rössel'į—Bartnijoj. Visuose tuose punktuose ir jų apylinkėse eina čia jau vokiečių sėslių kolonizacija iš Turingijos, Magdeburg'o, Lubek'o ir kt., statomi vienuolynai, gabenami vienuoliai, steigiamos bažnyčios, organizuojama parapijos ir vietinė savivaldybė. Gi visas ordeno darbas vis ryškesnio gauna politikinio-pasaulinio pobūdžio, ir vyskūpas Christianas, ypačiai dar kurį laiką jau prūsų nelaisvėje išbuvęs, pasijunta esąs bereikšmis, begalis ir beturtis, norint ir randa savo griežtiems skundams prieš ordeną popiežiaus užuojautos.

1235 m. prijungus prie vokiečių ordeno bergždžiąjį „Dobrynės brolių“ ordeną ir čia apreiškus jo turtų užgrobimo nenuolankų siekimą, tuo pat metu vėl Livonijos kardininkų ordenui rūpinantis sujungti vienam darbui abu vokiečių ordenu, Prūsijos kryžiuočių vadams vaidenasi jau didžios politikinės galios vaizdas, kada jungtinėmis abiejų ordenų jėgomis būsią galima sukurti galinga vokiečių valstybė nuo Vislos ligi Dauguvos ir visu Baltijos jūrių kraš-

tu, o toliau, rasi, pasivaržyti su rusais ir lenkais, kurie jaù dabar jautė ordeno įsigalėjimo pavojų.

Lyg tyčia tuo tarpu prūsai suruošia ordenui skaudų keršto smūgį. Vos spėjus šiam savo rytinių žemių sritis nuo mongolų užplūdimo apsidrausti ir dar nebaigus kivirčių su Pomeranijos hercogu, 1243 m. prūsų minios užplūsta ordeno užimtas pilis, sodybas, kolonijas, visa išdegina, išgriauja, išdrasko, išžudo; bepalieka iš visa, ką turėjo, ordenui tik Elbing'as, Balga ir trys Kulmijos pilys. Per keleris metus ordenas atrodo, tarytum, nustojęs galutinai visų savo nukovojimų ir darbo vaisių. Ilgainiui betgi keliais žygiais atsikvošęs ir Pomeranijos hercogą Sventopolką apmalšinęs (kurs, berods, dargi įtartas buvęs prūsus pakurstęs ir jiems padėjęs), ordenas daro Christburg'o sutartį, arba santaiką, su prūsais (1249 m. vasario mėn. 7 d.). Tuoju sutarimu prūsai naujakrikščiai lieka laisvi, pasilaikydami savąją nuosavybę ir kiek praplatintas paveldėjimo teises, atsisako betgi nuo kai kurių krikščionių dėsniams priešingų papročių, kaip antai, poligamijos, tėvo ir sūnaus pačių bendrumo, pačių pirkimo ir dukterų pardavimo ir t. t.; be to, apsiima pastatyti 13 bažnyčių Pomeranijoj, 6 Varmijoj ir 3 Natangijoj.

Bet ir toji santaikos tyla buvo tik viena tųjų „kapų tylų", kurių anuomet tiek daug ir taip dažnai būta naikinamoje prūsų žemėje. Jau tais pačiais metais rudenį matome ordeną vėl kaujantis su varmiečiais ir natangiečiais, kurie matyti, arba nedalyvavo sutarty arba pasipriešino jai; apie Kreuzburg'ą užklupti begrįžtant, ordeno karžygiai dargi lieka skaudžiai pamušti, kuria nelaime pasinaudojęs nenuorama Sventopolkas drauge su prūsais ryžtas užpulti vokiečių sodybas Pomeranijoj. Ir tik apie 1253 m. tas „pirmasis maištas" nuslūgsta.

Ligi to laiko senprūsių giminės žemių kryžeivių nekliudytos belieka tik Sambija ir Galindija; apie Galindijos nukovojimą trumpai tepatiriame iš vienos (1254 m.) popiežiaus bulės; gi Sambijai apimti ordenas padeda daug jėgų ir rūpesnio. Pasak Dusburg'o, čia būta tiek kovų, jog perdaug ilga būtų jos visos išskaitinėti. Pačios gamtos sąly-

gos ir žymesnė sambiečių organizacija bei kultūra reikalavo, palyginti, daugiau pastangų ir kariuomenės jiems nugalėti. Čia ordenui buvo atėjęs talkon galingas anuomet Čekijos karalius, Otokaras II, su puikia kariuomene, kurios išviso drauge su Lenkijos, Saksonijos, Turingijos, Misnos, Austrijos, Magdenburgo ir kitų Vokietijos valdovų bei vyskūpų ir šiaipjau piligrimų būriais, tam žygyje dalyvavusiais, Dusburg'as (be abejonės, perdėdamas) priskaito net 60.000 žmonių.

Otokaro vardu buvo pastatyta senosios Tvangstės vietoj Karaliaučiaus (Königsberg'o) pilis (1255 m.) bet pats karalius, matyti, greitai pasijuto čia savo įžadus išpildęs ir grižo namo. Netrukus po to, gretimųjų Šalavės, Nadravės ir Sudavijos žemių lietuviai, iš pietų slavių spaudžiami, iš šiaurės Livonijos ordeno gręsiami, iš vakarų gi naują kryžeivių pavojų jusdami, didelėmis miniomis traukia į Sambiją ir čia prieš Ordęną išstato savo tvirtapilį Vėliavą, kuri betgi greitai klastų keliais patenka į ordeno rankas. Sambiečiai tuo pat metu ryžtas iš vandens ir nuo sausažemio paimti jau kiek anksčiau sukūrtą prie jūros ant Dangės upės Memelburg'o pilį, kuri, būtent, tam tikslui kryžiuočių buvo statyta, idant atskyrus sambiečius nuo kuršių, kurie dažnai talkavo vieni kitiems, ir drauge žemaičius atstūmus nuo jūros, neleidžiant per čia ginklų gabentis. Bet ir tam žygiui nepavykus, jau 1256 m. ordenas laikė ir paskutinę senprūsių provinciją per nugalėtą.

Dabar jau lenkų valdovai, visumet ordenui talkavusieji, matydami tokius laimėjimus, patys ėmė justi įsigalėjusio kaimyno pavojų ir patys tarias eiti ordeno keliais, braudamiesi į Galindiją, Liubaviją ir Sasų žemes. Gi ordeno vadai, pajūrio sritimis jungdamiesi su Kuršu ir Livonijos ordeno apimtomis žemėmis, jau ruošiasi bendrai pulti į lietuvių (žemaičių ir aukštaičių, įskaitant šalaviečius, nadraviečius ir sudaviečius) vidurį ir, čia įsivyravus, įkūnyti senai siekiamą vokiečių ordenų valstybę. Bet čia susiduria su lietuvių sukurta valstybe—Mindaugo galybe, kuri atlaiko tą antpuolį ir padeda pamatus Lietuvos galingai valstybei.

——o——

Dr. Jonas Yčas.

Mažosios Lietuvos praeitis

(XIII — XX amžių bruožai.)

XIII—XVI amžiai.

Mūsų giminės praeitį, tiek Mažoje Lietuvoje, tiek visoje Prūsų žemėje sekant, tenka tuojau susidurti su stoka medžiagos.

Tiesioginių žinių, reikalingų seniems to krašto laikams atvaizduoti, randame be galo maža. Iškarto rodosi, kad mūsų tautos istorija dingo kartu su pagonija.

Politinės istorijos neteks ten susekti, nes mes niekumet nesužinosime, kaip buvo ji susiorganizavusi, kokie asmens, kokios šeimos atstovavo visai tautai, arba atskiroms jos dalims, kas ir kaip tvarkė šalį, kovojo su svetimų šalių atėjūnais, ir t. p.

To krašto politinę istoriją sudaro vien vokiečių ordeno veikimas, nes vien apie tai galime žinių, bet ir tai neužtektinai, rasti. O apie ano laiko lietuvius ir prūsus beveik nieko tikro nežinoma, nes anų laikų metraščių neliko, o velesnieji, pradedant nuo XIV a., rašytojai vietos žmonėmis nesiinterasavo, vien ordeno darbais susirūpinę, kaip čia juos ryškiau atvaizdavus. Bet ir ordeno pirmųjų anų laikų veikėjų gerai nesusekta: pirmųjų meistrų eilė ir jų vardai tik neseniai bent kiek paaiškėjo. Tai ką čia bekalbėti apie lietuvius: išeina, jų kaip ir nebūta tais laikais.

Kodel stoka žinių apie lietuvius?

XIII amžius neturi savo atpasakotojų, nes ordeno kronikos vien iš XIV amžiaus teliko: senesniųjų mes nežinome. Pirmas toks ordeno darbų atpasakotojas yra Petras iš Dusburgo.

Jis 1336 metais pabaigė Prūsų žemės kroniką ir įdavė ordeno vyriausiam meistrui (Hochmeister) ir išreiškė noro, kad jo raštas būtų peržiūrėtas — cenzūruotas ir, kur reikia ordeno nuožiūra pataisytas.

Petras Dusburg. ir kiti ordeno istorikai.

Jam, kaip ordeno nariui, vien ordeno reikalai terūpėjo: ordeno kova su stabmeldžiais, jo karžygių darbai ir nuopelnai— tai jo veikalo turinys, o vietos gyventojais jis beveik nesiįdomėjo.

Jiems pavesta atskirai kokie penki aprašymėliai (skyriai). Jis jų nekentė ir jokių nepripažino jiems teisių gintis nuo ordeno ir už savo laisvę, tikybą ir žemę kovoti; jie jam, kaip ir visam viduramžiui, būdami pagonys, velnio vaikais atrodė, kuriems reikėjo arba vokiečiams visai pasiduoti, arba galutinai žūti, bet, anot jo, jų gyvenimas taip, kaip kad senovėje buvo, pasilikti nebegalėjo: taigi kam buvo jis sekti ir dar be reikalo aprašinėti.

Bet tai dar nebūtų bėdos, jei jis vienas taip būtų daręs; ištikro verta pasigailėti, kad paskui jį tame lietuvių ir senprūsių, sakykime, kaip ir baikotavime sekė visi paskesniųjų 200 metų rašytojai, nes prūsų žemės istorija buvo Petro Dusburgiečio pilnai užkariauta. Taip tas senelis savo žiniomis nulėmė ilgiausius amžius anų kraštų istorijos atvaizdavimą.

Priešinga ordenui istoriografija.

Ir tik apie XV amžiaus galą, kada ordenas susilpnėjo, istorija išsivadavo iš ordeno įtakos, ir randasi rašytojų, kurie tyčiomis, norėdami įgelti ordeną, pradeda užjausti vietos gyventojus, kurie taip narsiai gynė žemę nuo atėjūnų. Bet nelaimė, tie XVI amžiaus rašytojai (kaip Simon Grunau ir kiti) nedaug tegalėjo naujos medžiagos surinkti ir kitaip nušviesti žilą prūsų žemės senovę. Kad tas ir labai keista, bet jiems teko daugiausia tuo pačiu Petru Dusburgiečiu naudotis, jo žinias savo tikslams vartojant. Taip ir belieka nūnai, aną praeitį apibūdinant, vien ordeno darbus sekti. Ir tai padarykime kuo trumpiausiai, nes tai ne mūsų tiesioginis tuo tarpu uždavinys.

XIII amžiaus misija. Vyskupas Kristijonas.

Tryliktojo amžiaus pradžioje prasideda sąmoningas krikščionybės platinimas Prūsų žemėje.

1209 metais jau darbuojasi ten vienuolis Kristijonas iš Olyvos vienuolyno. Keliais metais

vėliau, Ryman nuvykęs, jau gali jis pasidžiaugti gerais savo misijos vaisiais: jis nugabeno ten net du Prūsų kunigaikščiu kaip ir parodon. Jo santykiai su vietos žmonėmis, matyti, buvo neblogi, jis mokėjo jų kalbos ir pirmą laiką skelbė Kristaus mokslą ramiai. Yra likę žinių, kad prūsų kunigaikštėliai jam net žemės dovanoję. Jis buvo Ryme prūsų vyskupu paskirtas ir, į prūsus pagrįžęs, kaž kodel susidėjo su Konradu, Mozūrų kunigaikščiu, nors anam, rodos, savo žemės likimas, o ne prūsų krikštas rūpėjo. Tur būt, iš ten kilo nesusipratimų, ir 1223 — 24 m. sukilo prūsai, sunaikino visą misijos darbą, ir, atėję vyskupo pagalbon iš kitur kryžeiviai, nieko nepadarė.

Ordeno atvykimas į kraštą. Miestai.

Tada kreipėsi ir kunigaikštis, ir vyskupas į vokiečių ordeną, prašydami pagalbos. Ir ištikro, 1230 m. ordenas atvyko jiems talkon, bet ne kaip jų talkininkas, o kaip savarankis valdovas, vien papos viršenybę Prūsų žemėje pripažįstąs. Iškilo pykčiai ir vaidai. Abu kitu pretendentu: ir vyskupas ir Konradas liko be nieko, o užviešpatavo šalį ordenas. Kad nebūtų toliau kivirčų su kunigija, keturios Kulmo, Pomeranijos, Ermlando ir Samlando vyskupijos buvo taip tvarkomos, kad jos visos atskiros vienetos (provincijos) nesudarė, o nuo 1251 metų buvo tolimo Rygos arkyvyskupo žinion atiduotos. Be to, jų vyskupai buvo iš ordeno narių renkami ir ordeno politikos beveik nebetrukdė. Mozūrai - lenkai tuo laiku maža vienybės tarp savęs turėjo ir gudriai ordeno politikai atsispirti nepajėgė, ypač kai ordeno Meistras Hermann von Salca, ciesoriaus Fridrikio II artimiausias draugas, mokėjo save visokiais poperiais - dokumentais nuo pasikėsinimų iš šalies apsidrausti.

Ordenas tvarko savaip nukariautą šalį. 1231 pastatytas Torno miestas, 1232—Kulmo, 1233—Marienverderio, o 1236 jau visas prūsų kraštas vakaruose, t. y. pagal upę Vislą, iki pat jūros buvo nukariautas; 1237 metais padaryta Elbingo miesto, kaip ordeno uosto, pradžia.

Tada, susisiekimui jūromis palengvėjus, abu vokiečių

ordenu, Prūsų ir Lyvų, ištiesė vienas antram rankas ir susiliejo į vieną vokiečių ordeną, idant sekmingai tų šalių vokietinimo darbą varytų. Bet vien savo jėgomis ir tada kryžeiviai nebūtų galėję išsilaikyti.

Pagalba ordenui iš kitur. Kryžeiviai.

Kaip ir Palestinon, taip ir čion atvykdavo jam gelbėti beveik kasmet iš vakarų Europos narsių didžponių karžygių, daugiausia pildydami savo pasižadėjimą Kristaus bažnyčią nuo priešų ginti. Jie tatai ir padėdavo ordenui kasmet naujus žemės plotus nukariauti, naujas pilis pastatyti ir kraštą kolonizuoti;

Čekų Otokaro planai.

1254—55 metais atėjo Čenkų karalius Otokaras; jis, kaip dabar žinoma, norėjo sujungti savo rankose visas žemes nuo Venecijos pradedant iki pat Rygos. Su jo kariuomenės pagalba buvo Samlando žemė galutinai nukariauta, ir naujas miestas, būsima Prūsų sostinė, įsteigtas. Otokarui pagerbti, jis gavo Königsbergo, t. y. karaliaus kalno, vardą; lietuviai pavadino jį Karaliaučium.

Sukilimas prieš ordeną.

1260 m. sukilo prieš žiaurųjį ordeną prūsai; Marienverderio miestas ir kitos vokiečių gyvenamos vietos buvo sudegintos bei sunaikintos. Bet pamažu vėl įsigalėjo vokiečiai, ištvermės ir įnirtimo pilni, ir Konradui iš Tirbergo, ordeno didžiajam meistrui, pasisekė galutinai sukilėlius numalšinti.

Samlandą ir Galindiją vokiečiams nukariavus, visa šalis, prūsų apgyventa, ordenui atateko.

Kova su lietuviais.

Tada vokiečiai—ateiviai pradėjo kovą su lietuviais. Nelengva tai ordenui buvo, nes, kaip žinome, visas lietuvių kraštas susiorganizavo į valstybėles, kurios pradėjo krūvon jungtis. Be to, sena lietuvių ir prūsų tikyba stipriai dar laikėsi, turėdama savo centrą Nadravės krašte, kurs tęsėsi nuo Karaliaučiaus į rytus iki Nemuno.

Ten buvo garsioji Romuva, kur, anot Dusburgo, gyveno tada Krivė—visų prūsų, lietuvių ir latvių vyriausias

kunigas. Ta kova už tikybą ir laisvę tęsėsi per ištisus amžius ir visai nepasibaigė, kai ordenas žlugo ir Mažojoje Lietuvoje trečia tikyba (protestantų), įsigalėjo.

Be abejojimo, įtempta, kruvina kova lietuvių, sudavų ir jotvingių su ordenu Prūsijos teritorijoje buvo visų lietuvių palaikoma, ir kiekvienas jų laimėjimas arba nelaimė skaudžiai atsiliepdavo Didžiojoje Lietuvoje.

Lietuvos valstybė nestovėjo nuošaliai nuo tos kovos, bet deja, ryšys jos su lietuviais, Mažosios Lietuvos sukilėliais, dar pakankamai neištirtas.

Mažoji Lietuva, tikrai sakant, Nadravė ir Šalavė (šalys apie Nemuną ir į vakarus už Nemuno), galėjo dar kokį laiką, nors ir neilgai laikytis: šiek tiek buvo, matyti, ir ten žmonių, pasirengusių kariauti.

Lietuvių pilys.

Todel ordeno raštuose yra likę daug lietuvių pilių vardų, kaip antai: Gundau, Kapostete, Otholichien, Kamenisvika ir kitos. Jos buvę seniai Nadravės šalyje. Dusburgo žiniomis, lietuviai dar be jų pastatę tvirtovę Vėlau kovos laiku su ordenu. Liko žinių dar apie tris tvirtoves Šalavėje: Ragainę, Sareką ir Sassau.

Ordeno laimėjimas M. Lietuvoje.

Taip prasidėjo 1274 m. kova su lietuviais; jos laiku ordenas sustiprėjo; 1277 m. buvo Ragainė nukariauta; 1293 m. tiems lietuviams („šalavams"), kurie buvo ordenui pasidavę ir apsikrikštiję, buvo duota daug žemės, ir jiems ginti buvo, mūsų žiniomis, be dabartinės Ragainės, kuri pirma Landeshut vadinosi, dar kita pilis, Šalauerburg, (=Šalavų pilis), pastatyta.

Kova su D. Lietuva.

1283 m. Nadravė, Šalavė ir Sudavų žemė buvo vokiečių pirmą syk pavergtos, ir ordenas dar plačiau savo darbą pradėjo varyti ir slinkti į Žemaitiją ir Didžiąją Lietuvą. Todel XIV šimtmetis pilnas nesiliaujančių karų. 1309 m. atsikelia Prūsų žemėn visa ordeno organizacija su Didžiuoju Meistru priešakyje; ordeno sostine darosi Marienburgo tvirtovė, Prūsų vakaruose. Kasmet atkeliauna iš Eu-

ropos karžygių ordenui gelbėti ir krikščionių pasaulio karaliai dalyvauja toje aršioje kovoje su Lietuva.

Rodėsi, lietuvių tauta bus visai išnaikinta; o lietuviai vis delto išsilaikę, vienybėje savo didžiųjų kunigaikščių valdžioj susijungę ir kovai suradę naujų jėgų gudų ir rusų, Lietuvos valdinių tarpe.

Didžiojoje Lietuvoje buvo ordeno daug pilių mėginta pristatyti, ypač Nemuno krantuose, kad tokiuo būdu visą Panemunį, iki pat Gardino, pavergtų. Galų gale, kaip žinome, ordenas kovos neišlaikė ir nusilpo XV amž. pradžioje, Žalgirio mūšį pralaimėjęs.

M. Lietuvos atsiskyrimas.

Nuo 1422 metų, kada įvyko sutartis pas Melnos ežerą, nusistatė galutina, penkius šimtus metų ligi šiol išstovėjusi siena tarp Mažosios ir Didžiosios Lietuvos. Ji perskyrė mūsų tautą į dvi dalis, ir mūsų broliai anapus sienos liko vokiečių valdiniai.

Beveik visus juos laukė baudžiauninkų-vergų likimas; ir nuo to laiko šimtais metų neša ten lietuviai ekonominį ir politinį jungą.

To krašto baudžiava buvo pavyzdžiu panašiems santykiams Didžiojoje Lietuvoje, kur baudžiavų laiku buvo vartojami vokiečių žodžiai, kaip baudžiavos terminologija.

Tai ir pralobo, lietuvių ir prūsų triūsu, ordenas: jis virto didžiuoju Europos kapitalistu ir pirkliu.

Jo meistro Kniprodės laikas (1351—1382) yra laimingiausias ordeno periodas, pilnas ramaus plėtojimosi. Už pinigus tada pirkdavo jis pigiai iš visur javus ir juos kartu su savaisiais, iš žmonių surinktais, siųsdavo ten, kur jie brangesni buvo. Toki pirklių valstybė yra biauriausias žmonių padaras, nes jų valdinių likimas darosi visumet nepakenčiamas.

Ordeno irimas. Žalgirys.

Per tai ūmai prasidėjo valstybės irimas ir silpnėjimas: pinigų buvo daug, bet vidaus tvarka ir drausmė suiro.

Mainėsi, be to, ir patys laikai; viduramžis nyko, turėjo del to išnykti, kaip jo padaras, ir mūsų ordenas. XIV šimt-

mečio gale ordenas griebėsi, kaip visumet atsitinka su irstančia ir silpna viduje valstybe, didelių sumanymų užsienio politikos srityje; buvo jo pradėta agresinė politika su kaimynais.

Žalgirio 1410 m. pralaimėjimas buvo ordeno galo pradžia. Jis turėjo plačių savo sumanymų išsižadėti, bet kova nepasibaigė: laikas nuo laiko atsikartodavo dar karas, o šalies gyventojams tekdavo tas avantiūras apmokėti: mobilizacijos, rekvizicijos ir karo visos išlaidos ant jų pečių guldavo. Ypač dvarininkų ir miestiečių tarpe didėjo todel prieš Ordeną opozicija.

Opozicija krašte.

Šalyje reikėjo gyventojams valdymo ir politikos klausimuose balsą duoti; ordenui nenorint, susidaro krašto atstovybė. Gyventojai jungiasi į slaptas organizacijas. Ir prasidėjo jau viduje šalies kova.

Didieji miestai Prūsų vakaruose, išvien su dvarininkais eidami, su ginklu rankoje stojo prieš ordeno valdžią.

Į tą kovą buvo galų gale kaimynai įtraukti, ir prūsų vakarai susijungė 1466 m. su Lenkija ordeno teritorija sumažėjo ir Mažosios Lietuvos padėjimas iš to dar pablogėjo, nes jai teko beveik visą ordeno organizaciją išlaikyti ir išpenėti iki paties ordeno panaikinimo, kas atsitiko šešioliko amžiaus pradžioje.

Daugiau žinių apie lietuvius ir senprūsius. Grunau.

Apie tą laikotarpį yra, kaip ankščiau jau buvo minėta, daugiau žinių. Tuo laiku pradeda rašytojai labiau liaudimi ir jos gyvenimu domėtis. Tai darė labiausiai ordeno opozicija; jos raštuose matyti kaip ir užuojautos nualinto krašto gyventojams ir šiek tiek piešiama jų sunki padėtis. Ta pati ordeno opozicija davė pasauliui pirmą krašto istoriją. Tai buvo garsiojo vienuolio Simono Grunau kronika. Prieš tai du šimtus metų ordeno istorikai tylėjo apie vietos gyventojus, ir tik XVI amžiaus pradžioje pasaulis iš Grunau'o ir kitų to laiko raštų užgirdo apie prūsus ir lietuvius ir jų kultūros liekanas.

Tik tuomet norima susipažinti su senąja lietuvių tikyba, ir buvo istorijos aktyvan paleistos legendos ir tautos kūrybos išdaviniai. Iš to irgi laiko liko visos žinios apie mūsų pagonijos sutvarkymą.

Tai visa buvo surinkta Simono Grunau ir jo vienminčių - pasekėjų.

Kas Ordeno padaryta Mažojoje Lietuvoje.

Mažoji Lietuva, pasirodo, buvusi ordeno podūkrė: ji mažiau, negu kitos teritorijos, ordenui rūpėjo.

Dabar užtenkamai jau paaiškėjo, kad Prūsų žemės vakarai buvo ordeno laiku gerai bažnyčiomis aprūpinti, kada Mažoji Lietuva dar iki XVI amžiaus buvo beveik be kunigų ir bažnyčių. Taip pat ir miestų ten beveik nebūta. Kada vakaruose ir bažnyčių ir miestų skaičius protestantų laiku nepadidėjo, o kai kur net ir sumažėjo, M. Lietuvoje kaip tik atbulai atsitiko. Tai parodys užtenkamai šių faktų atpasakojimas.

Klaipėda ir jos kraštas.

Nemuno srityje buvo vienas tik miestas—Klaipėda, ir tai XIII amžiuje, ne prūsų, bet Rygiečių ir Kuršo karžygių statytas. Ten buvo labai svarbus punktas: buvo galima per kopas abiems ordenams, be baimės, susisiekti. Tai suprato Rygos meistras Dietrich von Grueningen (1239—1251) ir, laimėjęs kovą su kuršių tauta, įkūrė Klaipėdos pilį. Ten pat, spėjama, ir seniau miesto būta. 1252 m. kitas Livonijos meistras, išvien su Kuršo vyskupu, stato pilį naujoje vietoje Akmenės (vok. Dange) įtakoje; tada įsikūrė ir miestas, nes atkeliavo iš kitur kolonistai. Miestas buvo kurį laiką Naujuoju Dortmundu vadinamas: mat, iš Dortmundo buvo daugiausia kolonistų atvykę. Miestas įgyja iš ordeno privilegijų ir buvo apdovanotas Liubeko teisėmis.

Nuo 1422 metų, kada Palangos krantas Vytautui teko, Klaipėda buvo nuo Rygos atskirta, ir tas kraštas liko ordeno žinioje.

Del bažnyčių tame krašte negalima iš ordeno laikų nieko tikro pasakyti. Reformacijos pradžioje jau minimi penki kunigai: du pačioje Klaipėdoje (vienas buvo skiria-

mas lietuviams, o kitas — vokiečiams) ir po vieną: Verdainėje, Rusnėje ir Priekulėje.

Reformacijos laiku 1550 m. randame dar dvi naujas parapijas Kretingoje ir Kintuose. Kitos keturios bažnyčios įsteigtos vėliau: 1644 m.—Karkle; 1669 m.—reformatų Klaipėdoje; 1675 m.—Šakūnuose ir 1740 m.—pastatyta bažnyčia Karvaičiuose.

Tilžės sritis.

Tilžės apylinkėje buvo ordeno laikais tik dvi bažnyčios: Tilžėje ir Kaukėnuose; o miestų visai nebūta.

Protestantų jau laikais (1552 m.) buvo įsteigtas Tilžės miestas. 1574 m. atsirado bažnyčios Piktupėnuose ir Katyčiuose.

XVII amžiuje atsirado dar 5 parapijos: Joneikiškiuos (Heinrichswalde), Lapynuose, Kalninkuose ir Plaškiuose, o pačioje Tilžėje atsirado jau atskiros bažnyčios: lietuviams ir vokiečiams.

Iki XVIII šimtmečiui buvo tame apskrityje 10 bažnyčių, kurių tik 2 ordeno laikais statytos.

Ragainės ruožas.

Ragainės ruožas irgi iki XVIII šimtmečio neturėjo miestų, nes pati Ragainė atsirado, kaipo miestas, 1722 m.; Pilkalnys—1724 m.; Širvinta—1725 m.

Ten ordeno laiku keturios bažnyčios tebuvo: be Ragainės, dar Vilkiškiuose, Lazdynuose ir Viešvilėje.

Kitos šešios parapijos jau protestantų laikų atsirado: 1549 m.—Širvintoje; 1582 m.—Pilkanyje; 1623 m.—Viliūnuose; 1629 m.—Šilėnuose; 1665 m.—Budviečiuose; 1741 m.—Lenkvietyje.

Įsrutys ir jo apskritis.

Įsručio apylinkėje visi penki miestai jau ordenui nebesant atsirado: Guldapė —1567 m.; Įsrutys—1572 m.; Stalupėnai—1722 m.; Darkiemis—1724 m. ir Gumbinė—1725 m.

Tik trys tos apskrities parapijos: Georgenburg, Salau ir Auluvinai Samlando vyskupų statytos.

Apie bažnyčias: Įsručio, Norkyčių, Gumbinės, Gavaičių, Kusų ir Katnavos visai nežinoma, ar jų būta ordeno laiku.

Tikrai žinoma, kad XVI amžiuje 8 parapijos prisidėjo: Kraupiškas (1555); Pilupėnai (1557); Guldapė (1568); Žydkiemis (1579); Stalupėnai (1589); Tolminkiemis (1589); Nemerkiemis (1589) ir Balėtai (1599).

XVII amžiaus įsteigtos Įsručio apygardoje dar 10 bažnyčių: Muldžiuose (1603); Valterkiemyje (1607); Encūnuose (1608); Darkiemyje (1615); Nibudžiuose (1619); Dubinikuos (1620); Išdaguose (1633); Žabynuose (1660); Didlaukyje (1665); Klešavuose (1684); Mielkiemyj (1692).

Bene bus tuo pat laiku ir trys reformatų bažnyčios statytos: Įsrutyje, Šadaičiuose ir Inčiuose; Liuteronų istorikai (Arnold) iš reformatų neapykantos jų nei minėti nemini savo bažnyčių sąraše.

XVIII amžiuje (1718—1736) dar aštuonios bažnyčios atsirado: Pelininkuose, Malviške, Juodlaukyje, Podžiūnuose, Bildviečiuose, Žirgupėnuose, Gerviškėnuose ir Beržkalnyje.

Suvedant šiuos skaitmenis matome, kad Mažosios Lietuvos teritorijoje ordeno laiku tikrai būta vos-ne-vos 11 bažnyčių, kada paskiau (iki XVIII amž.) būta jau apie 70 parapijų toje pačioje šalyje.

Apie vienolynus.

Jei kas manytų, kad už tai vienuolių ten būta, tai tas apsiriktų. Jau nykstant ordenui, 1519 m. buvo įkurtas Bernardinų vienuolynas Tilžėje; o Augustinų Klaipėdoje ir Minoritų Ragainėje liko neįkurti, nors to labai norėjo 1409 m. narsusis Meistras Ulrichas von Jungingen.

Kunigija.

Žinomas dalykas, kad bažnyčių stoka anais laikais skaudžiai atsiliepė į krikščionijos įsivyravimą lietuvių tarpe: nes bažnyčia tai buvo viduramžio kultūros veiksnys.

Kunigijos — sudėtis, doros žvilgsniu negalėjo geras būti, jei Ermlando vyskupijoje, kurioje katalikų tikyba stipriai reformacijos laiku laikėsi, gerų kunigų nedaug tebūta.

Ne vien ordeno laikų niekintojas Grunau apsakinėja blogų atsitikimų iš ano laiko kunigų gyvenimo, bet ir patys vyskupai, kaip Giezė, Ferber, Hozius, Kromer, plūsta ant kunigų ir visaip juos bara.

Štai kad ir Ermlando vyskupas Fabijonas: Reformacijai užeinant, 11 metų jis vyskupavo ir tik išviso vieną kart šv. mišias per tą laiką telaikęs. Jo motina vedusi visus jo reikalus, ir, kai ordenui prisireikė, kad vyskupija nepraleistų lenkų per savo žemę, tai kreipėsi Meistras ne į vyskupą, bet siuntė kaž kokią diplomatę Romelinę iš Bartenšteino pas vyskupo motiną, ir lenkams buvo užginta per Ermlandą žygiuoti.

Ermlando kunigija sekė savo vyskupą, rūpinosi visokiais gyvenimo patogumais, o ne savo šventomis pareigomis.

Vienuolių ano laiko gyvenimas buvo prūsų žemėje stačiai nepakenčiamas: anekdotas seka paskui anekdotą ano laiko kronikose, net gerų katalikų rašytuose.

XVI amžius.

Tikybos stovis protestantams įsigalėjus.

Bet ir protestantų bažnyčiai įsigalėjus, kunigų sudėtis nei kiek nepagerėjo: verta tam dalykui to paties Grunavo pasiskaityti; pasirodo, kad ta kunigija, del duonos kąsnio, protestantais virtusi ir toliau elgėsi nei kiek negeriau. Reformacija nieko ūmai negalėjo pakeisti, ir Mažosios Lietuvos stovis, jau 50 metų po ordeno žlugimo, yra toli gražu nepatenkinamas. Mokslo vyras Nesselmanas Karaliaučiaus archyve rado vieną valdžios lietuvių kalbą rašytą dokumentą 1578 m., iš kurio gana aiškiai matyti, koks tikybos stovis buvo Tilžės apylinkėje reformacijai įsigalėjus. Sena tikyba vien iš paviršiaus buvo ordeno nustelbta, Kristaus mokslo dar maža būta: prie bažnyčios buvę žmonės dar mažai pripratę. Jie garbina šalia jos dar savo senovės dievus ir stabus; jie prisilaiko pagonų burtų, lankosi šventuose savo gojeliuose, aukoja dievams vaiko paveikslus, bijo vien savo dievu ir t. t. Kai kurie net važiuoja

per sieną į katalikų bažnyčias ir kai kurius sakramentus (krikštą) net du sykius, pas katalikus ir liuteronus, atlieka.

Netikėti tam dokumentui nėra prasmės, taip gražiai ten lietuvių kalba visa atpasakota, kad reikia jis visas, kaip įdomus lietuvių anų laikų kalbos reiškinys, čia atkartoti. Iš jo pasirodo, kad ir valdininkai ir dvarininkai, dar kunigėliais (!) tebevadinami, — bažnyčiose maža tesilanką: kai kurie jų net 40 metų Šv. Sakramento esą nevartoję. Valdžios įsimaišyta į tai tikslu sustiprinti kunigiją ir paduoti žmones jos kontrolei, pririšant kiekvieną žmogų prie tam tikros bažnyčios: griežtai draudžiama svetimas bažnyčias lankyti.

Šio įdomaus dokumento tekstas taip skamba:

„Nuog Diewa meilies Mes Jurgis Fridrikis, Margrabas Brandenburka, Prusosa... (eina jo titulai).

Kometu Chrikszczanys wissuosa sawa sprawighimuosa (= darbuose) vissu pirmiausiei ant Diewa tur dabatissi, ir nuog tha pradze dariti, idant bus ir didesne palaima nuog ya sulauktu, Dielto ir mes schame pradetame Visitacyes darbe ir teipte Visitacyeye Tilszies walszczaus pirmiausei atprawimu sluszba Diewa ir tai priskirtams basznitcziams bei tampte prisientczeis daiktais, passirupinamesi agi dasiklausineyamesi kaip thas wissur ischlaikamas ir kas ta sampi kaltibiu butu. Kurgi issiklausinghime pirmiausei radasi, iag szmanies basznitczias Tilszies, Kaukenu, Katicziu bei Piktupenu, teipte kunigelei (=ponai!), kaip ir kiti, a didžiausiai nekuriey thu isz Radas (= tarybos) bei Prawas (= teismo) panu ne pilnai (= nevisumet?) basznitcziam eiti, retai szuodi (= žodį) Diewa klausu, teipajeg schwentumpa schlawingump Saczamen tump dalis keluosa ye ir keturuosa deschimtissa metu ne esti prieye, kuri daikta mes didzausei nuog uriede giwenantczu, kuriey gera pawaisda kitiems turietu praeiti, ne su maszu stebeghimu a didzu nepasimegimu pagirdzame, kuometgi taksai biaurus giwenimas Diewa danguje inkerschya ir baisump karanump bei mukump ghi pabaudzas, kadgi ir be tha kiekwienam ant tha ya gerums duschaspi ischganimap uszgul. Grandenambgi tuo malanei kiekviena agi didzausei uriede

essantczas personas, yemsgi stiprei inrischame, bei insakame, idant puotam kiekwiens pilnai basznitczaspi laikitusi; szadi Diewa rhadas klausitu bei penukschla (= peno?) duschias schlawingaghi Sacramenta tikraya kuna bei kraufa Jeszaus Christaus diel atleidimą sawa ghreku bei diel ingighima amsziaya gywenima, tikraye pakutaye bei nabasznisteye, tankei bei wiernai prymtu, ir teipa wienas antra pagal prisakima Diewa gera chriksczanischka pawaizda (= pavyzdis?) praeitu, a sawam artimui nejaki papiktinima nepridetu, jeug rustibe bei karane Diewa ant sawies ne uszwestu a sawa duszias ischganima ne praschutitu, a yagi teiwischka matsnibe ne buta priwersta diel papeikima bei nedekingai sawa mielaya a ischganingaya szada bei schwentuyu sacramentu prymima tan pati isch schias schalies atpentcz atimpti, pragi (todel?) tai mielausesis Diewas tikru duseghimu bei malda pilnai praschamas te essi.

Kometugi mes talaus ischtirem, jag netiktai Kaukenuosa, bei ir kitasa wietusa ir weikei wissussa kiemuosa Tilszies walscziaus, teipajeg ir sche mieste lietuwuos basznitczaye per Kurschus (= kuršius) ir Lietuwnikus yu priszadais (=užkalbėjimais), mietimu (= burtais) waschkineis kudikeis alba sunareis, kitakeis bei galwyu darimais teipaieg uszkalbeghimu saitu dawimu Rhetczia beginimu alba sukimu, ir kitais daiktais didis stabu meldimas bei Diewa paniekighimas laikamas esti, o antgi tha dabar terp Lietuwniku ir kiti ghrekai didi, kaip netczistibe, nekschiste ir tam ligiai piktenibies pildamas ira, diel kuru daiktu Diewas ir scheme wissa gal karati, kaip pratai schwentame raschte Diewa daug pavaisdu isiradas, kurus gi daiktus mes kaip chrikscznischkam uriedui prissientissi (= esąs priešakyje) ir chrikscznischka Rheda bei paprati graszei szemen taps ischlaidati.

Suprantama wisi jog Lietuwnikai ir kitaki newissada sawuospi priskirtaspi basznitczaspi laikasi, bet kartais tankei szemaitczuosna basznitczian nuwaszuoja irgi tenai papeszischku budu apsikrapindinti bei wentczawadinti duostisi, ischgi ta sekasi, jag tulas diel naudas kudiki sawa

(kaip ir nesenei musu pirmame ateghime nusidawus passakuoja) ir antra kartu (per chrikschtidin, kuriasegi szmanies sawa nekiste ir nog kartunta (=vienkarčio) prympta bei paszinta praraku bei apasztalu maksla humu (= umu atpolimu, mums amp ne maszaus kaip ir pirmeiseis daiktais didei nepasidabaissisi, ir nekaip tai kentczama ira. Idantgi nun tiey daiktai laubitusi, narinegi ir prisakama stiprei idant nie vienas swetimaspi basznitczaspi pats sawe prissistatitusi, essisgu (= visvien) widui alba lauke musu Hertzikistes butu, bet kiekwienas tiktai taspi basznitczaspi kuraspi ghisai priraschitas ira, kaip klausimap Szadza Diewa.

Nei wiel kuris klebanas tame antram ing ya urieda te ne inschake, net didei prigadai ischtikus, kaipte wieli įnstatame jag wisitawajant tai est atlankantajems pagal atlikima bus skribele (= vaštinikas) kammarnikas alba kita pristaina a lietuwischkai makanti persona pristatita alba pridota. Kuru schu daiktu wissu, jeng nog imssakiu ir kiekwiena scha musu Tilszies walsczaus padonu wissada stiprei bei tikrai butu laikama, narime, Neigi wieli abeyayem, jag kiekwienas pagal tha kaip ant chriksczanies uszgul patagei laikitis, szinas, jeng... teip tcziesischka neku budu galime kenteti. Dielgi tha kiekwienam mandawajam bei stiprei insakame, idant patam tikrai vissokiu stabu meldimu kaip tiems wardai gal buti atsilaikitusi, a sluszbaye Diewa pagal schias szemies basznitczu Rheda bei corpori doctrinae pristaina issiraditusi, kaipajeg ir kiekwienas nuog pirm minetuya ir kitu sunkiuyu ghreku laubitissi, a sawa giwata kurie Diewui galetu intikti, passigerinti turies dabatissi.

A jeigu tai nenussidotusi, tada mes priszasti gausim nepaklusnosus prissientcza stipra karane teisiems ant grausmes karati. Kadgi wiel netiktai uszgertuwesa ir wentcza wanisties darbosa imssaki indiwni bei chriksczanims nepristaini budai bei caeremonyes, betaig ir wentcza wanisties ischpildime ir thas atskirime wisaki nepatogumai randasi, kurus gi budu sulubas wentczawanistes, kaip wirausas instatimas Diewa didzaus panekintas nei pagarbintas tampa. Dielto narime mes pagal... musu Hertzikischa urieda takius

paganischkus pratus (=įpročius) bei usziwaghimus (=peržengimus?) pra stai (=no šio laiko) uszdrausti ir atmesdinti. A turiesgi szmanies patam wisur uszgerime ir kituosu wentczawanistes darbuosu pagal ischradima Szatza Diewa bei Prusischka basznitczu Rheda laikitisi ir elktisi, kaip te ir ne wienam susieitissi bus perleista (=daleista) net tiktai turintczam sawa wirischkus metus, kuru wissu daiktu kiekwienas klebanas sawa szmanesamp pilnai dabasis, tamgi nuog sawa dalies tikru ischpildimu passirupins.

Priegtam randame, jag prie nekuru kiemu niera tikru a priskirtu wietu kapinems, bet pamirusuos alba lawanus ant prasta lauka ischlaidaya, taite isch tiesas tarp Chrikszczanu neturietu buti.

Tadeleigi instatame ir prisakame, idant patam tikri schwentarus twara apdariti butu laikami, kur numirschtantey alba lawanai pagal szadi Diewa kaip amszina karane galies ischwenkti, A wissagalintczamuigi Diewui tuo ant ya duschias ischganima nussiduos, ir teipa musu stipraghi wala bei naras issipildys.

Ant pastiprinima musu wlasnamis rankamis passiraschemesi, ir tam prispausta petczeti pridejame.

Duota Tilszeye 6 dienaye mienesies siekia (gruodžio?) mete 78."

Krašto ūkio krizis.

Tokia tai buvo dar tikyba ordeno krašte į rytus nuo Karaliaučiaus. Ordeno konvulsijų laiku kraštas suvargo, nes karas be paliovos siautė jame ir nebuvo laiko ūkiui atstatyti. Dažnai miestai, kaimai ir net atskiros apylinkės būdavo užstatomi už skolas, kas žinoma, gyventojams skaudžiausiai atsiliepdavo. Daugumas žemės plotų buvo neapdirbta; prekyba buvo apsunkinta ne vien priešų, bet ir savųjų plėšikų. Paskutinis ordeno karas su Lenkija (1520—1525) galutinai pribaigė krašto ūkį. Ukininkai ir miestelėnai po to maža ką gamino, ir prekyba visai buvo sustojusi. Prasiplatino ligų, prasidėjo badas ir baisi brangenybė, nes buvo viso ko stoka šalyje. Tokiame tai sunkiame momente ordenas pranyko, ir išdygo atskira Prūsų kunigaikštija.

Kauno Katedra

Kariuomenės paroda Rotušės Aikštėje

Ordeno didysis meistras Albrechtas, taiką bedarydamas su lenkais, Krokuvoje 1525 m. pasirašė taikos dokumentą, jau kaip kunigaikštis, norint dokumento pradžioje save dar ordeno Meistru vadino. Tada irgi pasikeitė tikyba, ir sustojo karas, bet ūkio srityje negreitai krašto stovis atsimainė.

Pirmoji kolonizacija. Olandai.

Po pirmojo kunigaikščio valdžia 50 metų taikoje su kaimynais begyvendama, buvo labai ūkiu susirūpinusi ir kvietė net iš kitur į nuplėstą savo šalį naujokus, (kolonistus); ypač daug kolonistų buvo gabenama iš Olandijos; be jų, daug atsikėlė škotų, čekų ir visokių tautų darbininkų, audėjų iš Silėzijos; taip pat atėjo daug žmonių iš Lenkijos.

Ta pirmoji krašto kolonizacija vis delto nenusisekė, nes ano laiko fanatizmas sukėlė vietos karštus Liutero mokslo pasekėjus prieš kitatikius ir klaidatikius, kurių buvo ne maža į M. Lietuvą atkeliavę kolonistų tarpe. Ypač daug menonitų ir babtistų atėjo iš Olandijos; todel valdžia daugiausia olandus ir persekiojo. 1559 m. buvo uždrausta vietoj žmonėms namus atėjūnams nuomoti iki tol, kol kunigija paliudys jų ištikimumą tikybos žvilgsniu; net buvo įvesta kaip ir inkvizicija, o aiškūs babtistai turėjo tuojau kraštą pamesti.

Nuo tų tikybinių persekiojimų daugiausia miestai nukentėjo, nes daugelio darbščių savo darbininkų nustojo.

Įsakymai prieš atėjūnus.

Albrechto įpėdiniai taip pat draudė kitatikiams krašte gyventi; jų buvo leidžiami griežtūs prieš kitatikius įsakymai 1579, 1583, 1587 ir 1588 metuose. Net prieš škotus, nieku nekaltus pirklius, „kromelnikus“, išėjo iš Berlyno kanceleríjos 1589 metais įsakymas, kuris uždraudė jiems laisvai po šalį važinėti ir pirkliauti. Tą įsakymą perskaičius, gauni įspūdžio, tarsi Mažoje Lietuvoje lietuvių kalba pilnai tada viešpatavo, kad net valdžios kancelerija turėjo atskirą lietuvių skyrių laikyti, iš kur panašūs, lietuvių kalba, raštai išeidavo.

Valdžia prieš škotus. Prekybos kėlimas.

Karaliaučiaus archyve, turi būti, yra dar panašių dokumentų lietuvių kalba. Ano laiko kalbai pažinti bus pravartu jis ištisai čia pakartoti, nors jis prof. Bezzenbergerio buvo jau išspausdintas.

„Ish Diewo malones mes Jurgis Fridriks Margrabas Brandenburge Prususu Stetine Pomeranioie Kassubu ir Slawoku tai pa jėg Schlesyjoje Jegerdorffe Hercikis etc. Burgrabas Nuernbergas ir Hercikis Szemes Rugyos wisiems ir kosznam musų Storastiems bei Uriednikams losku ir wissa gera praneschdami duome szinne: Kaczei mes isch musu prusischkos kancleryos tikrai szinam, jog pirmai scha cziesa stiprei ir be paliaubimo praschantiemus kromnikams tuteschniems isch wissu Miestu schos musu Hercekistes Prusu musu mielas Ponas Dede bei Tiewas Margrabas—Elbrekts wiresnis Brandenburge didei paschlovintos atmintics kiek kartu prisakens est idant Schottams kurie kittiems kromnikams tuteschniems ant didžios Iskados ir patrotos ju paelgistes musu Szemeje apracz iowanais Jarmarkieis pabuteis ir pakiemeis landineti usakita turetu buti:

Taczau tikrai szinnama ira jog prisch tankei Duotas Prisakimus ir Szemes musu Statutus daugia Schottu wissur pabuteis kromnes rieczes neschodami landiney ir teip ne tiktai kittiems tuteschniems kromnikams dide iskada dara bet ir mūsų nabagus padonus tulam prigaudiney ir wilioy anis delei to tulais daiktais priwedami ira.

Todelei pareitis mumus kaip Schemes kunigaikschczui take iskada kuri tuteschniems kromnikams ir padonams musu par Schottus visus campus ischlaidineienczius daroma ira ilgiaus ne nukenteti: Tuogi norim schitus Prisakimu wissus musu Starostus Burgamistrus Sudzias Waitus ir kitus Uriednikus Miestosu ir kiemosu pirmump musu Diewep essanczio Pono Dedes ir Tiewo ischduotuju Mandatumpi ir potam naujosp Ordinacijosp musu Schemes nuraditi: malonei ir drutai prisakidami idant jus pagal dabar minetu Mandatu ir musu Ordinacios nuog scho czieso elgtumbities. Ir jei priesch thus Schottai graudinimo schita natbodami tawora sawa pabuteis neschineti neliausis anus

kaip pakeitis be sussimilimo pakarotumeit iemus Tawora atimdami ir uschlaikidami. O wienok schituo Mandatu Schottams Jarmarkiei jo wonieghi netur uszdrausti buti. Bet anis thus kaip isch senu dienu dare est gal atlankiti. Tam ant pastiprinoghima mes sawa peczeti ant scha raschta liepiem uszdeti. Duota 22 diena Septembrio Metu Diewo 1589".

Lietuviška raštinė.

Nagrinėjant šį dokumentą ir lyginant jo tarmę su kitais dokumentais, kalbos žinovai (Weber, Bezzenberger) savu laiku pastebėjo, kad tada prūsų kancelerijoje būta mažiausia dviejų, mokančių lietuvių kalbą, raštininkų, kurie vedė valdžios susirašinėjimą su lietuvių kraštu.

Literatūra.

Bet kunigaikščių valdžia palaikė ir literatūrą, rašytą lietuvių kalba: tokiu tai būdu laikai pakitėjo ir net senprūsių jau nykstanti kalba pasirodė knygose, t. y. ta kalba, kurią vartoti buvo ordeno jau nuo 1309 metų griežtai uždrausta.

Senprūsių kalbos spauda. Jos nykimas.

Senprūsių kalba buvo protestantų išleistos kelios knygelės tikybinio turinio.

Liko dar du žodynėliai: vadinamasis Elbingo, — vokiškai-prūsiškas žodynas kurs, matyti, buvo teisme XIV—XV šimtmetyje vartojamas; jį atskirai išspausdino Bezzenbergeris; kitas — prusiškai-vokiškas žodynas užsiliko Grunavo kronikoje.

Bet tas senprūsių kalbos spaudoje vartojimas, spausdinant katekizmus, nieko negelbėjo, nes ta kalba reformacijos laiku buvo gerokai apnykusi, ypač svetimų žodžių suteršta.

Senprūsių kalba, kaip spėjama, XVII amžiaus gale ir visai pranyko.

Kitoks likimas buvo lietuvių literatūros, kuri irgi tuo laiku prasidėjo; lietuvių kalba, reformacijai įvykus, pakeitė bažnyčioje lotynų kalbą.

Nuo to laiko kunigai ir valdžia jau stengėsi su žmonėmis jų kalba kalbėti.

Ryšiai su D. Lietuva. Rapagelionis.

Tuo laiku susekami ir pirmieji mums žinomi ryšiai su Didžiaja Lietuva kultūros srityje. Karaliaučiaus universitetui įsikūrus, tarp pirmųjų profesorių randame du Didžiosios Lietuvos sūnus: Stanislavą Rapagelionį ir Abraomą Kulvietį.

Jie verčia giesmes lietuvių kalbon, kaip tos kalbos mėgėjai ir žinovai. Bet, dėja, abudu veikiai (1545 m.) miršta. Valdžia ir vietinius lietuvius globia, steigia jiems stipendijų, palengvindama jiems mokslus eiti; ypač reikėjo jai kunigų. Lietuviai laikomi pagarboje; tad nenuostabu, kad profesoriui Rapagelioniui mirus, kunigaikštis Albrechtas palaidojo jį arti savo giminių kapo ir uždėjo ant jo kapo parašą, kur velionis vadinamas didvyriu, lietuvių tautos grožiu ir t. t.

Literatūros pradžia. Mažvydis.

Pirmas lietuvių kalba spaudinys 1547 metais pažymėtas. Tai buvo Karaliaučiaus studento Martyno Mažvydžio-Vaitkūno darbelis, pavadintas: Catechismusa Prasti Szadei, Makslas skaitima raschta dėl krikschtanistes bei del berneliu iaunu nauiey Suguldītas".

Šitas veikalas buvo skiriamas lietuviams ir žemaičiams ir, kaip iš prakalbos matyti, autorius turėjo omeny ne tiek Mažosios Lietuvos reikalus, kiek naujos tikybos propagandą Didžiojoj Lietuvoje.

Savo prakalboje kreipėsi studentas - autorius į žmones, ragindamas juos prie Dievo žodžio ir prikalbinėdamas atsisakyti nuo stabmeldybės palaikų. Iš to galėtų pasirodyti, kad jam ne tiek rūpėjo kova su katalikų bažnyčia ir protestantizmo platinimas Didžiojoj Lietuvoje, kiek apskritai krikščionybės įsigalėjimas mūsų tautos tarpe.

Svarbu čia pažymėti, kad Mažvydis padėjo jau gerus mūsų literatūrai pamatus, nes jis nustatė pirmąją rašybą. Pats savim nepasitikėdamas, jis kreipiasi į skaitytojus ir prašo jo klaidas taisyti, „be wisakia uszwidegima".

Jis rašė Klaipėdiškių tarme ir, matyti, lenkų kalbos mokėjo.

Jame jaučiasi patriotas, geras lietuvis: jis, kaip patsai sako, norėtų „kad ir mūsų dienose visur, kur tik gyvena lietuviai, viešpatautų bažnyčiose, vienur - viena mūsų gimtoji, lietuviškoji kalba". Jis mirė 1562 metais Ragainėje, kaipo archidiakonas t. y. protestonų vyskupo vietininkas.

Kunigijos darbai.

Kelias buvo praskintas, juo ėjo ir kiti kunigai, daugiausia iš pačių lietuvių kilę, valdžios lėšomis išsimokę. Valdžia spyrė juos, kad, kunigo pareigas eidami, jie reikalingas lietuviams knygas gamintų. Valdžia jų darbą, rodosi, gerai apmokėdavo ir savo lėšomis knygas spausdindavo.

Pirmu laiku dirba daugiausiai, kaip jau buvo minėta, Didžiosios Lietuvos vaikai; prūsų lietuviai buvo baudžiavoje, o D. Lietuvos šlėktos ir protestantų dvarponių paleisti gabesnieji baudžiauninkai ėjo mokslus Karaliaučiuje.

Jamundas.

Pirmiausiai žinome mes kunigą Augustą Jamundą, kurs, paveldėjęs Mažvydžio vietą Ragainėje, vertė iš lenkų kalbos giesmes. Jis buvo pats sudėjęs giesmelę: „Taip Dievs svietą pamylėjo" ir pradėjęs Naująjį Įstatymą lietuvių kalbon versti, bet tas darbas nebuvo pobaigtas, nes jis 1576 m. mirė.

Vilentas.

Taip pat iš Didžiosios Lietuvos šlėktų buvo kilęs Baltramiejus Vilentas, ir, kaip manoma, Mažvydžio giminietis. Universitetą baigęs valdžios lėšomis, jis iki savo mirties 1587 m. išbuvo arti 40 metų Karaliaučiuje lietuvių parapijos kunigu. Jis taip pat, kaip ir kiti D. Lietuvos vaikai, daug lenkiškų žodžių lietuvių spaudon įvaisė, išleidęs 1579 m. dėl „paspalitų Plebonų ir Koznadiejų" mažąjį katekizmą, vadinamą „Enchiridion" ir Evangėlijos su apaštalų laiškais. Vien jo vartojamas žodis „Plebonų" rodo, kad vos tik tada jis, (paskiau „klebonas") lietuvių kalboje buvo atsiradęs,

Vilentas gamino ir giesmes lietuvių kalba.

Vaišnora - Varniškis.

Kitas Ragainės kunigas Simonas Vaišnora, taip pat iš Didžiosios Lietuvos kilęs, mirė 1600 m. Jis pavadino save „Varniškiu", nes buvo gimęs Varnakiemyje. (Reikia jis atskirti nuo kito Simono Vaišnoro, kurs 1625 m. Garvaičiuos mirė). Tai buvo irgi Prūsų valdžios auklėtinis ir taisė giesmes lietuvių kalba; be to, jis vertė knygutes poleminio ir dogmatinio turinio: „Apie popieszischkaie Missche" ir „Žemczuga Theologischka".

Wolfenbuettelio Postilla

Jo laikais kunigai vartojo rankraštyje Postillą, (vadinamąją Wolfenbuettel'io) kurios vienas nuorašas dar išliko lietuvių kalba. Bezzenbergerio sprendimu, jos autorius buvęs teologas ir vietos santykių žinovas; jis gyvenęs tarp lietuvių ir rašęs antroje šimtmečio pusėje ne spaudai, bet kunigams; todel jo rankraštis galėjęs būti plačiai vartojamas. Bet tai vien spėjimai.

Bretkūnas.

Tikrai iš Mažosios Lietuvos kilęs buvo didysai ano amžiaus rašytojas — Jonas Bretkūnas. Jis gimė Bambluose, Tepliavos apskrityje, ir baigė teologijos mokslus valdžios lėšomis. Nuo 1563 m. — 1587 m. kunigauja jis Labguvoje; o paskui iš ten iškeltas, — Karaliaučiuje iki savo mirties (1602 m. spalių mėnesio).

1589 m. buvo išspausdintos sv. „Giesmės Duchannas", kurias ir kiti Lietuvos kunigai padėjo jam taisyti. Paskui žinomi kiti jo darbai „Koncionalas" t. y. liturgijos giesmės su gaidomis, „Kollectas arba paspalitas Maldas prastasu Nedeliasu ir dižiosu Schwentesų, per vissus maetus Hercegystėje Prūsų giedamas" ir „Paraphrasis".

1591 m. išėjo Bretkūno Postilla. Profesorius Rėza vadindavo Bretkūną lietuvių Luteriu, nes jo manymu, kaip Luteris, išvertęs Šventąjį Raštą, padarė pradžią vokiečių naujosios literatūros kalbai, taip ir Bretkūnas, versdamas lietuvių kalbon Šv. Raštą, sutvėręs mūsų rašto kalbą.

Nors ir jo Šv. Rašto vertimas Prūsų valdžios nupirktas, dar tebeguli neišspausdintas Karaliaučiuje universiteto

knygyne, bet jo reikšmė mūsų raštijai yra didelė, nes buvo pamatas kitiems Šv. Rašto vertimams. Tai ištikro yra didžiulis mūsų kalbos turtas. Jei atsimint, kad Bretkūnas, pirmas tą darbą atliko tuo laiku, kada dar nei lietuviško kalbamokslio, nei žodyno nebuvo; todel darbas jo tikrai milžino atliktas.

Stoka lietuvių—kunigų.

Nors ir buvo lietuvių darbininkų XVI am., ir jų, kaip matome, daug padaryta, bet jų permaža tokiam dideliam laikotarpiui. Mažosios Lietuvos kunigai buvo daugiausia vokiečiai, kurie maža temokėjo lietuvių kalbos.

Daugelis jų be vertėjo („Tolcke") negalėjo net savo kunigo pareigų pildyti. Dar iki šiol vienoje bažnyčioje esą užsilikę dvi sakykli šalimais: tai dar anų laikų palikimas, kada bažnyčioje kunigas iš vienos sakyklos vokiškai pamokslą sakydavo, o kitoje sakykloje stovintis vertėjas žmonių kalba visą pamokslą, kaip mokėjo, stovintiems bažnyčioje žmonėms atpasakodavo.

Galima sau įsivaizduoti, kaip dažnai būdavo iškraipomas tokio vertiko pamokslas, kurs be šiokio-tokio vokiečių kalbos mokėjimo, visai nebuvo tikybos dalykuose ir filosofijoje nusimanąs. Nauda iš tokių atpasakotų pamokslų turėjo būti maža, o kai kada ir visai abejotina. Labguvoje buvo kunigas Brelck (žiūrėk žemiau apie jį: iš XVIII amžiaus žinią — Kvandto apyskaitoje)—tai išimtis. Jis rašė, nors ir nelabai suprantamai, bet daug veikalų lietuvių kalba yra pagaminęs.

Vokiečių ginčai del mūsų protevių

Vokiečių mokslo darbas sekant, tenka anuose laikuose neretai veikalų ir straipsnių rasti, kurie lietuvių tautą šiaip ar taip paliečia.

Ypač daug buvo rašoma apie lietuvių ir prūsų praeitį. Buvo, paimsime, ieškota, ano laiko įpročiu, garsių mūsų protėvių. Vieni tyrinėtojų (Osiander ir k.) išrodinėjo lietuvius iš senovės žydų paeinant: esą del to senprūsiai

ir lietuviai tokios ištvermės, kaip žydai; kietasprandžiai („halsstarrig"), randas labai mėgstą, kaip ir žydai, jose „Jeru, Jeru (t. y. Jeruzalę)" minį.

Paskui buvo apsistota ant senovės graikų, kaip mūsų protėvių.

Irgi tada buvo atsiradus Mažosios Azijos teorija, kurios iki šiol mūsų senesnieji tyrinėtojai prisilaiko. Bene tada bus ir legendos apie italą (rymietį) Palemoną, į Lietuvą atkeliavusį, gimę, kurios nuo XVI amžiaus galo jau atsikartoja mūsų istoriografijoje.

Nors tai beveik neišsprendžiami klausimai, vargiai kada nors jie ir paaiškės, bet svarbu tai pažymėti, nes tas faktas rodo, kad anais laikais svetimtaučių tarpe domėtasi mūsų tautos kilme ir praeitimi.

XVII amžius.

Visai Eiropai buvo tai sunkus amžius, ypač Vokietijai, į kurią įėjo kaipo jos dalis ir M. Lietuva. Ji daug iškentėjo dėl tikybinių vaidų ir karų. Tuose kivirčiuose dalyvavo ir ją teriojo visa Europa; o ypač švedai, danai, prancūzai. Tame amžiuje, nežiūrint karų, sustiprėjo Prūsų valstybė.

Pietizmas.

Kai iškilo didis 30 metų karas (1618 ligi 1648 m.), švietimo ir kultūros darbas lietuvių tarpe, galima tai suprasti, žymiai susitrukdė; bet karui pasibaigus, tikybinis jausmas žmonėse užsigrūdijo ir padidėjo.

Vokiečių, ypač prūsų, tarpe pražydo maldingumas; vadinamasis „pietizmas" pradėjo tarp aukštųjų luomų ir kunigų platintis. Berlyne veikė garsusis pamokslininkas Spener, Halleje — prof. Franke; jie turėjo įtakos kunigijos tarpe ir Mažojoje Lietuvoje. Tėko ir ten pamokslo griebtis, kaip tikro įrankio tikybiniam jausmui sustiprinti. Lietuvių kalbos nebeniekina. Atsiranda gyvas reikalas jos pramokti; atsiranda tada ir pirmoji lietuvių gramatika.

Žinios apie lietuvių liaudį. Lepner.

Iš to amžiaus randasi vis daugiau ir daugiau žinių apie mūsų liaudį. Apie lietuvius randasi ištisi jau veikalai, kaip antai: Erchard Wagner („Vita et mores lithuanorum“ 1621), M. Praetorius (Nachricht von der littauer Arth Natur und Leben“ 1680). T. Lepner („Der preusche Litauer“ 1690) it kiti.

Bet jie visi buvo vokiečiai ir neatjautė lietuvių. Jų raštus skaitant, reikia tai turėti atmintyj ir ne visu tikėti: nes jie noringai atpasakoja vien bloga apie lietuvius.

Kaip Lepneris, Būdviečių kunigas sako, lietuvių tada gyventa dideliame plote—Ragainės, Tilžės, Klaipėdos, Įsručio, Labguvos srytyse; dar jų būta, bet jau su vokiečiais susimaišius, pas Taplaukius, ir Tepliavą.

Lietuviai, kaip rašem, tada ėjo baudžiavas tiek valdžios, tiek ponų dvaruose. Bet jų rarpe tvarka buvusi kita, negu vokiečių žmonių tarpe. Pažymėti tada teko tokie skirtumai. Lietuviui-ūkininkui mirus, jo ūkis likdavo daugiausia vieno sūnaus rankose, o kiti gaudavo dalį kiekvienos rušies gyvulių, drabužių ir ūkio reikmenų; duktė gaudavo irgi arklį su karve; o motinai mirus duktė paveldėdavo visą jos kraičio turtą; be to, dukters vestuvės buvo keliamos tėvų ūkio lėšomis. Retais atsitikimais, vien dviem sūnum tesant, dalydavosi ūkį pusiau.

Lietuvių būdas.

Lietuviai, anot Lepnerio, esą dievobaimingi žmonės ir labai gerbią savo viršininkus. Šalies valdovą jie vadina, kaip ir Dievą, viešpačiu, arba erciku (= hercogu). Kai važiavęs Pričkus Vilius (didysai kurfiurstas) prieš mirtį iš Ragainės į Štreiklaukius, tai lietuviai iš apylinkės buvo ant upės kranto keliomis eilėmis, viena už kitos, suklaupę ir iš eilės savo skundas-prašymus padavinėję sakydami: „atvažiavo šios mūsų žemės dievas“.

Šeimynoje liko dar pas anų laikų lietuvius senovės tvarka. Ne retai kaip sako Lepneris viename name gyvendavęs tėvas su kelių savo sūnų šeimynomis pavyzdingoje santarvėje ir vienybėje. Sūnų neturint, tėvas imdavęs už-

kurį dukteriai ir gyvendavęs visumet su juo, it su savo tikru sūnumi, geriausiai. Vokiečiai, anot Lepnerio, negalį taip išvien su savo tikrais vaikais sugyventi. Todel Lepneris ir kiti vokiečiai stebėdavosi lietuvių ramiu ir taikiu būdu. Lietuviai mėgo apeigas ir iškilmingesniais šeimynos atsitikimais dideles puotas keldavo.

Gimimas. Vestuvės.

Kūdikiui gimus, šaukiamos iš kaimynijos visos moterys. Motina atneša vištą į tą vietą, kurioje kūdikis gimė; pribuvėja nukerta vištą, o motina ją ant mėšlyno nupeša; plunksnos lieka ten pat, nevalia jų imti. Pribuvėja verda sriubą.

Moterys prieš valgį atsiklaupę ilgai meldžiasi ir, taip pat klupėdamos, pradeda puotą nuo gėrimo: pirmąjį kaušą („Kaúsch“) išgeria pribuvėja, o po jos visos moterys iš eilės. Pavalgius visi kaulai renkami ir pakasami toje pat vietoje, kur vištos plunksnos liko.

Kalbėdamas apie vestuves, Lepneris sako, kad reikėtų lietuviams griežtai uždrausti daugiau kaip keturius bosus alaus vestuvėms daryti ir per jas stomenis ir kitas dovanas giminėms ir kaimynams dalinėti; tada girtybė sumažėtų, ir jaunamarčiai daug turto pasiliktų; o tai ji esą be nieko kai kada paliekanti, jei daug svečių ir giminių privažiuoją.

Lietuvių mandagumas ir susipratimas.

Palyginti su vokiečiais-ateiviais, kurių neperdaug, anot Lepnerio, į rytus nuo Karaliaučiaus esama, lietuviai esą daug mandagesni ir nuolankesni. Jie prakalbina svetimą žmogų visumet sakydami „Jūsų Mylista“ arba „Malonė“ arba „Sveikata“. O Didžiosios Lietuvos žmonės ir žemaičiai esą dar geresni ir nuolankesni. Bet, deja, lietuviai save gudresniais už vokiečius laiką ir dažnai juokauja sakydami: „Greitai vokietis bus taip pat, kaip mes, gudrus!“ Del to nesą ko, anot Lepnerio stebėtis, nes žodis „prūsas“ = „pruota“ = „protas“. Prūsais save tebevadiną sodžiai apie Tilžę ir Ragainę. Iš seno esą jie gudrūs, ir vokietis-sodietis daug esas už juos kvailesnis.

Lietuvių ir vokiečių santykiai.

Toliau... Lietuviai mėgsta bylinėtis ir nesidrovi neteisingai rodyti teisme. Su vokiečiais elgiasi jie negerai, pavyzdžiui, iš vokiečių pavogti visai nelaiką nuodėme.

Jei nebūtų drausmės ir baudžiavos, tai dar labiau paaiškėtų, anot Lepnerio, lietuvių pyktis ant vokiečių.

Lietuviai esą kantrūs ir mėgsta juokais visa apversti. Sakysim, jei teismo sprendimu lietuvius išlupa, tai jie juokdamies tai „pamokymu" vadina. Jei lietuviui geležinius pančius ant kaklo deda, tai jis turi ūpo sakyti: „ką čia, žmogus, darysi: ta geležis visgi delto ne šunims, bet žmonėms priruošta!"

Turtingieji lietuviai vis delto esą labiau mėgstą pinigais pabaudą mokėti, negu bausmę kęsti. Lietuviai nesišalina vagių ir blogų žmonių, ir pas juos užėjus vaišina tuos neblogiausiai, bet, jei vokietis užeisiąs į jo namą, tai jam nieko nenori duoti, tartum nieko neturėdami.

Lietuviai ir valdininkai.

Valdininkų, kaip ir visų vietos vokiečių, lietuviai labai nemėgstą: juos visaip pašiepią, pravardžiuoją, duodami tokius vardus, kaip: „Edikkas", „Luppikas", „Šaltmirris", „Knurklys", „Pilvėtas", „Kranklys", „Dirsė", „Žiogas", „Beduonis", „Šemšiunyks", („der Lederne" paaiškina Lepneris) ir t. t. Aukštesnės kilmės žmones vadiną lietuviai kunigais arba ponais; pirmasai žodis taikinamas ne vien į kunigus.

Santykiai su kunigija.

Lietuviai į kunigus taip pat negerai žiūri; ypač mėgstą pajuokti, kaip tariami kunigų lietuviški žodžiai: tai pamėgdžioti yra tarp jų labai priprastas dalykas.

Savo susirinkimuose ir pokyliuose žmonės mėgstą už kunigų akių apie dvasininkus blogai pakalbėti. Kunigą neretai niekakalbiu vadina.

Jei bažnyčia baudžia žmones už nuodėmes, ir ypač lyties nusidėjimus, tai lietuviai nedarą sau iš to gėdos ir, pabaudą atlikę, stengias iš to patys pasijuokti.

Dėvi valstiečiai dar senovės rūbus; Lepneris žino dar kaž kokias ypatingas kepures, „Majercken“ vadinamas. Senovės palikimo, papročių ir tautos kūrybos kunigai nekenčia ir draudžia. Lepneris piktinosi dainomis; jas staugimu vadina, o kankles — kiaulės snukiu.

Lepnerio pažiūra į lietuvius.

Iš Lepnerio paties straipsnio matyti, kad jis turėjo tarp kitko ir asmens priežastį lietuvių nemėgti: jis pirkęs dvarą ir vedęs ilgą bylą su kaimynais dėl ganyklų; toje byloje, sako jis, jo paties parapijonys einą liudyti prieš jį.

Didžiąją dalį savo priekaištų jis semia iš kaž kokios anų laikų anonymo knygos, kur buvo surinktos Vokietijos valstiečių ydos ir keistos ypatybės. Tai jis tą patį ir apie lietuvius pakartojo, nes valstietis pasilieka visur vienodas. Knygą jis rašė norėdamas aukščiausiai valdžiai pasigerinti, kad jo byla greičiau, jam prašant, jo naudon pasibaigtų. Tai aiškiai matoma iš jo žodžių.

Iš to sprendžiant, galima manyti, kad valdžiai galėjo lietuvių peikimas patikti. Vis delto jam pačiam gal ir nenorint, pasakyta Lepnerio rašte daug gero apie lietuvius, ypač kai retkarčiais atsižvelgiama į vokiečius M. Lietuvoje apsigyvenusius.

Lepneris apie kalbą ir tarmes.

Kaip iš ano laiko žinių matyta, lietuviai stipriai dar buvo prisirišė prie savo tautos. Kalba, skyrėsi jau ir tada į tarmes, kurių Lepneris įvardijo Žemaičių, Vilniaus ir Kėdainių tarmes; bet Kauniškė, anot jo, buvo laikoma šviesuomenės tarpe visų geriausia. Ją vartodavę net prūsų Lietuvoje.

Įdomu, kad jau Lepnerio laiku žinomi mėnesių vardai: „vasario“, birželio („berželio“) ir kitų; vien gegužės mėnesiui neturėję lietuviai vardo, tai jie jį pramynę „sėmenis“. Galų gale randa jis pagirtinais žmonėmis lietuvius, kad jie vaikų nelepiną ir iš mažens pratiną prie šalčio ir kitokių oro nepatogumų. Lietuviai esą todel sveika tauta, darbšti, ištvermės pilna.

Lietuvių padėtis piliečių tarpe.

Ano laiko dvasininkai, iš Lepnerio pavyzdžio sprendžiant, mokėjo žmonių kalbą ir buvo sosipažinę su literatūra: Lepneris žino, paimsime, Kleino gramatiką, gerai pažįstą Rapagelionio, Mažvydžio, Bretkūno ir kitų veikalus ir darbus.

Bet ano laiko valdžios akyse lietuviai buvo jau antraeiliai žmonės menkos vertės. Sakysim, 1681 m. gruodžio 5 dieną valdžios buvo išleistas įsakymas, kur buvo lietuviai skiriami griežtai nuo vokiečių: uždrausta net vienodus su vokiečiais rūbus dėvėti, tokios pat algos, kaip vokiečiai ima, reikalauti ir t.t.

Bet ta pati valdžia kietai saugojo, kad lietuviai gerai tikybos mokėtų ir bažnyčios stipriai laikytųsi. Todel turėjo kunigai nors ir nenoromis, lietuvių kalba ir literatūra rūpintis. Galima šiuos jų darbus paminėti.

Lozorius Sėngštokas (1562—1621) išleido Vilento katekizmą ir Evangėlijas ir pagamino giesmyną („Giesmės Chrikstzionischkas ir Duchaunischkas".) Jonas Rėza (1576—1629) išleido Dovydo psalmus vokiečių ir lietuvių kalbomis,

D. Klein. Pirmoji gramatika.

Danielius Kleinas (1610—1666), Tilžės klebonas išleido pirmąjį lietuvių kalbamokslį 1653 metais, o kitais trumpą vadovėlį; iš jo pramoko daugybė žmonių lietuvių kalbos; Kleino dėka ir rašyba šiek-tiek pradėjo tvarkytis. Sunkiai kovojo tas teisingas žmogus su kitais kunigais už lietuvių kalbą, nes anie priešingi buvo kalbos taisymui; jiems nenorint, buvo išplatintos, valdžiai padedant, jo giesmynas ir maldų knygelė, kurios dar iki šiol Mažojoj Lietuvoj tebevartojamos.

Kiti rašytojai ir kalbos mėgėjai.

K. Sapūnas (1589—1659), Encūnų klebonas, parašė taip pat trumpą kalbamokslį ir rengė spaudon atskirą žodynėlį. P. Šulcas, Katnavos kunigas, taip pat rašė kalbamokslį ir žodyną, bet iki mirties (1673) jų nepabaigė.

Jonas Hurtelius, Ragainės kunigas, 1666 metais mirdamas, paliko nepabaigtą savo žodynėlį; jis vertė lietuvių kalbon giesmes ir rašė šventojo rašto skaitymėlius.

Jonas Rikovius (1652—1703), Vėliavos kunigas, dirbo lietuvių rašliavos srityje.

Taip pat Jokūbas Perkūnas (1665—1711) ir M. Švobas, Valterkiemio klebonas, (mirė 1663).

Karaliaučiaus kunigas Jurgis Skrodzkis (mirė 1682 m.) yra lietuvių reformatų Šventojo Rašto vertėjas (išspausdintas Londone 1660 metais).

Be tų rašytojų XVII amžiuje, yra dar paminėjimo verti kunigai E. Dycelius, P. Praetorius ir M. Praetorius, kurie gerai lietuvių kalbos mokėjo, ir giesmes lietuviams rašė.

XVIII šimtmetis.

Maras. Kolonizacija.

Šimtmečio pradžioje labai daug išmirė žmonių Mažojoje Lietuvoje. Kai kurie rašytojai sako, 200.000 lietuvių tada išmirę. Plačiai iš seno žinoma, kad šaliai taip sunykus, Prūsų karalius Pričkus Vilius I ėmėsi kraštą kolonizuoti.

Jo laiku gavo žemės Mažoje Lietuvoje daug protestantų, kurie iš Zalcburgo vietinės katalikų valdžios buvo išvyti: tūkstančiais jie buvo apgyvendinti, daugiausia apie Gumbinę. Tas atsitikimas turėjo didelės reikšmės krašto ūkiui, nes zalcburgiečiai mokėjo pavyzdingai ūkininkauti, ir vietos žmonės daug ko iš jų mokėsi. Jie buvo karšti protestanai, labai dievobaimingi ir stiprino tikybą savo naujoje tėvynėje. Lietuviai pradėjo sekti jų pėdomis.

Skurdas. Stoka knygų.

Lietuvių sielai peno buvo nedaug, nes knygų beveik nebuvo dar gerų; esamųjų knygų kalba buvusi lietuviams mažai suprantama ir svetimų žodžių ir išsireiškimų suteršta. Korektūros klaidų anų laikų buvo irgi iki valios. Visa tai sunkino jų naudojimą. Vienas vyresnysis kunigas savo apžvalgoje taip sako apie knygų prasiplatinimą M. Lietuvoje: 1712 metais parapijų daugumoje nebuvę žmonių tarpe nei vieno ekzemplioriaus Biblijos arba testamento, jei neskaityti tų knygų, kurios būvo klebonijose arba mokyklose. Katekizmų ir giesmynų buvę irgi labai maža. Dviejose parapijose net patys kunigai, per 40 metų kunigavę, neturėję per visą tą laiką savo Biblijos; be to, jų

parapijose niekas nemokėjo skaityti, net jų pačių vaikai. Tai buvo aiški netvarka, ir prūsų valdžia negalėjo toliau taip palikti, mėgdama visur kur tvarką daryti.

Kvandt. Š. Rašto ir knygų leidimas,

1721 metais valdžia paveda kunigui Jonui Jokūbui Kvandtui parūpinti Švento Rašto vertimą lietuvių kalbon ir leisti kitas reikalingas bažnyčiai knygas. 1730 m. praneša taip jis apie dalykų stovį ir atliktą darbą. Karaliaučiaus bibliotekoje esą jo rasta penki tomai (foliantai), rašyti lietuvių kalba. Jų autorius buvęs Labguvos, o paskui Karaliaučiaus lietuvių kunigas Jonas Brelck. Jis rašęs 1589, 90 metais Labguvos tarme, kuri labai daug kuršių žodžių vartoja.

1625 m, jo Dovydo psalmai buvę Rėzos taip pertaisyti, jog Brelckio teksto beveik nieko nelikę. Todel ir kitos jo knygos maža vertimams tetinkančios; vien vėjo pavadinimai buvę geri, nes kuršiai ir Labguvos žmonės su vėjais reikalą visumet turėję ir daugiau už kitus lietuvius čia nusimanę. Del „Naujojo Įstatymo", „Psalmų", jų naujas vertimas esąs jau pabaigtas; tai esąs darbas kunigų, geriausių lietuvių kalbos žinovų. Kiekvienam jų buvusi atskira viso darbo dalis pavesta. Bet tarp jų nebuvę vienybės, nes kiekvienas savaip rašęs ir kalbėjęs. Del to Kvandtui tekę šaukti geriausius kunigus iš visos M. Lietuvos į Įsrutį arba Tilžę galutinai nutarti del viso vertimo.

Kiekvienas toks susirinkimas tęsdavos dažnai savaitę, nors ir esą posėdžiaudavo nuo 4 v. ryto iki 9 v. vakaro kasdien.

Pirmą korektūrą atlikdavęs vienas geriausių lietuvių studentų Karaliaučiuje, o antra, trečia, o kai kada ir ketvirta korektūra buvo siunčiama kuriam nors kalbos žinovui į M. Lietuvą.

Ypač sunku buvę visų vertėjų stilius suvienodinti ir išreikšti lietuvių kalba visas Šventojo Rašto sąvokas ir žodžius, paimsime, tų paukščių ir gyvulių pavadinimus, kurių Lietuvoje nesama. Taip pasakoja Kvandtas.

Iš to galime matyti, kaip rimtai buvo imtasi darbo.

1727 m. buvo Kvandto išspausdintas Naujas Įstatymas ir Psolmai. 1730 m. vaikų Postilla, Agenda ir Katekizmas; visa tai buvo lietuvių kalba. 1735 m. visas Šventas Raštas lietuvių kalba išspausdintas. Paskui iš spaudos išėjo Kvandto rūpesniu, dar nauja Giesmyno laida ir Šventos Istorijos vertimas (Hübnerio). Žmonės pradėjo tas knygas pirkti ir skaityti.

Leidinių pasisekimas

Jau 1739 reikejo antrą sykį Naująjį Įstatymą spausdinti, o 1751 m. net ir visą Bibliją. Ypač daug išplatinta buvo žmonių tarpe katekizmo, vaikų Postillės ir Šventosios Istorijos. Jaunomenė buvo bažnytinio turinio knygomis irgi aprūpinta Įsručio, Labguvos, Tilžės, Tepliavos, Ragainės ir Klaipėdos apskrityse.

Kvandto padėjėjais raštų leidime buno kunigai: Jonas Berendt iš Įsručio, Konradas Goeritz iš Veliavos, Hiobas Naunyn iš Ragainės, F. Heidmann iš Vilkyškių ir daugiausia Pilypas Augustas Rūgys iš Valterkiemio. Paskutiniajam teko visą Šventąjį Raštą redaguoti, nors ir jis tam darbui maža laiko, anot Kvandto, teturėjęs mokymu savo trijų sūnų užsiėmęs ir savo tiesioginiu darbu būdamas labai užimtas.

Mokyklos dalykai.

Taip pat prasidėjo mokyklos tvarkymas M. Lietuvoje, nes iki tol visai nebuvo tvarkos mokyklų srityje. Ano laiko pranešimai iš vietų rodo, kad kaimuose nebuvo nei vienų mokyklai skiriamų namų, nei vieno tikro mokytojo, nes pirmiausia tokio mokytojo būvis nebuvo niekur užtikrintas, o paskui ir mokiniai nesilankė, kaip reikiant, mokyklon; mokytojas ir pats turėjo uždarbiauti ir visumet buvo savo vietoje. Tiesa, vis delto miestuose ir bažnytkiemiuose dirbo mokyklos, nes kunigas turėjo iš seno mokykla rūpintis. Mokykla būdavo dažnai jo klebonijoje, arba paprastoje ūkininko pirkioje.

Mokytojo vargai.

Juodlaukių kunigas savo valdžiai praneša, kad jo precentorius (t. y. mokytojas ir vargonininkas) turi klajoti su savo mokykla iš vienos vietos kiton, nes pastovaus būsto

nesą. Pietus gaunąs jis pas kunigą ir vargingai gyvenąs. Turtingesnieji kaimai (apie Karaliaučių) samdydavę žiemai mokytoją; tai daugiausiai būdavo užstovas (kerdžius), arba koks rankpelnis amatininkas, kuriam jo tiesioginis darbas nesisekė, arba vėl valdininkas, kurs savos vietos buvo nustojęs. Jie valgydavę paeiliui pas ūkininkus; tai vadinosi „mensa ambulatoria", t. y. kilnojamasis stalas.

Mokyklos istorija.

Tokios netobulos mokyklos pradžia buvo 1568 m. padaryta, kada valdžios buvo įsakyta prie bažnyčių steigti mokyklas ir jų mokytojais skirti vien prityrusius ir tinkamus vyrus. Tada buvo mokyklų reikalas vyskupams (taip vadinasi protestantų superintendentai) pavestas.

Kiekvienas kunigas turėjo kelius sykius per savaitę mokyklon nueiti ir žiūrėti, kad jaunuomenė išaugtų gerais dievobaimingais žmonėmis.

Tada ir buvo nustatyta tvarka, kad žmonės valgydintų mokytoją iš eilės. Be to, mokytojo naudai kunigai rinkdami dešimtinę, arba kalėdodami, turėjo atskirą rinkliavą daryti, remdamiesi tam tikrais valdžios nurodymais, nuo dirbamos žemės ploto. Mokyklos ir mokytojo likimas prigulėjo nuo geros kunigų valios: žinoma, vien kunigui norint, rinkliava sekdavosi.

1638 metais buvo Mažosios Lietuvos mokykla išnaujo sutvarkyta. Tai žinome iš vadinamojo „Recessus generalis der Kirchenvisitation Insterburgischen und anderer Littauischen Empter im Herzogtum Preusen".

Mokytojų rūšys. Jų laikymas.

Mokytojai dalinami į dvi rūšis: tiems, kurie mokyti, buvo skiriama daugiau algos; kitiems nemokytiems 15 florenų metams mažiau; pigesnieji mokytojai — nieko patys nemokėjo, bet lietuvių gesmių ir lietuvių pastillos; paskutinės rūšies mokytojams buvo leista kokiuo nors amatu verstis. Be to, turėjo mokytojas iš parapijos kuro gauti: mokytojas su cenzu daugiau, o nemokytas mažiau. Taip pat buvo nutarta, kad visi mokytojaj be skirtumo gautų privilegiją degtinę pardavinėti ir tuo būvį savo pegerinti.

Kunigai nebuvo mokyklos darbu patenkinti, ir tikybai sustiprinti buvo įvesta šventadieniais katekizacija — vadinamasis pamokslo ir tikybos pamatų aiškinimas bažnyčioje. Valdžios įsakymais 1699 m., 1700 m., 1711 m. ir 1712 m., tą darbą turėjo mokytojas po pamaldų, daugiausia popiet atlikti.

Mokytojų sudėtis.

Mokytojų personalas negreitai pakitėjo: jis ir XVIII šimtmetyje tas pats pasiliko: kaimuose dar tebemokytojavo tie patys kurpiai, siuvėjai, mūrininkai, audėjai, skerdžiai ir nustoję savo vietos valdininkai; mokytas tarp mokytojų žmogus yra retas, bet ir tas nebuvo mokytojas tikra to žodžio prasme; dažnai pranešama apie tokį mokytą vyrą valdžiai: „praecentorius—girtuoklis", „bažnyčioje jis pavogė daiktus", „jo elgimas kuoblogiausias", arba buvo sakoma vienoje vietoje: „mokytojas (buvęs valdininkas) tinginys, girtuoklis, mušeika, melagis ir nesugyvenamas žmogus".

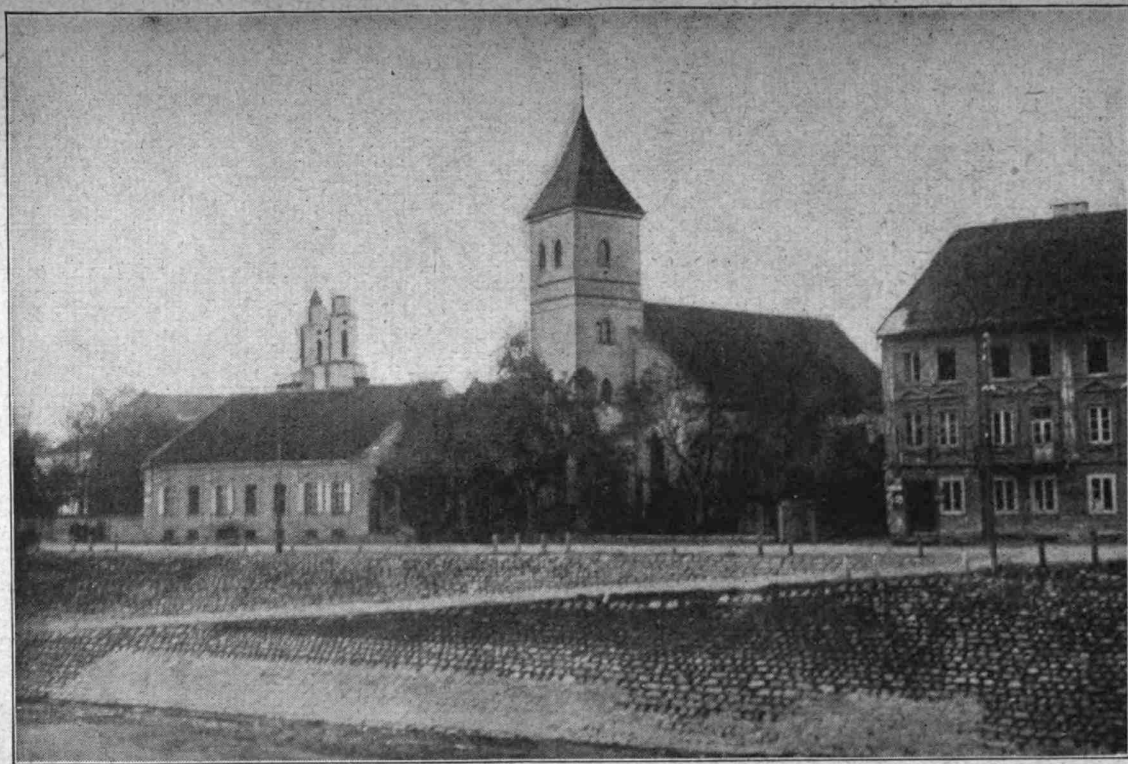
Mokyklos darbas.

Vasaros metu mokyklos visai nedirbdavo. Sakysim, 1722 m. vasarą nei viena mokykla nedirbo. 1712 m. buvo karaliaus įsakyta, kad iš kiekvieno sodžiaus vienas berniukas būtinai eitų mokyklon. Kraupiško parapijoje pildoma tai buvo tokiu būdu. Kas aštuonios savaitės iš eilės du didesnio kaimo ūkininkai laikydavo savo iškaščiais du vaikus mokykloje: kas šeštadienį parveždavo juos namo ir pirmadienį vėl mokyklon atveždavo, per savaitę buvo duodamas vienas skatikas žibalui; kas savaitę mokytojas gaudavo po vieną štuopą kruopų, miltų ir žirnių, truputį lašinių ir dvi geras saujas druskos. Vaikai valgė iš bendro katilo.

Vaikas, pramokęs skaityt ir atmintinai išmokęs visą katekizmą, grįždavo kaiman poterių kalbėtoju („Vorbether" vokiškai vadinasi.)

Mokykloje be pertraukos vaikai visą dieną mokydavosi.

1714 m. padaryta revizija parodė apšvietimo stoką. 1717 m. karalius išleido įsakymą, kad tėvai siųstų savo vaikus mokyklon kasdieną, o jei ūkis to neleidžia, tai bent

Evangelikų-liuteronų bažnyčia Kaune

vieną du sykius per savaitę. Nuo kiekvieno vaiko kas savaitė turėjo būti mokama mokytojui 2 lenkų skatikai.

Pričkaus—W. I. rūpesniai del mokyklos.

Karalius sako: vaikai taip pat žmonės ir turi žmonėmis likti. Būdamas Tilžėje, jis 1718 m. įsako savo tenykštei valdžiai ir kunigams kariauti su tamsumu, supažindinti žmones su Dievo įstatymais, statyti mokyklas ir gerus mokytojus surasti. Pietizmas ėjo tame dalyke karaliui talkon. Jam geru padejėju Lietuvos mokyklų srityje buvo pietizmo apaštalas Lysius.

Buvo jo įsakyta, kad kiekvienas kaimas turėtų mokyklą. Karaliaučiuje jo buvo įsteigta mokytojų seminarija. Katekizmas buvo jo į 26 dalis padalintas, kad du sykius per metus kunigai ir mokytojai su žmonėmis atkartotų tikybos dėsnius bažnyčioje sekmadieniais, idant žmonės ne vien žodžius girdėtų, bet ir gerai suprastų visą tikybą.

Lysius ir M. Lietuvos kunigai.

Kunigams buvo daug darbo, ypač naujas mokyklas steigiant ir statant.

Su jais Lysius del savo projekto susipyko.

Buvo apie jį paleista žinia, kad jo tikslas yra lietuvius suvokietinti; tada visi Lietuvos kunigai kibo į tai ir atvirai pasipriešino jam. Prasidėjo kova, ir jiems pasisekė negeistiną jiems Lysių nuversti.

Tuo tarpu 1719 m. jis apvažiavo Įsručio apskritį ir suplenavo ten naujų 130 mokyklų. Karalius su tuo sutiko. Reikėjo tada visoms mokykloms naujų namų. Skubiai prasidėjo statymas. Vietos valdininkams rodėsi visai keista toks karštas ėmimasi prie švietimo darbo. Kilo ir jų tarpe prieš Lysijų riksmas: „Lietuvai nereikia Auslenderio, kuriam parūpo tokie dalykai, apie kokiuos čia niekam iki tol dar nerūpėję“! Ypač visi įpyko už jo vokietinimo pastangas.

Engelis.

1721 m., kai karalius atvažiavo Mažojon Lietuvon, kunigas Gabrielius Engelis (1685—1761) viso krašto vardu pranešė jam, kad Lysiaus projektas esąs netikęs, perbrangus; reikėtų palikti senovės bažnyčios mokyklą, o ne naują steigti; tada būtų galima įkurti kiekvienoje parapijoje 10 mokyklų.

skaitant kiekvienai mokyklai mažiausia 10 vaikų. Brangumo argumentas pabaidė taupų, šykštų karalių, ir jis persiskyrė su mylimuoju Lysium. Jo įpėdiniu liko Engelis, bet pradėtas darbas sustojo. 1722 m. karalius jau susigriebė ir pats atvirai prisipažino, kad valdininkų buvo trukdomas švietimo darbas: jų norima (rašo karalius) kraštą ir toliau tamsumoje laikyti: „jei aš kraštą atstatysiu, o iš žmonių gerų krikščionių nepadarysiu, tai niekis bus iš mano darbo" (sako jis vienoje vietoje).

Naujos parapijos. Lietuvių seminarijos.

Padėjimas buvo nenormalinis: buvo parapijų, į kurias 70—80 kaimų įeidavo. Parapijų skaičius buvo skubotai didinamas: 1718 m. — 1738 m. buvo įsteigta arti 20 naujų parapijų. Kunigai ir mokytojai turėjo lietuvių kalbos gerai mokytis. Tam tikslui buvo įsteigtos 1727 m. lietuvių seminarijos prie Karaliaučiaus ir Hallės universitetų.

Del pradedamųjų mokyklų buvo jau 1722 m. kunigų suvažiavimas Tilžėje sušauktas. Čia buvo nuspręsta mokyklų reforma ir lietuvių knygų spausdinimas „gryna, aiškia kalba". Bet stoka lėšų trukdė ir toliau darbą, ypač kai reikėjo namus statyti.

Kaimo mokykla.

Mokytojai, kaip sakėme, liko del lėšų stokos beveik tie patys, ir mokyklos darbas maža pagerėjo: be atskiro buto, be vadovėlių ir knygų, teko ir toliau XVIII amžiaus mokyklai tą darbą varyti.

Užliko nuo anų laikų apie 1750 m. šioks Mažosios Lietuvos mokyklos piešinys. Dailininko nupieštas mokytojo kambarys, kurs kartu ir mokykla buvo. Už dviejų ilgų stalų sėdi vaikai: berniukai iš vienos, o mergaitės iš kitos pusės. Sėdi jie neperdaug geroj tvarkoj: vienas jų lenda pastalėn, kitas siekia plaukų prieš jį sėdinčios mergaitės ir t. t.

Mokytojas su dideliais akiniais siuva kelines; šalia jo katinas; po jo suolu šeimininkauja vištos, netoli bėgioja linksmai antys. Pas mokytoją stovi berniukas ir skaito; iš kairės nuo mokytojo kitas mokinys klupi ant žirnių, suprask, už nusikaltimą.

Kitoje kambario pusėje ūžia mokytojo šeimyna ir jauniausias jo vaikas verkia lopšyje. Mokslo įrankių nematyti jokių; mokytojo teturimos žirklės, rykštė ir tabokos kapšiukas.

Galima įsivaizduoti, koks oras buvo kambaryje. Svečiai ir revizoriai neretai (yra tikrų žinių) alpdavo tokion mokyklon įėję. Tokia tai buvo mokykla.

Literatūra.

Žiūrėjimas į lietuvių kalbą gerėjo: kalba nebeniekinama, jos, kaip matėme, jau privalėjo mokytis būsimieji kunigai ir mokytojai. Visa eilė kunigų todel rašo lietuvių kalba: Šusteris, Jonas Berendtas, F. Glazeris, K. Štimeris, Adomas Šimelpfenigis, K. Piečis, V. Regge, K. Lovynas, P. Šrederis ir kiti.

Daugiausia pasidarbavo Gotfridas Ostermeyer'is (1716—1800), Trempų kunigas. Jis išleido daug raštų apie lietuvius ir Prūsų senovę. Mylėjo jis lietuvius be galo ir vartojo jų kalbą net savo šeimynoje. Jo žodžiais, „lietuviai yra labai gabūs ir gali tą patį, ką ir kitų apšviestų tautų žmonės atlikti". Lietuvių kalbos išmokė jį, dar bemokytojaujant, kunigas Kalau iš Verdainės, bet Ostermeyeris visą savo gyvenimą tobulino tas savo žinias ir net gramatiką buvo išleidęs.

Ginčai del giesmynų.

Del išleisto jo giesmyno kilo didelių ginčų, nes kunigai nebuvo vienodos su juo nuomonės. Ypač jis susikirto su dviem broliais Milkiais. Mat, jis buvo jų mirusio tėvo Petro, Milkiemių kunigo († 1753), giesmes savaip pertaisęs. O tas tėvas sunums buvo autoritetas, nes jis buvo jau mums minėto Šventojo Rašto vertėjas ir korektorius. Tas susikirtimas pakėlė daug ginčų spaudoje ir tęsėsi 10 metų (1781—1791); visa Mažosios Lietuvos šviesuomenė buvo sukiršinta, ir galų gale nukentėjo abi pusės, nes abiejų konkurentų išleisti giesmynai, ir Ostermeyer'io, ir Milkaus, nerado visuomenės pritarimo ir buvo vyniojamo poperio vietoj išparduoti: niekas jų nepirko!

Milkus. Rūgiai — tėvas ir sūnus.

Kristijonas Milkus, Pilkalnio mokytojas, parašė gramatiką ir 2 žodynu, bet neįgijo už tai tokios garbės, kaip kiti du lietuvių literaturos darbuotojai — Pilipas ir Povilas Rūgiai (Ruhig). Tėvas gimė Katnavoj 1675 m. ir kunigavo Valterkiemyje kur ir 1749 m. balandžio 6 dieną pasimirė; jau mūsų pasakyta, kad jis buvo vyriausias Šventojo Rašto vertėjas ir redaktorius; be to, žinomi jo kiti mokslo darbai: 1745 m. ir 1747 m. išėjo jo žodynai: lietuviškai - vokiškas ir vokiškai - lietuviškas, ir jo seniau (1709) lotynų kalba rašytas raštas apie lietuvių kalbą. Taip pat buvo jo gramatika išspausdinta, ir išrodyti lietuvių kalbos gražumui, įdėtos trys dainos, išverstos vokiečių kalbon. Tai pirmas nedrąsus lietuvių kalbos pasirodymas plačiame pasaulyje: Rūgys, dėdamas jas, atsiprašo prieš publiką, kad tokius „niekniekius kartoja, jis tai darąs del kalbos ypatybių".

Dainų pragarsėjimas.

Rūgys ten pat sakosi turėjęs susisiekimų su Didžiąja Lietuva ir Kaune esąs girdėjęs bajorus ir ponias kalbant vien lietuviškai ir net dainas dainuojant.

Jo įdėtos dainos labai patiko Lessingui, kurs negalėjo atsigerėti jų malonumu. Paskui gerėjosi jomis poetas Herderis ir ypač jo draugas garsusis Gėtė, kurs net savo viename veikale ištisus lietuvių dainos žodžius atkartojo.

Taip lietuvių menas kukliai atsiprašinėdamas, pasirodė plačiame pasaulyje ir rado sau garbingą vietą kitų tautų kūryboje. Povilas Rūgys (sūnus) yra žinomas, kaip kalbamokslio autorius ir, be to, kaipo lingvistas, kurs lygino lietuvių kalbą su kitomis kalbomis, radęs tarp jų daug panašumo. Vietos šviesuomenė pamažu gilinosi į lietuvių kultūrą ir pradėjo ją mėgti ir lietuvių liaudį tyrinėti.

Duonelaitis.

Lietuvių gyvenimas darosi rimta tema rašliavoje, ir antroje XVIII amžiaus pusėje Kristijonas Duonelaitis apdainuoja savo poezijos veikaluose sodiečių kasdieninį gyvenimą. Bet jo veikimas tai literatūros istorijos dalykas ir gerokai paaiškėjo, ypač M. Biržiškos veikale: to ir nekartosime, nes manome, jau plačiai tas visiems žinoma.

Vienas mokslininkas, rusų profesorius (Aleksandrovas) pasakęs, kad mūsų Duonelaitis esąs pirmaeilis poetas, ir būtų visame pasaulyje didžiasiu poetu pragarsėjęs, jei būtų savo eiles viena didžiųjų kalbų parašęs. Tokio žmogaus būta XVIII a. Mažoje Lietuvoje sulaukta: taip aukštai kilo mūsų literatūra!

Kantas.

Nepamirškime čia ir didžiojo Karaliaučiaus filosofo Kanto. Apie jį kilo ginčų, be ne buvo jis lietuvis; tuo tarpu užtenka mums, jo prakalbos, parašytos įžangoje prie Milkaus žodyno (1800 m.) Jis ten apie prūsų lietuvį taip atsiliepia: „Prūsų lietuvis pilnai užsipelnė, kad jam jo savitumas ir jo grynoji kalba išliktų gyva, tiek mokykloje, tiek bažnyčioje". Toliau Kantas sako, kad lietuvis nenusižemina taip, kaip jo kaimynai, prieš aukštesnį žmogų; jis yra pratęs su visais, kaip su sau lygiais, laikytis ir esąs visumet nuoširdžiai atviras. Valstybė esanti reikalinga tokių kilnių ir ištikimų žmonių: todel ta tauta esanti remtina! Taip mūsų broliai, baudžiauninkai, kuriuos seniau ordeno laiku, kaip piktus gyvulius, išnaikinti norėta, darosi pagarbos verti, taip pat ir jų savita, įdomi kultūra ir gražioji kalba. Bet taip sake, deja, vien apšviesta visuomenės dalis.

Vokiečių įtaka.

O pačių lietuvių tarpe dalykai mažai pagerėjo; yra net išrodymų, kad, gyventojams šimtmečio pradžioje išmirus, atsikėlę iš kitų kraštų svetimtaučiai rodėsi lietuviams visur pavyzdingi žmonės. Ūkiui pakelti, kaip sakėme, tie kolonistai ištikro buvo naudingi, bet lietuvių įpročiai ir tautinis jų susipratimas nuo to daug nukentėjo: jie pradėjo nykti.

Valdžios kišimasis į mažmožius.

Ypač kietai spaudė lietuvius visuose ūkio reikaluose stiprėjanti prūsų valdžia. Apie tai reikėtų plačiau pasakyti. Štai vienas geras to išrodymas.

Tai garsusis karaliaus įsakymas del tvorų: jis rodo ano laiko valdžios kišimąsi net į gyvenimo mažmožius. Jis užvardytas:

„Karaliszka Gromata
Jog
Tworos
(abba Rikkei)
Prusu žemeje ir Lietuvoje ant kiemu ne tur nulaužytos bey sudegintos būti“. Ir tekste taip pasakyta.

Kuomet ikczolei tas isskadingas papratimas wirssun gawo, jog paduonei ant lauko dryse, tas, taip aplink sawo kiemus ir daržus padarytas Tworas (Rikkius) žiemos czese nulaužyti bey nudeginti, isz ko jie ne tiktai iszkadą gawo, bey priežastį dawe, jog žwerei ypaczey wilkai ikki ju buttump bey twartump be uždraudimo bey pagal sawa wallę atteiti bey ne mažą iszkadą daryti gallejo, bet ir girres del pritaisinimo tiek nauju Tworu (Rikkiu) labbay iszkirtomos tampa, ne sakant apie noprosną darbą kursai nussidawe pri pritasinimo tiek nauju rikkiu, o jog czesas gerriaus per kittus darbus kurrie prie lauko gywenimo atsirandassi butu, gallejes perleistas buti. Karaliszka Majestota Prusu žemeje Musu Maloningiausesis Wieszpatis bettaig tokią ne patogumą tolaus abbelnay ne nor perleisti; Tadd wissiems Paduonims su sze Gromata toktai szirdingai uždraudama tampa, su szuo pagrumzdimu, jog tas kursai potam savo Tworą (Rikkį) ne gerame sztovie laikys abba žiemos czese be pawelijimo tos wietos Uredininko nulaužys bey sudegis, ing Pillį, ten dirbtu tikrai bus westas. Ydant nun kiekwiens už iszkadą sawę saugoti, su nežinnia prieg tam užtarti negalletu, tadda Primintaji Karaliszka Majestota toktai nuog kozelnycziu paskaityti Maloningiausey paliepe.

Berlyne dewintoj dienoj Rugpjutes Meneses, Tukstanczame sekmame szimtame dwideszimtame bey ketwirtame Mete“. Pritszkus Willus.

L. S.

F. W. v. Grumbkow. E. B. Creutz. C. v. Katsch. F. v. Görne. J. H. v. Fuchs.

Žinoma, tokios valdžios, kuri taip visur kišosi ir visa norėjo iš centro žinoti ir valdyti, žmonės negalėjo mėgti.

Visuomenė, kad ir labai prislėgta, turėjo vis delto tuo piktintis ir, progai pasitaikius, savo jausmus reikšti.

Pričkus II. Mažoji Lietuva Septinmeč. karas

Pričkaus II laikais tai išėjo aikštėn, rusams į kraštą įsiveržus.

Septinmečio karui (1756—1763) prasidėjus ir rusams į kraštą atėjus, Mažosios Lietuvos gyventojai paliko savo valdžią ir mielai perėjo į rusų pusę.

Tiek visa šalis, tiek jos sostinė Karaliaučius ne tik rusams nepasipriešino, bet sutiko senosios valdžios nelaimę su didžiausiu džiaugsmu: rusams atėjus, įvyko daug balių, pasilinksminimų, iliuminacijų, iškilmingų pamaldų ir t.t. Universiteto vardu vienas jo profesorius įduoda rusų gubernatoriui eiles, pašvęstas rusų valdovų šeimynai. Visi kiti profesoriai ir kunigai, progai pasitaikius, daro tą patį. Įsruties superintendentas, Jegersdorfo mūšiui pasibaigus, eina su visais kunigais ir visa miesto valdyba rusų pasitikti, garbindami jų feldmaršalą ir ciesorienę. Žinoma, rusai gausiai tai paskui apmoka. Kunigus pasekė ir visi žmonės, viešai atlikdami priesaiką rusų valdžiai. Tik kunigas Arnold drįso Karaliaučiuje savo viename pamoksle apie pergalėtojo pareigas pakalbėti; užtai jis buvo suareštuotas, bet paskui paleistas.

Rytprūsių dvarponiai mielu noru lankėsi rusų pasilinksminimuose, ir ketveri rusų valdymo metai, rodosi, šaliai patiko: prūsų valdžia buvo jiems nepalyginti sunkesnė, Tarp kitko, reikia paminėti, kad daug mergaičių ištekėjo tuo laiku už rusų. Visa šalis, rusų manifestu nuo 1758 m. liko rusų valstybės dalis, visi valdininkai ir kunigai turėjo rusų ciesorienės Elžbietos valioje būti.

Pinigai buvo rusų parašais mušami; rusų dvigalvis erelis pakeitė visur prūsų erelį. Visi Rytprūsiai, Elžbietai mirus, prisiekė Petrui III, o paskui Katrinai II.

Visi ano meto rašytojai vien gyrė rusų valdžią, nes kontribucijos rusai nedaug teuždėję ir mokėję už viską gyvais pinigais; prūsų senieji mokesčiai, taip pat ir rekrutai nebuvę naujos valdžios imami.

Vienu žodžiu, kai senoji valdžia vėl grįžo, tai rado M. Lietuvą geresniame, negu pirma, stovyje. Iš visų Rytprūsių vien du valdininkai atsisakė rusams tarnauti; ir tai vienas del ligos, o kitas del senumo. Išviso apie 30 ponų pabėgo pas Pričkų nuo rusų okupacijos. Dar keli valdininkai, rusams prisiekę, slaptai gynė savo karaliaus reikalus: jie javus iš Klaipėdos vandeniu karaliui siuntė, arba vėl vogdavo dirbtinomis sąskaitomis nuo rusų, šiems gerai neprižiūrint, dideles sumas; pavyzdžiui, Gumbinės kamerprezidentas, Elžbietai mirus, įdavė Pričkui tuo būdu paslėptų ir nusuktų apie 300.000 dukatų. Tai ir tiek buvo karaliui džiaugsmo iš Rytprūsių ištikimumo. Ano karo istorija rodo taip pat, kad Rytprūsių, t. y. ir M. Lietuvos kareivija nepildžiusi savo pareigų. Pats Pričkus paskui pasakojo, kad Corndorfo mūšyje Rytprūsių pulkai du sykius pabėgę ir, neatbodami nei drausmės, nei meldimų, į mūšį nebegrįžę. Tų pulkų sužeistieji invalidai negavę todel pašalpų, o jų oficieriai ilgai — jokio paaukštinimo. Dvidešimt metų po mūšio karalius viešai tai priminė pasakęs, kad Rytprūsių sūnūs tada patriotizmo neturėję.

Dar devynioliktame šimtmetyje Karaliaučiaus spauda prisipažindavo, kad tai esanti tiesa, nes Rytprūsių dauguma geidusi rusų valdiniais ir toliaus likti. Karalius esą net savo ištikimuosius Rytprūsius, tą didelę retenybę, blogai apdovanojęs ir iš pykčio net Karaliaučiaus knygyną gerokai apnaikinęs; taip pat iš pykčio ir keršto jų krašto prekybą suvaržęs ir tame krašte, esą elgęsis, kaip naujai nukariautoje kolonijoj, o ne savo žemėje. Tas pats Pričkus Didysai nebesilankė savo Rytprūsiuose: taip buvo jis įtužęs. Iš aštuonioliko šimtmečio mes geriausių žinių apie Mažosios Lietuvos gyventojus turime iš to apšviesto Prūsų karaliaus. Daugiausia jo laiškai ir užrašai tai pasako. Kai 1726 metais jis kartu su savo tėvu aplankė M. Lietuvą, tai tuojau krito jam į akis, kad krašto gyventojai nejaučia jokio prie karaliaus prisirišimo, Pats karalius del to apseidavo, anot jo, su valdiniais šiurkščiai: pavyzdžiui, Darkiemyje jis surinkęs gyventojus turgavietėje ir iškeikęs juos šelmiais ir maištininkais. Paskui Pričkaus, dar sosto

įpėdinio, būta daug kartų Rytprūsiuose. Tėvas dažnai šiokiais ar tokiais reikalais siuntinėjo jį ten, todel kraštą pažinojo jis gerokai. 1739 metais jis savo bičiuliui Volteriui taip iš M. Lietuvos rašo.

Pričkaus II žinios apie M. Lietuvą

Prūsų Lietuva esanti kraštas trisdešimt mylių ilgio ir dvidešimt pločio, bet su žemaičių kraštu susidurdama, darosi bent kiek siauresnė. Šimtmečio pradžioje lietuvių kraštas labai nuo maro nukentėjęs: apie tris šimtus tūkstančių (perdėta!) gyventojų išmirę. Valdžia (Pričkaus I) nebuvusi susirūpinusi ta nelaime, bet jo tėvas, valdžią paėmęs, pradėjęs veikti: visų pirma aprašinėjęs Lietuvą ir savo akimis visus žmonių vargus pamatęs. Dvylika, o gal ir penkiolika metų laukai stovėję tada tušti; taip pat be gyventojų likę 400—500 kaimų. Jo tėvas atstatęs tą kraštą: sukvietęs darbsčių kolonistų iš visų Europos šalių ir, protingai tvarkydamas tą kraštą, jį laimingą padaręs. Dabar ten esą gyvena pusė milijono žmonių. Tas lietuvių kraštas turįs dabar (sako Pričkus) daugiau miestų ir gyvenamųjų vietų, kaip pirma ir esąs nepalyginti turtingesnis, kaip kitos Vokietijos šalys. Tai esą jo tėvo nuopelnas. Gale laiško jis neužmiršta pasigirti, kad M. Lietuvoje esą daug sodžių, kur jam tekę vien prancūzų kalba šnekėti: tai buvo Prancūzijos hugenotai, jų vaikai ir anūkai. Bet savo bičiuliui vokiečių rašytojui Jordanui jis išreiškė viename laiške nepasitenkinimą M. Lietuvos gyventojais. Visur esą išpalengvo dirbama, labai esą nuobodu ten ir negražu! Tarp mergaitės ir kumelės ten nesą kitokio skirtumo, kaip tik tas, kad ana dvi, o ne keturias kojas turinti. „Šita šalis taip turtinga ir pilna darbščių žmonių, tiek daug puikių arklių išauginanti, bet nepagimdė, tačiau, nei vieno mąstančio sutvėrimo", (sako jis su pasibiaurėjimu). Pričkus tuo pat laiku skundžiasi, esą jo poezija ten sustingo, nes, anot jo, „čia materija slegia žmogaus sielą". Jo tiesioginis, tėvo palieptas darbas, ten buvo prižiūrėti arklių auginimą Trakėnuose: tai iškurgi galėjo jis poezijos rasti! Šalies klimatas jam taip pat nepatinka; jis tam pat Jordanui išsireiškia: „Vasarą iškepsi... žiemą žmonės nuo šalčio,

kaip pasiutę, šokinėja..." Čia galima esą geriau lokius auklėti, nekaip mokslą ir kultūrą plėsti.

Tokie genijingo ir apšviesto anų laikų žmogaus pastebejimai apibūdina mums nors ir vienpusiškai M. Lietuvos žmones XVIII šimtmečio pusėje. Teigiamą anų laikų liaudies vaizdą randame iš dalies Duonelaičio veikaluose.

XIX šimtmetis.

Valdžios politika.

1802 m. sukilo Klaipėdos apskričio lietuviai ir atsisakė baudžiavų eiti. Tada prūsų valdžia stojo ant kelio, nuo kurio dar iki šiol nenuėjo: pradėjo slaptas priemones vartoti, kad nukreiptų lietuvių jausmus savo pusėn ir jų tautinį susipratyma sustabdytų. Ji tam reikalui papirkdavo veikėjus ir laikė gausiai pinigus berdama ištisą savo agentų ir šnipų organizaciją. Valdžios agentu, kaip sakoma, buvo ir anas mokytojas Settegast, kurs Klaipėdos baudžiauninkus nuramino. Taip pat gerai lietuvių judėjimu spekuliavo ir tie kunigai, mokytojai, kurie valdžios pakraipoje darbavosi ir lietuviams raštus bei laikraščius leido.

Valdžios įtaka.

Pradėjo net lietuviškai rašyti tie, kurie lietuvių kalbos nekentė. Jiems padedant įsivyravo Mažosios Lietuvos kalboje ir ypač bažnyčioje XVI šimtmečio polonizmai ir kiti svetimi išsireiškimai. Be to, ištikimai valdžiai tarnavo ir, kaip matysime, XIX a. lietuvius vokietino tokios galingos įstaigos, kaip bažnyčia, mokykla ir kariuomenė. Tik tokio sutartino visų jų darbo dėka susiformavo lietuvio tipas, kurs save daugiau vokiečiu, negu lietuviu, laiko. Kunigams, mokytojams ir valdininkams, kuriems vokietinimo darbas sekėsi, valdžia gerai visokiais būdais ir privalumais atlygindavo. Bet, kaip visumet, taip ir čia bloga valia neįveikė gyvų tautos jėgų, ir čia pamažu atsparumas atsirado: pati liaudis, viena palikusi, pradėjo savo tautybe rūpintis.

Maldininkai. Grigėlaitis

Ypač gerai laikėsi vadinamieji maldininkai. Prastas kareivis tapo Evangeliškųjų Psalmų leidėju; taip pat savamokslis, prastas žmogelis, išvertė lietuvių kalbon, labai iki šio-

tai protestantų skaitomą, Jono Bunjano ekstazo ir mistikos knygą apie rojų. Vienas tokių veikėjų buvo Klimkus Grigėlaitis — prastas dailidė, bet karštas maldininkų vadas. Jis įsteigė šimtmečio pradžioje savo „Klimkėnų“ pakraipą maldininkų tarpe; savo pasekėjams, tiesa, jis uždraudė puoštis ir senus lietuvių įpročius: vien malda ir giesmės buvo jo pasekėjams gyvenimo turinys; bet lietuvių kalbos jie užsispyrę laikėsi.

L. Rėzos laikai.

Du kunigai Hassenstein'u, tėvas ir sūnus, gerai lietuvių kalbos mokėjo; tėvas, Piktupėnų kunigas, paruošė lietuvių kalba Napaleono laikų istoriją, o sūnus benradarbiavo su Karaliaučiaus profesorium Lindviku Rėza, kada tas rengė spaudon ketvirtąjį Šventojo Rašto leidimą.

To paties Rėzos (1776 m—1840 m.) išleistas trečias Šv. Rašto leidimas (1816 m.) buvo, daugiausia maldininkų greitu laiku išpirktas. Taip pat Rėza išleido pirmą syk Duonelaičio raštus (1818 m.) ir Liaudies dainų rinkinėlį (1825 m.).

Rėza daug, labai daug pasidarbavo mūsų literatūrai. Jis yra tikra mūsų XIX a. pirmos pusės žvaigždė. Jis laikė save lietuviu, nors buvo kuršių kilmės, Kopose („Kurische Nehrung“) gimęs.

Jis visą savo gyvenimą atjautė lietuvių vargus ir bėdas; jis karštai gynė mūsų tautą nuo priešų; „Istorijoje lietuvių Biblijos“, jis gražiai išrodinėjo, kad kunigams, mokytojams ir apskritai Mažosios Lietuvos šviesuomenei yra būtinas reikalas lietuvių kalbos gerai išmokti.

Jo manymu, be Karaliaučiaus lietuvių seminarijos, lietuvių kalbos turi būti mokoma ir Lietuvos gimnazijose, ypač Tilžės, Gumbinės, Įsručio mokyklose. Savo straipsnio pabaigoje pareiškia jis, kad rašąs tai iš tėvynės-Lietuvos meilės.

Bažnytinė pakraipa.

Bet ir Rėzos, ir kitų raštai buvo tikybinio turinio. XIX amžiaus literatūrą sekant, rodosi, tarsi, M. Lietuvos lietuviai, savo senos tikybos nebetekę, nesugebėjo visa laiką pilnai tą spragą, šimtmečių jų sieloje padarytą, kuo nors užkišti ir nauja

tikyba pilnai persiimti. Bažnyčios klausimas, tarsi, užpildo visą lietuvių būvį. Rodosi, daugiausia bus čia prisidėjusi prūsų valdžios gudri, nuosaki politika, lietuviams bažnytinio gyvenimo šaką laisvą palikusi: lietuviai, vien pietizmo apimti, maldauja Aukščiausiąjį, savo giesmes gieda ir likimui pilnai atsiduoda. Bažnyčia valdžios rankose buvo tas klapanas, kurs nuodingas ir tvarkai pavojingas dujas padėdavo lietuvių tarpe išvėdinti. Mistika ir karštas maldingumas vien neišmintingai rusų stačiatikių valdžiai pavojingu priešu rodėsi: o gudri prūsų valdžia sau ramiai žiūrėjo į M. Lietuvos žmonių maldingumą ir jų be reikalo nepersekiojo. Kitaip dalykai stovėjo mokyklos srityje.

Kova del mokyklos.

Kova del mokyklos prasidėjo, garsiais Napoleono laikais, kada prancūzų kariuomenė okupavo beveik visą Prūsiją. Iš prūsų žemių neužimta pasiliko tik Mažoji Lietuva į šiaurę nuo Nemuno; ten gyveno tuo laiku karalius su savo šeimyna ir M. Lietuvoje Prūsų valdžia rado prieglobstį sunkiu 1806—1808 metų laiku. Pats karalis ir jo valdžia, išgyvenę tarp lietuvių, rado juose (ypač Klaipėdoje jiems būnant) daug širdingumo ir nuolankumo; nuo nelaimių šiek tiek atsipeikėję, prūsai sustiprėjo, susiartino su rusais ir Mažojoje Lietuvoje atsispyrę, pradėjo rengtis prie savo žemės išvadavimo. Čia, Rytprūsiuose, gimė radikalingų reformų vidaus reikalų srityje, kurios sutvarkė atgimstančią išnaujo Prūsiją naujais savivaldybių pamatais. Tarp kitko valstiečiai buvo tų laikų nuo baudžiavų paleisti. Čia, Rytprūsiuose, didžiųjų nelaimių laiku, susirinko gerieji žmonės ir susispietė apie garsiąją prūsų karalienę Luizą. Taip prasidėjo garsioji reformų gadynė, vadinamieji ministerio Šteino laikai; jie sudarė, ant žmonių savarankumo valstybę parėmę, tvirčiausią pamatą Prūsijos ateičiai. Ta palyginti nedidelė valstybė, toms reformos įvykus, galėjo jau Bismarko laikais pirmos rūšies pasaulio galybe tapti ir Europos klausimuose kuone pirmąjį balsą sau iškovoti.

Tada įvyko pamatinė mokyklų reforma ir įvesta Pestalocio sistema; buvo pradėta rengti geri mokytojai, idant

jie naująją metodą vartotų, jaunuomenę tikrais piliečiais išauklėtų. Pradžios mokslas buvo tada visiems teikiamas; nes gera mokyla buvo laikoma tikru vaistu gyvenimo netvarkai pataisyti. Karaliaučiaus profesoriai uoliai platino Pestalocio idejas, o tarp kitų pats karalius, ir ypač jo apsišvietusi žmona giliai persiėmė jomis: žmogaus laimei rodėsi jai reikalinga sielos kultūra, vidaus išsilavinimas, o ne paviršutinė civilizacija. Mažosios Lietuvos administracijai parūpo tada mokyklos. Iš centro prasidėjus reformoms, vietos visuomenė atsidėjusi, pradėjo administracijos darbus sekti. Senos mokyklos darbuotojai pasiliko pavojuje; kunigija, kuriai mokyklų organizacija iki tol priklausė, susirūpino, kad tik žmonių švietimas nuo reformų nenukentėtų.

Klausimas buvo statomas apie lietuvių liaudį: buvo aiškios reformatorių pastangos neduoti lietuviams, kaip ir kitoms mažumoms, atskiro tipo mokyklų; turėjo visur būti vokiška mokykla, nors ir pats Pestaloci žmonių kalbos vartojimo mokykloje reikalavo. Šiuo klausimu kilo tarp administracijos ir visuomenės labai įdomių karštų ginčų. Juos galima sekti anų laikų spaudoje. Pradžią padarė administracija; ji šaukėsi plačiosios vokiečių visuomenės pagalbos, dėdama straipsnių spaudoje. Iš Mažosios Lietuvos tolaikinio administacijos centro, Gumbinės, 1814 metų liepos 29 dieną buvo į Jenos, tolimo miesto, laikraštį, nusiųstas anoniminis straipsnis.

Aiškus straipsnio tikslas buvo parodyti, kaip sunku mokyklos reformą vykdyti Mažojoj Lietuvoj. Lietuviai, anot autoriaus, esą stipri; jų tauta gabi ir aukštos kultūros verta, bet jų atskira kalba sudaro didžiausią kliūtį tikram švietimui. Lietuvių kalbos vartojimas mokykloje šalia vokiečių kalba esą varžo mokyklos tobūlinimą ir neduoda geresnių mokytojų pasirinkti. Be to visai nesą literatūros liaudies kalboje. O ištikro lietuvių esanti maža saujelė, iš visur vokiečių apsupta: jų kalba negalinti tobūlintis ir plėtotis ir turėtų kuoveikiausiai pranykti. Tik tada, jei lietuviai suvokietėtų, salies kultūra pakiltų. Bet tam smarkiausiai esą priešinosi vietos kunigai; jie atvirai palaiką liaudies kalbą, nes jų šeimynoms ji labai reikalinga: jų sūnūs,

mokėdami žmonių kalbos, visumet užima, tėvui mirus, jo vietą; lietuvių kalbos mokėjimas atiduoda jų šeimynoms Lietuvos parapijas kaip paveldamąjį turtą, nes niekas iš kitur negali į kunigus ten ateiti, žmonių kalbos nemokėdamas.

Ano laiko kunigai nepabūgo, ir del to ginčai viešumon išėjo ir tęsėsi ilgiausius metus. Svarbiausią žodį už lietuvius tarė kunigas Zigfrid Ostermeyer. Jis klebonavo Plibiskiuose, tai jau nebe Gumbinės administracijos, kuri tada dar Lietuvos ministerija tebesivadino teritorijoje. Antraip vertus, Ostermeyerių šeimynos tradicija reikalavo lietuvius užstoti.

Pasirodė (1817 m.) jo pilnu vardu pažymėta atskira brošiura, kurioje jis atsakė anam lietuvių šmeižikui ir kunigų ūžpuolikui.

Pirmame jos lape kreipėsi jis į Lietuvos ministeriją, mokytojus (precentorius) ir lietuvių kalbos mylėtojus pareikšdamas, kad jis esąs labai prie „šaunios“ lietuvių tautos prisirišęs ir turįs del to teises ją nuo užpuolikų ginti. Jo nuomone, reikėtų lietuviams grąžinti visą pirmykščią pagarbą ir, įvedant mokyklon naujus auklėjimo metodus, labai ir labai atsižvelgti į krašto ir tautos savitumą; elgtis reikią atsargiai, idant, paniekinus lietuvių kalbą visai nenukentėtų švietimo reikalas. Netiesa esanti, kad lietuvių tauta nekultūringa, kad jos kalba neturtinga. Šalin teeiną tie neprašyti geradariai, kurie, pačios tautos nepasiklausę, norėtų jai svetimą kalbą varu užmesti. Bet lietuvių vokietinimas pakenktų ir valstybei, nes lietuvių kalba nekliudanti nei kiek mokymui: lietuvis savo kalba gali kuogeriausiai pramokti tikybos, skaitymo, rašymo, skaičiavimo ir kitų dalykų. Taip pat rasis užtenkamai mokytojų ir kandidatų į juos, kurie abi kalbas mokėtų. Lietuvių kalba esanti sena ir reikalinga visos žmonijos praeičiai tyrinėti; ji esanti nei kiek nemenkesnė už vokiečių kalbą ir savo literatūros turėjo iki šiol užtenkamai; naujai mokyklai reikalngos knygos ir vadovėliai būsią galima pradėti tuojau gaminti ir spauzdinti.

Adomas Braks
Mažosios Lietuvos Tarybos Pirmininkas

Netiesa taip pat esanti, kad lietuviai vokiečių išvisur apsupti: ištikrųjų yra kaip tik atbulai, nes jų visame krašte esanti dauguma; nuo Goldapės iki Klaipėdos einanti Prūsų Lietuvos rytų siena, o į vakarus dar iki Labguvos skambanti visur lietuvių kalba; tai plotas trijų dešimtų mylių, ir jame daug grynai lietuvių parapiju, kur penki - šešitūkstančiai žmonių susibūrę ir jų dauguma nei žodžio vokiškai nesupranta. Jis net galįs išrodyti vokiečių ten lietuvėjimą, ir iš to aišku darosi, kad lietuvių ten ne saujelė esanti. Jei turėti omenyje dar Žemaičius ir Didžiosios Lietuvos gyventojus, tai susidaro nemaža lietuvių tauta. Lietuviai, anot Ostermeyerio, laikosi tvirtai savo kalbos, o anonimo minimos jų ydos, kaip, pavyzdžiui: prietarai su kalba nieko bendra, esą, neturi. Kalbą panaikinus, kultūros stoka nepranyks. Toliau šitas lietuvių užtarytojas išrodinėja, kad doros žvilgsniu negalima esą kalbą, Dievo duotąją žmonėms, atimti ir kita pakeisti: jiems esanti ji taip pat brangi, kaip pati gyvybė.

Mokykla ir vokietinimas.

Kalba buvo dar iš mokyklos neišmesta. Ginčai del jos vietos spaudoje nesiliovė, iki Z. Ostermeyeris gyveno. Tuo tarpu valdžia, kaip tas pasakos katinas, besiklausydama ginčų, vykdė vokietinimo politiką, saugodama, kad mokytojai savo mokinius nuo gimtos kalbos atpratintų: kas norėjo, be vokiečių kalbos, dar ir savo gimtos lietuvių kalbos mokytis, tam buvo visumet didžiausi darbai duodami; jis buvo varginamas. Taip jaunuomenė buvo per mokyklą vokietinima, o, kaip matysime toliau, atėjo didžiausio vokiečių šovinizmo laikai, ir tada įstatymo keliu lietuvių kalba buvo iš mokyklos visai pašalinta.

Taip nebteko savo mokyklos ano krašto lietuviai.

O vien spauda ir literatūra, kaip buvo jau sakyta, negalėjo labiau išsilavinusio žmogaus patenkinti; tai buvo vien maldingam sodiečiui penas, o kiek apšviestesnis žmogus turėjo vokiečių knygos imtis.

Ir toks stovis išliko ligi šio šimtmečio pabaigos: lietuvių tauta turėjo vien tikybinio turinio laikraščiais ir knygomis tenkintis.

Periodinė spauda.

Pirmuoju laikraščiu, rodosi, buvo „Nusidavimai apie Evangelijos Prasiplatinimą tarp žydu ir Pagonu“; jis 1832 m. įsteigtas ir jo redaktorium buvo mokytojas Kelkis; tai buvo misijos laikraštis. 1849 m. pradejo eiti kiti du laikraščiai, valdžios palaikomi: 1) Klaipedos kunigo Cippelio leidžiamas „Lietuvininku Prietelis arba Klaipėdos Ceitungos“ ir 2) lietuvių seminarijos vedėjo Karaliaučiuje Kuršaičio vedamas „Keleivis“. Ta spauda turejo didėlės reikšmės, nes ji galutinai nukreipė savo skaitytojus į reikalingą valdžiai pusę ir palaikė juose bažnytinį skonį; ypač „Keleivis“ ištisą šimtmečio pusę palaikė Mažojoje Lietuvoje konservatizmo pakraipą ir stiprino konservatingą gaivalą: Kuršaičio dėka, lietuviai rinkimuose balsuodavo vien už vokiečius - konservatorius. Kalba niekas tada nesirūpino; ji liko XVI amžiaus stovyje t. y. pilna svetimų žodžių ir išsireiškimų; spaudos kalboje nepastebima jokios pažangos, jokio noro tobulintis, valytis.

Laikraščių leidėjai kalbą dar toliau darkė; štai kaip kalba vienas jų kun. Cippelis, norėdamas savo skaitytojams išrodyti mokyklos svarbumą. „Sziuilės (sako jis) yra didžiausias Skarbas Žemės; kas Iszmintį ir gerą Dumą tur, laiko jas Garbeje, ir procėvojas“...

Net pati rašyba dabar redaktoriams neberūpi. Paimkime, kun. Pipirs (iš Klaipėdos) rašybą savo laikraščiuose: „Nusidavimuose“ ir „Aušros žvaigždės spinduliuose“ beveik panaikino.

Pavyzdiniame to „Spindulio“ numeryje jis taip į skaitytojus tarė: „Kadangi vartojimo skaitytinių - žymeliu Darbo Drukos apsunkin ir pabrangin, o Lietuvininks ju neprivalo tai jos nebus vartojamos“, Trumpai ir kategoringai pasielgta - pasakyta!

Fr. Kuršaitis (1806—1884), vienas geriausių mūsų kalbos žinovų, gramatikos žodynų ir kitų geriausių mokslo srityje veikalų autorius, savo savaitraštyje „Keleivyje“, taip pat laikėsi bažnytinio žargono; ta pačia maišyta kalba rašė ir jo visi bendradarbiai, Mažosios Lietuvos mokytojai.

Tai vis buvo valdžios ištikimiausių žmonių ne be tikslo daryta.

Vokietinimas. Gisevijus.

O kiti valdininkai ir valdžios atstovai dar atviriau varė savo vokietinimo darbą. Ypač smarkūs jie buvo tose apskrityse (Gumbinės, Įsručio), kur jau buvo privisę daug svetimo gaivalo, kurs, kaip matėme, nuo XVIII amžiaus pradėjo ten rastis. Ten jiems gerai sekėsi. Lietuviai ir jų bičiuliai buvo ten pirmoje XIX a. pusėje visai nusiminę ir baisiai kankinosi, visa, kas ten darėsi, matydami. Apie 1844 m. Gisevijus taip nusiskundžia: „Mes esam nemalonėn papuolę, nors visados paklusnūs ir ištikimi pavaldiniai buvom, toktai mūsų tėvai ir sūnūs visuose mūšiuose parodę yra. Dabar mes nebeužkenčiami, ir mūsų kūdikiai turės pagonais likti, kadangi mokyklose nebegauna jie net jokio lietuviško žodelio begirdėti".

Mokyklas tvarkė tuo laiku Gumbinėje buvęs kunigas Rettig. Jis del to ir vietą gavo, kad lietuvių nekentė ir, ją gavęs, lietuvius ir jų kalbą persekiojo. Gisevijus palaikė lietuvius, nors ir dauguma visuomenės, anot jo, į lietuvius taip pat su paniekinimu žiūrėjo, kaip kad amerikiečiai dabar į negrus. Vieną kart buvo Tilžėje pas gimnazijos direktorių vakarėlis. Gisevijus skambino ponioms lietuvių dainas. Tada Rettig pradėjo juoktis ir tyčiotis sakydamas, kad toms dainoms vieta girioje. Šeimininkė užsistojo, kilo ginčų, ir išsikarščiavęs Rettigas pasakė, kad lietuvių kalbai nėra vietos ir mokyklose: jos įvedimas gimnazijose reikštų žmonijos sugrįžimą į laukinių žmonių periodą. Visi jam pritarė. Tai vienas pavyzdys, nušviečiąs lietuvių padėtį Mažojoje Lietuvoje XIX amžiaus viduryje.

Norėtum pasakyti, buvo vien Gumbinėje; bet ne, mes, jei reikėtų, rastumem daug išrodymų, kad ir kituose apskričiuose, kur lietuvių didžiosios gyventojų dalies būta, nei kiek negeriau su jais elgtasi. Jie tyliai kentė, bet, kaip atskira tauta, vokietinimui nepasidavė.

Šleicheris apie M. Lietuvą.

1852 m. mokslininkas Šleicheris apsilankė Mažojoje Lietuvoje ir ją mums šiek-tiek aprašė. Jis gyveno Smalininkuose, Kraupiške, pas Pilkalnį, Kaukėnuose, Būdviečiuose, Priekulėje, Prūsų Kretingoje, Klaipėdoje ir kitur. Pasakų, dainų ir tautos meno buvo tada dar iki valios. Bet knygų, ypač skaitomųjų vadovėlių, buvo didelė stoka, nors lietuviai, anot jo, ir labai mėgę skaitymą.

Kuršaičio „Keleivis" net tamsiausiuose užkampiuose buvo galima rasti. Šleicheris matydamas tokį vargą Mažojoje Lietuvoje, buvo panorėjęs pats lietuviams knygas pasaulinio turinio leisti; pirmiausia, jis svajojo išleisiąs Duonelaičio raštus, paskui — pasakas, dainas ir kitas. Jam, deja, neteko tai įvykdyti, nors ir labai jis norėjo lietuvius nuo išnykimo gelbėti. Jis pranešė Čekų Mokslo Draugijai Pragoje, kad Mažoji Lietuva suvokietėjusi, kad jos kunigų tarpę neradęs nei vieno tikro lietuvio: vien esą vokiečiai! Norėdamas pramokti lietuvių kalbos, jis vargais-negalais radęs kelius lietuvius mokytojus: mat, beveik visos mokyklos buvo tada jau vokiečių rankose. Inteligentijos lietuvių tarpe nebuvo: visi miestai, bažnytkiemiai, dvarininkai ir turtingieji ūkininkai buvo suvokietinti ir gėdinosi žmonių kalbos. Labguvos, Įsručio, Gumbinės ir Guldapės lietuviai jau XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pradžioje suvokietėję, bet į šiaurę už Nemuno lietuvių gaivalas esąs dar stiprus: apie Ragainę ir Pilkalnį lietuvių esanti pusė, o kitose vietose — dauguma. To krašto šiaurėje esą vokiečių tiek maža, jog jiems pamokslus kas trečią savaitę tereikią tesakyti. Kunigai labai teršią lietuvių kalbą; dievobaimingi žmonės gerbia bažnyčią ir kunigus ir manydami, kad ta biauri kunigų kalba yra geresnė, kantriai jos patys mokosi. Taip nykstanti puiki lietuvių kalba. Mokykloje ja nenoromis naudojasi, kai reikia vaikus poterių ir maldų mokyti. Kiekvienas lietuvis, be to, vokietinamas, anot Šleicherio, ir kariuomenėje, kur turi ištisus 3 metus tarnauti. Jis ten su vokiečiais susimaišęs, pramoksta šiek-tiek jų kalbos ir, namo pagrįžęs, labai didžiuojasi tuo, stengdamasis vien vokiškai švepliuoti. Vokiečių švie-

stoji visuomenė buvo ir tada jautri; rūpinosi idealizmo laikais, liaudies likimo ir padėjimo klausimais, bet lietuvių reikalų ji negalėjo suprasti, nors ir gyveno romantikos periodą.

Ginčai del liaudies doros.

Tai geriausiai nušviečia anų laikų ginčai tarp kunigų ir dvarininkų apie doros puolimą, pastebėtą Mažosios Lietuvos liaudyje. Ta polemika išejo spaudoje aikštėn, kiek teko susekti, 1830 metais gegužės mėnesyje pasirodė vieno Rytprūsių kunigo pilnas nusiminimo straipsnis, kur sakoma, kad liaudis nebepalaikanti jokių ryšių su kunigais ir bažnyčia. Pasileidimas, girtuokliavimas ir kiti nusižengimai esą giliai liaudyje įsišakniję ir liaudis labai žemai nupuolusi doros žvilgsniu, baisiai tamsi, prisirišusi prie senų įpročių ir nepasiduodanti jokiai gerai įtakai (amžina pesimistų gaida!) Viena mokykla negalinti be bažnyčios nieko nuveikti. Vaikai eină savo tėvų keliais; o aniems sunku esą ikalbėti, kad, paimsime, miško negalima vogti ir tt. Kitą to priežastį autorius mato darbininkų neturte. Dvarininkai maža aprūpina savo darbininkus, ir liaudis įpranta iš nusiminimo girtuokliauti. Ypač blogos esą gyvenimo sąlygos priedieniams ir bernams dorinti; jie mainą dažnai savo gyvenamąsias vietas, metą ryšius su savo gimtąja parapija, ir jų vaikams tenką, iš vienos mokyklos-kiton kilotis. Toliau nurodo, nors, ir labai atsargiai, autorius aukštesniųjų luomų nusikaltimus, ypač dvarponių, kurių įtaka dažnai buvusi kenksminga liaudies dorai. Žemesnieji sluogsniai atidžiai ponų darbus seka ir pamėgdžioja. O dvaras apseina dažnai peržiauriai su žmonėmis, ir todel žmonės išmoksta apgaudinėti ir veidmainiauti. Taliau maža apsišvietę ponai įtraukia savo tarnus net į vaidus tarp savęs arba naudojasi tarnais, apgaudinėdami vyriausybę, kas irgi blogai į jų dorą atsiliepia. Neretai maža prasilavinęs ponas pašiepia maldingumą, ir žmonių prisirišimą prie bažnyčios; kai kada jis tyčiomis pamaldų laiku mokąs darbininkams už darbą ir šventadieniais be didelio reikalo laukų darbus dirbąs. Kunigui atsakė į tai dvarininkas. Jo vardas Henrici. Jis pasisako turįs dvarų trijuose kreizuose,

ir kaip tik ten išvedžiojimai gerbiamo dvasininkų atstovo neturį pamato. Liaudis esanti labai dora: dvarininkai nerakina naktimis dūrų, palieka be baimės savo brangenybes, taip pat nerakinę, lygiai kaip laukuose žemės, dirbimo įrankius. Kad sodiečio vaikai nežiną gerai Dievo įsakymų tai vien mokyklos kaltė esantį. Kaimo liaudis gerianti daug mažiau, kaip miestelėnai ir esanti mažiau, kaip anie, ištvirkusi. Kad vietos liaudis, ne vokiečių kilmės, yra necivilizuota, tai tas kaip tik naudinga šaliai: geri darbininkai atidžiai klauso savo viršininkų jie yra baisiai kuklūs. O vokiečiai—bernai ir kumiečiai, daugiau civilizacijos paragavę, kaip tik neturi tų gerų lietuvių ir mozūrų ypatybių: labiau pritingią, dažnai ginčiją si del niekų ir viršininkams priešiną si. Tiesa, vietos gyventojai nemoką taip gražiai, kaip anie, pakalbėti arba viešai pasirodyti, bet jų siela labiau, kaip anų, išlavinta esanti. Prie tikybos jie labiau prisirišę: sekmadieny kiekviename namelyje skambanti šventa giesmelė; jie poteriauja namie, jei bažnyčia pertoli esanti. Vargdienius, kurių vaikai sočiai nepavalgą, sulaikanti nuo vogimo ir kitų nusižengimų vien tikybos jausmas, o ne pabaudos baimė. Žmonės patys į savo tarpą tokių nusikalteliu neįsileidžią. Henrici toliau kunigų klausia, kada gi buvę tuo žvilgsniu geresni laikai, jei Pričkui Didžiajam tekę 1784 m. rašyti, kad Rytprūsiuose žmonės visai esą neišauklėti, o kūn. Ostermeyeriui 1793 m. reikėję viešumon iškelti faktą, kad bažnyčios buvę tada sekmadieniais tuščios, kad žmonės nepildą savo bažnytinių pareigų ir, jo nuomonė buvusi, kad vien valdžia galėtų tam pagelbėti. O del dvarininkų blogos įtakos į žmones, Henrici pasisako nenoris su kunigu del to ginčytis: dvarininkai iš bėdos valdžią apgaudinėją, naujus mokesčius įvedus ir degtinės darymo teises dvarų daugumai atėmus. Kunigas antrame savo straipsnyje palaiko savo nuomonę ir nors atmeta senosios gadynės bažnyčios drausmę, kada varu žmonės buvo bažnyčion varomi, bet vis delto sakosi nesutinką s su naujomis pažiūromis, kurios vien protu pasitenkiną. Ne filosofų, bet gerų krikščionių reikia. 1831 m. kitas kunigas taip pat pesimistiškai rašo apie liaudį. Jo manymu, reikėtų

vaikus nuo blogų tėvų atskirti ir tam tikrose mokyklose auklėti. Esą visi kalti del doros nupuolimo, nes kunigai turėtų dažniau pas vargdienius lankytis, o šviesuomenė ypač dvarininkai, bažnyčion vaikščioti, pamaldose dalyvauti. Liaudis esanti reikalinga gerų knygų, ir jei ji praturtėtų, tai kunigo manymu, pagerėtų ir jos dora. Šiuo klausimu daug buvo parašyta. Dar paminėsime geriausią mūsų nuomone, straipsnį 1832 metais. Ten sakoma, kad vien kunigų mažuma nusiskundžianti doros nupuolimu: jų vartojami išrodymai, atsitikimai esą vien išimtys. Tabokos rūkymas esąs negeras dalykas; bet taip pat negerai esą kunigui savimi gerėtis, kada jis rankioja iš kišenių bažnyčioje pypkes ir jas daužo: tokiuo būdu nieko, be blogo, nepasiekiama!

Del bažnyčios nelankymo senas esąs skundas, ir reikia atminti senų laikų anekdotas, kada didysis kunigakštis (D. Kurfürstas) išleido vieną sykį aštrų paliepimą varu žmonės į bažnyčią varinėti: kunigai jo tai paprašę. Viena parapija tada nekaltai valdžios paklaususi, ar nebūtų galima ir, jei galima, už kokį mokestį nuo tos naujos baudžiavos atsipirkti: visi esą nutarę, reikalui esant, pagal žemės plotą mokestį mokėti. Mat, tada buvo galima ir pinigais daug pareigų atlikti: tada kunigaikštis atmainęs savo įsakymą ir liepęs bažnyčios lankymą palikti kiekvieno žmogaus sąžinei: kunigai ir iždas neturį į tai toliau kištis. Autoriaus nuomone, kaimiečiai nei kiek neblogesni už inteligentus; reikią tik stebėtis, kaip jie tokie dori dar pasiliko, iškentėję tokiuos sunkius feodalizmo ir baudžiavų laikus. „Šitie parijai (sako jis) dar visai nepagijo nuo žaizdų, jiems visokių urėdų, raštinikų ir kitokių dvarų administratorių pridarytų. Jie tik neseniai iš jų sauvalės paleisti, tai iš kur gi jie ūmu laiku civilizuosis ir sieloje pakils". Kaimo liaudis esanti daug geresnė, kaip miestelėnai. Jei ir gimstąs mergaitei vaikas, tai visumet vestuvės paskui seką, kas kituose luomose, ypač mieste, retai atsitinką. Už pinigus sodžiuje meilės negalima esą pirkti. Užsipuolimas ant liaudies daugiausia esąs tuščias pasiskundimas: tegu skundikai doros žvilgsniu pagerės, tai ir liaudis nuo jų neatsiliks.

Lietuvių kalbos naikinimas.

Bet tai buvo vien laikraščiuose rašoma, dejuojama liaudies ekonomijos padėtimi, net jos literatūros klausimais rūpinamasi; o valdžia ir didieji politikai kitais keliais ėjo, lietuvių kalbą iš visur varydami.

1872 m. buvo valstybės įstatymu lietuvių kalba visai iš mokyklos išvaryta. Lietuviai kreipėsi, baisiai tuo užgauti, prie savo inteligentų, bet užtarėjų nedaug terado. Karaliaučiaus profesorius, anksčiau minėtasis Kuršaitis, į lietuvių prašymą juos prieš valdžią užtarti, šiurkščiai atsiliepė: jis nesąs lietuvių užtarėjas, negal pas aukščiausią valdžią „lietuvių bėdos pasiguosti"; jam esą valdžios pavestos pareigos: lietuviams Karaliaučiuje Dievo žodį skelbti, studentus lietuviškai mokyti ir visokias knygas lietuviams leisti; bet ne jo esą dalykas vyriausybės darbus peikti arba „trikinti".

Ir tai darė savo tautą, be abejo, mylįs lietuvis, daug triūso padėjęs savo tautos švietimui. Jis taip pat, kaip ir kiti, ypač iš svetur atėję kunigai (sako savo literatūros apžvalgoje Bezzenbergeris), neturėjo, kaip karaliaus ištikimas valdinys, jokio noro kovoti už tautą, kuri, del susidėjusių aplinkybių, turėjo nykti. Paskui ištikro panašiai ir atsitiko, kai didžiosios Lietuvos veikėjai, kaip antai Basanavičius, Jonas Šliupas, Višteliauskas ir kiti, pradėjo šimtmečio pabaigoje Tilžėje knygas spausdinti: Mažioje Lietuvoje atsirado nedaug jiems padėjėjų.

Germanizatorių darbai.

Kunigai, kurie seniau lietūvių knygas gamino, dabar, valdžiai pataikaudami, lietuvių spaudą tiesiog slopino; jų vyresnybė slaptu įsakymu draudė kunigams užsiimti lietuvių knygų leidimu. Tam tyčia buvo ir bažnyčios statistika tvarkoma, kad išrodytų lietuvių tautos nykimą. Mokykloje lietuviai buvo verčiami tikybos vokiečių kalba mokytis. Lietuvių kalbą iš mokyklos pašalinus, lietuvių jaunuomenei buvo patogiau konfirmacijos laiku vokiečių kalba tikybos klausyti. Todel ir konfirmandų lietuvių skaičius mažėjo.

ir kunigai, ir mokytojai sutartinai pranešdavo valdžiai, o prie progos, ir viešai paskelbdavo,kad lietuvių veikiai visai nebebūsią Vokietijos valdinių skaičiuje. Mokslo vyrai taip pat tikėjo, nes tikrai rodėsi negalimas daiktas vargšai tautai prieš prūsų biurokratijos, galingiausios visame pasaulyje, norus atsispirti; lietuviai buvo, kaip tauta, mirtin, taip sakant, pasmerkti: jie turėjo, tarsi, susimalti gerame vokiečių malūne. Nieko todel negelbėjo peticijos, arba, kaip ten buvo sakoma „peticionai" su tūkstančiais parašų, maldavimas Berlyno viešpačių, pasigailėti ir gimtąją kalbą vėl mokyklose, ypač tikybai aiškinti, sugrąžinti: veltui darbavosi maldininkai, ypač „Jurkoniškių susirinkimo" su Kelkiu priešakyje: niekas negelbėjo.

Gisevijaus rūpesčiai.

Gisevijus, lietuvių draugas, kreipėsi į patį karalių lietuvių reikalais, bet ir tada maža tegelbėjo: visi, valdžios bijodami, buvo prieš lietuvius. Kaip džiaugės užtat tas senelis, kai jį vieną kart aplankė Glogau ir jam pasisakė, kad jis rašąs apie lietuvius. Gisevijus savo ausims nenorėjo tikėti ir sujaudintas sušūko: „Argi tai tiesa, argi tai galima, kad Jūs lietuvių dėliai čion atkeliavot, idant apie juos ką patirtumėt? Ak, jie ir labai verti užuojautos tie mano gerieji lietuviai! Aš prisiekiu jums, jie yra to verti....."

Lit. Literarische Gesellschaft.

Tada lietuvių tauta buvo vien mokslo tyrinėjimams objektas, daugiausia geografijos, etnografijos, istorijos ir lingvistikos srityje. Tas mokslo darbas buvo mėginta suderinti. 1879 m. pasirodė vokiečių spaudoje atsišaukimas, kurs kvietė visus gero noro žmones prisidėti prie steigimo tam tikros draugijos vardu: „Litauische Literarische Gesellschaft". Atsišaukimo turinys yra toks svarbus mūsų praeities dokumentas, jog jį turime mes pakartoti. Po jo pasirašė profesoriai: Gettingeno — Bezzenberger, Vienos — Miklošič, Karaliaučiaus — Nesselman, Halles — Pott, Berlyno — Šmidt; kunigai: Klaipėdos — Jakoby, Ragainės — Cigleris, Kaukėnų — Sturys ir gimnazijos mokytojai: Gisevijus (Tilžės), Hoppe ir kiti. Jie taip už kuriamąją draugi-

ją agituoja savo atsišaukime, bene daugiausia to paties Gisevijaus rašytame. Lietuvių kalba, mokslui svarbi, skubiai nykstanti. Nedaug laiko, rodosi, beliko jai gyvuoti. Jai išnykus, išnyks ir ta įdomi tauta, kuri kadaisia viešpatavo Europos šiaurėje; kartu su ja dings ir jos ypatingi papročiai, pasakos ir jos visa kūryba, kuria taip gražiavosi Herderis ir kurią stengėsi sunaudoti savo raštuose Chamisso. Mokslas jau seniai esą domisi lietuviais — ypač jų kalba ir kūryba. Pirmos rūšies mokslininkai, tokie kaip, pavyzdžiui, Šleicheris, aukojo jau seniai savo jėgas lietuvių tautai. Todel daug iki šiol mokslo srityje jau padaryta, bet daug darbo dar tebelaukia naujų darbininkų. Reikia todel susispiesti į vieną draugiją tiems, kurie arba savo kilme, arba savo pašaukimu yra lietuviams artimesni; o paskui kviečiami talkon ir tie, kurie nenorėtų, kad (Mažojoje Lietuvoje) pasikartotų dar sykį tas, kas dažnai, deja, su mokslo nuostoliais yra kitur atsitikę: idant visa tauta, kuriai pridera visa mūsų pagarba ir užuojauta, išnyktų be priderančios žymės moksle. Tokios maždaug buvo mintys tame atsišaukime, steigėjų išreikštos. Mokslas su politika nieko bendro, rodosi, neturi, bet tiek čekų, tiek lietuvių atgijimas išdalies su mokslo plėtojimusi yra surištas; o iš kitos pusės prie to prisidėjo ir žmonijos palinkimas tyrinėti ir gerbti senovę, liaudies kūrybą ir kultūrą, ką vadinamieji romantikai pirmoje XIX amžiaus pusėje irgi energingai mūsų šalyje varė. Čia buvo vien kaip ir mokslo dalykas, ir tas atsišaukimas buvo net anglų spaudoje („Atheneume") pakartotas. Prūsų valdžia ramiai į tai žiūrėjo; galėjo germanizatoriams rodytis, kad mirštančios tautos organizmui, kaip ir testamentas, bus tas mokslininkų raštas, nekrologas ir kapui paminklas kaip ir ruošiamas; todel galėjo valdžia naujos Mokslo Draugijos kūrimu net patenkinta būti.

Bet Lietuvos liaudis kitaip tą visą suprato; kai Klaipėdos „Ceitungoje" žinia apie draugiją buvo įdėta, tai Ragainės apylinkėje sujudo žmonės ir šaukėsi draugijos pagalbos, siųsdami skundas ant mokytojų, nes jiems rodėsi, kad ateina nauji laikai ir Draugija užstos lietuvių tautą.

Draugijos kūrimas.

1879 m. spalių menėsio 14 dieną įvyko Steigiamasis Draugijos susirinkimas. Senelis Gisevijus jame jau nebegalėjo dalyvauti ir greitai, Draugijai įsisteigus, pasimirė. Buvo išrinkta pirmoji valdyba su Jakoby priešakyje, ir pradėjo beveik reguleringai eiti iš spaudos draugijos pranešimai („Mitteilungen“); lietuviai džiaugėsi juos gavę. Ir mes atsimename tai, nes visi džiaugėmės gerėjomis tais „pranešimais“, vis vien kur gyvenome: ar Mažojoje, ar Didžiojoje Lietuvoje, ar kur norint svetur, toli nuo Lietuvos. Pirmais metais draugija turėjo 84 narius.

Jakoby.

Jos pirmininkas Rudolfas Jakoby buvo geriausias lietuvių kalbos žinovas. Jo mažas laiškelis, rašytas Klaipėdos tarme ir įdėtas draugijos pranešimų pirmame sąsiuvinyje, yra, Bezzenbergio žodžiais tariant, tikras visuotinos literatūros perlas. Jei Jakoby būtų daugiau rašęs, be abėjo, būtų lietuvių Dickensu likęs.

Iš pačių lietuvių liaudies mokytojai pasirodo spaudoje. Minėtini čia: Jurgis Mėškaitis, lietuvių kalendorių (1852—1877) rašytojas, Mikelis Šapalas (1827—1884), E. Vendt (1819—1896) visokių Mauderodės leidinių autorius, ypač Mauderodės žinomų kalendorių, Adomas Einaras, „Naujojo Keleivio“ redaktorius.

Narsūs kovotojai už lietuvybę.

Tas Einaras, ir dar Mauras Pucas su Jerkmonu Penčiuku, virto net drąsiais kovotojais už lietuvių tautos teises. Jie nedavė nuslopinti tautos įdejos. Einaras (1842—1906), kaip laikraščių redaktorius, ypač padėjo daug energijos bekariaudamas už visos lietuvių tautos vienybę ir, nežiūrint sukiršintų skaitytojų pykčio dėjo savo laikraščiuose net lotynų raidemis raštus, kuriuos jam iš kitur siųsdavo Basanavičius ir kiti veikėjai. Energijos neilgam jam užteko: galų gale buvo jis savo pačios vokietės pergalėtas, ir nuo lietuvių judėjimo visai pasišalino. Penčiukas—tai jau tikras visuomenės veikėjas, atsiliepiąs į visus dienos klausimus, myli karštai savo tautą ir kalbą. Jis žadindavo visumet su didele ištverme savo straipsniais tautinių jausmų lietu-

vtuose. Jis buvo mokytojas ir visą savo amžių iškentė daug nesmagumų ir valdžios persekiojimų: be kito ko, jis būdavo, kai mokytojas, iš vienos vietos kiton dažnai kilnojamas. Jis mirė Budupėnuose 1896 m. Literatūroje jo vardo negalima rasti, nes jis visumet, valdžios bijodamas, įvairiomis slapyvardėmis rašinėdavo kaip: Vijurkas, Utėlius ir kiti. Jis kaip ir kiti ano laiko veikėjai, buvo susirūpinęs, kad tik mūsų kalba išsilaikytų; vienose savo eilutėse jis taip sako. „Kalba taip senoji, dar skamb vis garsioji; išliksim ir mes kol kalba nesiliaus".

Puco bylos

Pucas irgi buvo mokytojas (Ragainės apskrities), laisvų, tikrai pažangių pažiūrų. Jis pasiaukojo visai savo tautai, ir todel įgijo didį pasitikėjimą savo viengenčių tarpe. Valdžios agentai norėjo ir jį savo pusėn visokiais būdais patraukti; buvo norima, kad jis savo įtaką sunaudotų didžponių partiją reklamuodams, bet jis nesutiko ir kaip tik atvirkščiai pasielgė, jo darbo dėka 1849 m. Ragainės apskrities žmonės išrinko atstovą demokratą, kas Mažojoje Lietuvoje bene vieną syki atsitiko. Del tos priežasties jam teko daug iškentėti. Ypač kankino valdžios žmonės jį visokiomis bylomis. Kunigas įskundė jį, kad jis pametęs, be valdžios žinios, vieną syk savo mokyklą, nežiūrįs bažnyčios ir užsiimąs labiausiai politiką, o ne savo tiesioginiu darbu. Tai vėl jis buvo kaltinamas, kad kurstęs valstiečius mokesčių valdžiai nemokėti ir jos neklausyti. Vėl kitoje byloje buvo jis kaltinamas, kad išvieno su kitais laikąs pamaldas laukuose, bažnyčios visai nepripažindamas. Nors bylos niekais jam pasibaigė, bet jis buvo iki valios patampytas ir mokytojo vietos nustojo. Privatinių pamokų duoti Tilžėjė buvo jam irgi valdžios neleista. Tada jis prisidėjo prie laisvojo krikščionių susirinkimo ir 1850 m. vedė Tilžėje laisvo susirinkimo pamaldas, kaip išrinktasis kunigas; 1851 m. mėgino jis leisti dar „Lietuvišką Prielaišką", bet suspėjo tik 7 numerius jo išpausdinti; „jau tris sunkes Provos (rašo jis pats Nr. 7) priesz man stov, skundikai sako, jog asz su mano Rasztu Žmones priesz Wyriausybe ikirszinti noris ir Firsztus (Kunigaikszczius Že-

Kristupas Lekšas **Martynas Jankus** **Jurgis Strekys**

Maž. Lietuvos Atstovai Valstybės Taryboj

mės) paniekinas"... Del visų tų priežaščių jis turėjo su savo šeimyna Amerikon išvažiuoti, „kadangi, anot jo paties išsireiškimo, mūsų politiškasis dangus vis daugiau apsiniaukia, o oras naudingųjų gyvių piktuoju kvapu vis labiau prisipildo". Tokia Aizopo kalba ir mums gerai suprantama: kas čia buvo dalykas!

Nauji laikai. Lietuvių pačių iniciatyvos pradžia.

Jei iki tol lietuvių gyvenimas, švietimas, literatūra ir net, sakyčiau, pats susipratimas (jei galima tą žodį pavartoti) buvo beveik Prūsų valdžios ir jos agentų rankose, tai XIX šimtmečio gale tas atsimainė: lietuviai patys ima iniciatyvą savo likimo klausimuose, nors ir begalo sunku, dar sykį pabrėžkime, buvo jiems su tokia stipria valstybe, kaip tai Prūsų buvo, kovoti; nereikia to niekumet užmiršti, kalbant apie Mažosios Lietuvos veikėjus ir jų veikimo vaisius. Jei ir nedaug, palyginti jų padaryta, tai reikia, jų nuopelną vertinant, šimteriopai, gal, padauginti, kad tikrą vertę jų darbui rastum. Reikia atminti, kad vokiečių kultūra ir dvasia anais laikais, ypač Vokietijos imperijai 1871 m. įsikūrus, buvo, tarsi nenugalimas milžinas, lyginant vokiečių jėgas su mūsų tauta, labai maža dar susipratusia.

Žymesnieji veikėjai.

Jei tokie, kaip Jurgis Mikšas (1862—1903) arba Jonas Smalakys (1835—1901), iš pradžios patys suvokietėję, stojo lietuvių priešakyje, kėlė jų dvasią ir padėjo, kaip Mikšas, Didžiosios Lietuvos užslopintai literatūrai užsienyje atsigaivinti, tai argi tai ne didvyrių darbas! Kokios milžinų ištvermės jiems reikėjo, terodo šis faktas. Kai atgijo iš vokiečių atėjęs d-ras Vilius Bruožis (1843—1909) ir pradėjo visa širdžia Tilžėje tautos darbą dirbti, tai užuojautos jis maža terado: per rinkimus už jį, kaip kandidatą į atstovus, balsavo 1890 m. tik 34 žmonės, o 1891 m. jo vardas surinko vien 84 balsus.

Ir vis delto nei jis, nei kiti nenuleido del panašių priežasčių rankų ir nemetė savo garbingojo darbo.

Vis daugiau ir daugiau pradeda rastis iš liaudies naujų darbuotojų. Sakysim, Martynas Šernius (1849—1908), prastas raidžių rinkėjas, nenusigando profesoriaus Kuršačio

pykčio ir plūdimų, leido nuo 1878 m. „Lietuvišką Ceitungą", žadindamas tuo laikraščiu lietuvių susipratimą. Šernius tai ta aišis, apie kurią sukasi visas lietuvių ano laiko judėjimas.

Taip pat žadino lietuvius iš miego Bitėnų ūkininkas Martynas Jankus savo leidiniais arba pirklys Krištupas Voska (1861—1905), „Naujų Žinių" ir „Lietuviškų Kalendrų" leidėjas. O paimkime nagrinėti paprasto laiškanešio Endrikio Šadagio (1867—1911) nuopelnus; kiek daug jis parašė! tam tautiečiui baisiai rūpėjo, kad lietuviai greičiau susiprastų ir jų tarpe plėtotųsi ne vien Kristaus mokslas, bet ir tikra lietuvybė. Jo sumanymu, išėjo 1899 m. „Namų Prietelius", paskui buvo išspausta visokių atvirukų, laiškelių ir palaimos užrašų lietuvių kalba. Jo devizas buvo: „Ką kitos tautos tur, galim ir mes turėti". Jam, kaip ir kitiems ano krašto lietuviams, rūpėjo pirmiausia krikščionybė, o kartu su ja stiprino jis ir tautinius jausmus. Vien tiktai tikybinės pakraipos buvo ir Kristupas Kukaitis (1844—1914), Jurgis Tranšys (1844—1918), Mikelis Kybelka (1840—1906) ir kiti. Netruko ir valdžios agentų jų tarpe, kaip: kunigas K. Jurkšatis „Tilžės Keleivio" redaktorius. Bet jau nebebuvo galima tokiems „veikėjams" lietuvių dvasios nuslopinti: darbas jų pasunkėjo. Vis daugiau ir daugiau radosi liaudyje susipratimo ir mokėjimo „veikėjus" įvertinti, nes jau tikrų darbuotojų nestigo. Štai kad ir toks darbuotojas, kaip Berlyno pašto tarnautojas Vilius Kalvaitis (1848—1914). To prasčioko, kai pažvelgsi, padaryta nepaprastai daug. Surinkta daug medžiagos, ypač tautos kūrybos liekanų: jo apvaikštinėta kelius kartus Mažoji Lietuva ir surinkta daug dainų, pasakų, patarlių ir t.t. Argi ne milžino darbai, jei jis, bekeliaudamas, nepaisė jokių kliūčių ir neatbojo, jei jo viengenčiai, nesusipratėliai lietuviai, jį valkata apšaukė, šunimis piudė ir valdžios agentams (žandarams, amtsvorsteher'iams) skundė, visko prieš jį meluodami. Jis be pertraukos varė savo pradėtąjį darbą, nes matė, kad darbas skubotas, o nėra kam jis dirbti, o ypač šviesuomenei suvokietėjus. Jis sakydavęs: „kas savo kalbos nemyli, nė gyvulio vardo tas nevertas!"

Vienas tai buvo tuo laiku inteligentas, kur daug reikšmės lietuvių atgijime turėjo; tai buvo autorius mūsų žinomojo himno „Lietuviais esame mes gimę, lietuviais turim mes ir būt"...

Sauerveinas.

Tai mūsų tautai stebuklingas padėjėjas, Hanoveriuose kilęs, tikras vokietys, d-ras Jurgis Sauerveinas (1831—1904). Jis daug žalos valdžios politikai savo darbais padarė, lietuvių teises ir kalbą begindamas. Jis buvo didžiausias genijus kalbų mokėjimo srityje: jis mokėjo arti 50 kalbų ir ne tik jomis kalbėjo, bet ir rašė. Daug važinėjo po pasaulį, gindamas mažųjų tautų teises; tai buvo, anot Bezzenbergerio, jo pastovi manija („Idée fixe"). Vokiečiai vadina jį iki šiol demagogu, bet Mažojoje Lietuvoje jis buvo labai žinomas ir susipratusių lietuvių mylimas, nes gaivino tautinius jausmus ir begalo daug darbavosi mūsų rašliavoje, rašydamas irgi visokias slapyvardžiais: Silvatikus, Rukštynaitis, Peledaitis, Girėnas ir t.t.

Daug priešų jis turėjo, ypač lietuvių kunigų, mokytojų ir vadinamųjų „laikraštininkų" (valdžios pakraipos) tarpe. Ypač „Konzerwatywų" spauda jį plūdo, vadindama tą šventą žmogų, aukšta ideja persiėmusį „cigonu" ir visaip jį šmeiždama, kaip pinigų godų žmonių apgaudinėtoją ir t. t. Bet jis nieko nepaisydamas varė toliau savo agitaciją už lietuvių kalbos teises ir ne retai užduodavo visuomenei tokių ironingų klausimų, kaip: „Ar Dievas yra vien tik vokiečių tautos Dievas su aprėžtomis teisėmis, kurio reikia vien tik vokiečių kalba melstis?"

Ar lietuviai, „krikšcioniški ir ištikimi valdiniai tur mažiau teisių vokiečių valstybėj, negu toli gyveną pagonys?" ir t. p. Jo nuopelnas tai buvo, kad jis mokėjo atkreipti katalikiškojo „Centro" akis į lietuvių klausimą, ir toks Centro vadas, kaip Windthorst, jo dėka, pradėjo parlamente lietuviams pritarti. Jis buvo demokratingų pažiūrų žmogus, darbo žmonių užtarėjas.

Bet susipratimas lietuvių buvo taip mažas, jog jie rinkdavo į seimą visumet savo priešus, vokietintojus, konzervatorius, o ne tokius savo tautos bičiulius, kaip Bruožis.

Sauerveinas irgi buvo kandidatu į atstovus lietuvių statomas, bet nei vieną syk nebuvo (1879, 1881, 1898) jis išrinktas.

Lietuvių atstovai Pr. Seime.

Iš lietuvių tarpo Prūsijos Seiman buvo tikrai išrinkti iki šiol, kaip žinome, tik du atstovai. Vienas jų buvo Smalakys, kurs daug pasaulio buvo regėjęs ir Garibaldžio legionuose tarnavęs; 1890 m. sudarė jis išvien su Rokaičių Zaunium ir Bitėnų Jankumi „Lietuviškq Konzervatyvų Komitetą" ir buvo 1898 m. seiman išrinktas, o antras—žinomas veikėjas dr. V. Gaigalaitis, ilgiausius metus M. Lietuvą Prūsų seime atstovavęs.

Dabarties stovis.

Be minėto Gaigalaičio, dirba vaisingai dabar musų talentingas poetas ir filosofas Vydūnas, energingas veikėjas ir rašytojas Stiklorius ir visa didelė eilė darbuotojų: jų vardus net sunku išskaityti. Jš jų tarpo XX šimtmetyje negailestinga mirtis išrovė, be anksčiau jau minėtų veikėjų, dar daug kitų, kaip, pavyzdžiui: F. Bajoraitį, K. Urėdaitį, J. Eliošaitį, Mikelį Ašmį, Martyną Banšierių ir kitus. Tauta jų darbų neužmirš: istorija savo laiku apvertins ir tų, kurie jau mirė, ir tų kurie dar tebesidarbuoja Mažojoje Lietuvoje. Trumpai tegalima čia pasakyti, kad jų varomas darbas jau eina plačia vaga; pačių lietuvių jau leidžiamas keli metai net dienraštis „Balsas" ir visa eilė, jau ne tik bažnytinio turinio, bet ir mokslo, literatūros ir politikos laikraščių bei knygų. Iš politikos įvykių, kaip naujo periodo pradžią reikia Versalės taiką paminėti, kurios tikslas buvo susilpninti didžiąją vokečių tautą atėmus iš jos kuodaugiausiai teritorijos. Todel buvo, ta sutartim dalis Mažosios Lietuvos į Šiaurę nuo Nemuno iš Vokietijos išskirta; ji yra valstybių nugalėtojų valdoma ir tvarkoma, iki paaiškės jo galutinas likimas.

Belieka pažymėti, kad lietuvių tautos istorijai bene vienodos svarbos turi tiek Mažosios, tiek Didžiosios Lietuvos praeitis: jos buvo visumet ankštame kultūros sąryšyje ir, kaip matėme, keisdavosi savo kūryba, literatūra ir kultūra, palaikydavo viena kitą laimėje ir nelaimėje. Tie ryšiai ateityje taip pat nenutruks, bet reikia tikėtis, stiprės. Daugiau tik reikia tam praeitieis pažinimo ir tautinio susipratimo

---

D-ras Vilius Gaigalaitis
Mažosios Lietuvos Atstovas Valstybės Taryboj

I. Šernas.

Prirengiamieji žingsniai.

1919 metų gruodžio mėn. pabaigoj Valstybės Taryba gavo iš Prūsų Lietuvių Tautos Tarybos pranešimą, kad Prūsų Lietuvių Susivienijimas ir atskirtojo nuo vokiečių Klaipėdos krašto Politikos Komisija yra nutarę pasiųsti į Laikinąją Lietuvos Atstovybę—Valstybės Tarybą savo atstovus: 1) d-rą Vilių Gaigalaitį, 2) ūkininką Jurgį Strekį iš Jagstelių Šilokarčiamos apskrities, 3) ūkininką Kristupą Lekšą iš Senųjų Dekintų Tilžės apskrities ir pavaduotoju jiems ūkininką Martyną Jankų iš Bitėnų, Ragainės apskr.

Šitas pasiūlymas buvo svarstytas Valstybės Tarybos Seniūnų Sueigoje, kuri vienu balsu nutarė visus Prūsų Lietuvių Susivienijimo nurodytus asmenis į Valstybės Tarybą koptuoti. Del M. Jankaus buvo nusistatyta, kad Valstybės Taryba, būdama laikinasis Lietuvos parlamentas, lygiai kaip ir kitų valstybių parlamentai, pavaduotojų neturi ir kad Valstybės Taryba, jei tik tam Prūsų Lietuvių Susivienijimas nebus priešingas, mielu noru priimtų p. Jankų pilnateisiu savo nariu, Mažosios Lietuvos atstovu. Be to Valstybės Tarybos Seniūnų Sueigos buvo pripažinta labai svarbiu dalyku, kad Mažosios Lietuvos atstovai įeitų į Valstybės Tarybą greičiausiu laiku. Tokia prasme Prūsų Lietuvių Tautos Tarybai buvo pranešta 1920 m. sausio mėn. pradžioje, kad sesija po pertraukos yra šaukiama sausio mėn. 16 d. ir todel Mažosios Lietuvos atstovai buvo kviečiami tuojau važiuoti Kaunan. Tačiau Mažosios Lietuvos politikos padėtis neleido atstovams atvažiuoti Kaunan nei Valstybės Tarybos sesijai prasidėjus, nei vėliau.

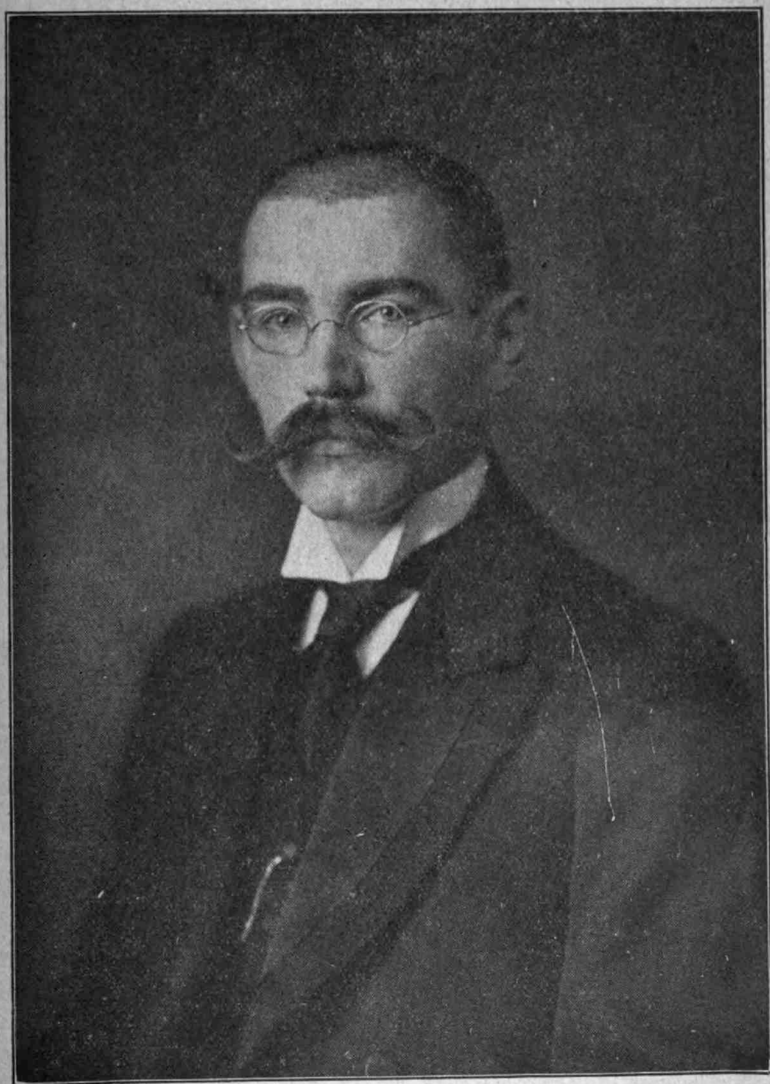
Kad užmegzti su Prūsų Lietuvių Tautos Taryba artimesnius santykius ir betarpiai pasiinformuoti, Valstybės Taryba

š. m. vasario 10 d. pasiuntė mane į Klaipėdą, pavesdama aptarti su Prūsų Lietuvių Tautos Taryba visas aplinkybės, kuriomis tenka jungtis Didžiajai ir Mažajai Lietuvai. Vasario mėn. 16 d., kai visa Lietuva šventė nepriklausomybės paskelbimo dieną, aš su trimis Mažosios Lietuvos atstovais į Valstybės Tarybą: M. Jankum, J. Strekiu ir K. Lekšu atvykau į Kauną. Labai gaila, kad tą pačią dieną per iškilmingąjį Valstybės Tarybos posėdį pavestą Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo paminėjimui, kuriame garbingoje vietoje svečiais sėdėjo visi Mažosios Lietuvos atstovai, neįvyko jų koptavimas, ir vasario 16 d. — Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo šventė — nepasidarė drauge ir Mažosios Lietuvos su Didžiąja Lietuva susijungimo šventė. Kooptacija neįvyko ir vėlesnėmis dienomis, nes minėtieji trys Mažosios Lietuvos atstovai, susitikę čia su d-ru Gaigalaičiu ir pasitarę savo tarpe, rado reikalingu, prieš stojant į Valstybės Tarybą, dar pasitarti su Prūsų Lietuvos Tautos Taryba, ypač, kad vasario 20 d. buvo šaukiamas jos posėdis Klaipėdoje. Vasario 19 d. visi Mažosios Lietuvos atstovai išvažiavo Klaipėdon į Tautos Tarybos posėdį. Su jais drauge buvo pavesta važiuoti ir man su Užsienių Reikalų viceministeriu P. Klimu.

Mažeikiuose mes gavome specialinį traukinį. Mūsų traukinys iš lauko buvo papuoštas dviem tautinėm vėliavom. Delegacija norėjo savo traukiniu važiuoti ligi pat Klaipėdos, bet Bajoruose traukinys buvo sulaikytas ir čia paaiškėjo, kad atskirtojo krašto geležinkeliai tebevaldomi Karaliaučiaus gelžkelių direkcijos, be kurios sutikimo mūsų traukinio toliau esą negalima leisti.

Kadangi tą pačią dieną dar norėjome paspėti į Tautos Tarybos posėdį, tai nutarėme negaišinti laiko pertraktacijomis su Karaliaučiaus gelžkelio direkcija ir vykti iš Bajorų vokiečių traukiniu, kurs į Klaipėdą atėjo apie 7 v. vakaro.

Tiesiog iš traukinio atėjome į Tautos Tarybos posėdį „Viktorijos“ viešbuty, kur buvo svarstomi nauji Tarybos įstatai ir renkamas naujas „Direktoriumas“. Posėdžio pirmininkas A. Brakas pasveikino mane su p. Klimu, kaip

Jokūbas Sernas
Valstybės Tarybos Narys ir Sekretoris

svečius, atvykusius iš Didžiosios Lietuvos. Mes iš savo pusės pasveikinom susirinkimą Lietuvos Valstybės Tarybos ir Vyriausybės vardu ir pabrėžėme sujungtos Didžiosios ir Mažosios Lietuvos ideją.

Visų pirma d-ras Gaigalaitis išdėstė atskiriamo nuo vokiečių krašto „savotiško" sutvarkymo projektą, kurs tačiau plačiau nebuvo svarstytas. Po to Tarybos pirmininkas p. Braks pateikė susirinkimui rezoliucijų projektus. Pirmininkas pažymėjo, kad tos rezoliucijos turi pagrindinės reikšmės ir neatidėliojant turi būti priimtos.

Rezoliucijos tekstą svarstant kilo ginčų del sąlygų, kuriomis Mažoji Lietuva galėtų prisiglausti prie Didžiosios. Iš mūsų pusės buvo nurodyta į Lietuvos valdžios nusistatymą palikti Mažajai Lietuvai visi tie jos savotiškumai, kurie nesipriešina bendriems valstybės reikalams ir kurie savaime jau yra nužiūrėti mūsų konstitucijoje. Buvo dar nurodyta į tai, kad Tautos Tarybai nutarus jungtis su Didžiaja Lietuva tik tam tikromis sąlygomis, kurių priėmimas išanksto turėtų būti patikrintas, bendra Lietuvos politika labai būtų apsunkinta ir duotų progos kaip tik Lietuvos priešams suvartoti tai savo naudai. Toliau buvo nurodyta, kad nors mes ilgus metus gyvenome nuo vieni kitų atskirti, bet mes visumet troškome susijungti į vieną tautos ir valstybės kūną, ir bet kokiam nepasitikėjimui nėra ir negali būti pagrindo. Didžioji Lietuva niekumet neskriaus savo Mažesniosios Sesers ir žiūrės visų jos reikalų patenkinimo lygiai taip, kaip ir savo.

Pagaliau buvo sutarta, kad sąlygos, kuriomis turės būti tvarkoma Mažosios Lietuvos administracija bendroje Lietuvos valdymo sistemoje, bus Lietuvos Steigiamojo Seimo nustatytos, atsižvelgiant į Mažosios ir Didžiosios Lietuvos reikalus.

Antroji rezoliucijos dalis (ekonominiai reikalai) buvo Tautos Tarybos priimta be ginčų.

Tais nutarimais Prūsų Lietuvių Tautos Tarybos posėdis ir pasibaigė. Rezoliucija priimta buvo vienu balsu. Visų ūpas buvo pakilęs.

Šitame posėdy nedalyvavo vadinamosios opozicijos nariai, kurie varo pragaištingą darbą savo priešingais skaldomais žygiais. Tačiau mes neabejojame, kad tų asmenų juodas darbas nesuardys mūsų vienybės. Mūsų brolių Prūsų lietuvių tautinė bei politinė sąmonė sparčiai plėčiasi naujose laisvės sąlygose, ir nieks jos nebeįstengs aptemdinti.

Labai gaila, kad tuo laiku vokiečių elementas, kad ir negausingas šiame krašte, ir negalįs lemti jo likimo, tačiau ne tik laikėsi šalia Mažosios Lietuvos lietuvių visai suprantamo istorinio noro susijungti su Didžiaja Lietuva, bet dargi dažnai stengėsi visais būdais kenkti jam kartais net neleistinas priemones naudojant.

Petras Klimas
Valstybės Tarybos Narys ir Užsienio Reikalų Viceministeris

Antroji Lietuvių Tautos šventė.

Šeštadienį kovo mėn. 20 dieną laikinoji Lietuvos sostinė Kaunas šventė antrąją tautos šventę—Mažosios Lietuvos su Didžiąja Lietuva susijungimo šventę.

Nors ministerijos ir kitos valdžios įstaigos dirbo, bet visų ūpas buvo pakilęs ir jau nuo pat ryto sostinės namai pasipuošė tautinėm vėliavom.

Vasario mėn. 16 dieną 1918 metų ir kovo mėn. 20 d. 1920 metų bus atmintinos ir lietuvių švienčiamos tol, kol pasauly skambės lietuvių kalba.

Kaip vasario 16 dieną Didžiosios Lietuvos Taryba Vilniuj viešdi ir iškilmingai paskelbė visam pasauliui, jog Lietuva nusikratanti svetimųjų globų ir žengianti į atskirą ir nepriklausomą gyvenimą, taip vasario mėnesio 21 dieną Mažosios Lietuvos taryba viešai ir iškilmingai paskelbė visam pasauliui, jog Možoji Lietuva sutraukianti su Vokiečiais visus ryšius ir Tautos valia susijungianti su savo broliais, su Didžiąją Lietuva. Šeštadienį, kovo mėn. 20 d. atvykę į laikinąją Lietuvos sostinę Kauną Mažosios Lietuvos Tarybos atstovai ir kooptuoti į Didžiosios Lietuvos Tarybą, tam tikroj deklaracijoj viešai ir iškilmingai paskelbė tą didžiausios reikšmės aktą.

Tas aktas, toji Mažosios Lietuvos atstovų deklaracija buvo paskelbta 48 V. Tarybos pasėdy 6 valandą vakarą Rotušės salėj Lietuvos Vilstybės Prezidentui, Tarybos nariam, ministeriam, Žemaičių Vyskupui Pranciškui Karevičiui, Santarvės atstovam, daugybei Lietuvos piliečių, ir Mažosios Lietuvos piliečiam, kurių į tas iškilmes apsčiai atvyko į Kauną dalyvaujant.

Dar prieš penktą valandą Viešoj Aikštėj susirinko daugybė žmonių. Prezidentui ir Mažosios Lietuvos atstovams pagerbti išsirikiavo pirmojo pulko raitelių garbės sar-

gyba su orkestru priešaky. Ant raitelių iešmų plevėsavo tautinės vėliavukės. Čia pat buvo ir vyresnieji karininkai su vyriausiuoju kariuomenės vadu generolu Žukausku priešaky.

Pasirodžius Valstybės Prezidentui ir Mažosios Lietuvos atstovam, orkestras pagriežė „Sutikimą". Prezidentas, pasisveikinęs su garbės sargyba, įėjo į Rotušės rūmus.

Kauno Rotušė

XV-ji Valstybės Tarybos Sesija

48-tas iškilmingas V. T. Posėdis 1920 m. kovo 20 d. pavedamas Mažosios Lietuvos atstovams į Valstybės Tarybą kooptuot.

Posėdžio pradžia 5½ val. vak. Posėdy dalyvauja Valstybės Prezidentas, visi Valstybės Tarybos nariai, Ministerių Kabinetas, Vyriausias Kariuomenės Vadas ir Valstybės Kontrolės Valdytojas.

Be to, atskirai sėdi naujai kooptuojamieji į Valstybės Tarybą Prūsų Lietuvos atstovai.

Iš kairės diplomatų ložoj: Anglų, Prancūzų, Amerikos, Olandų ir Latvių valstybių atstovai.

Posėdį atidaro Valstybės Tarybos Pirmininkas St. Šilingas.

St. Šilingas. 48-tas Valstybės Tarybos Posėdis atidarytas. Darbų tvarka yra visiem išdalinta. Pirmuoju klausimu stovi Mažosios Lietuvos atstovų kooptavimas. Jau 1919 m. gruodžio m. 24 d. Prūsų Lietuvių Tautos Taryba nutarė siųsti Mažosios Lietuvos atstovus į Lietuvos Valstybės Tarybą. Buvo nurodytos ir siunčiamųjų keturių atstovų pavardės. V. Taryba š. m. sausio mėnesį savo seniūnų sueigoj apsvarstė šį Prūsų Lietuvių Tautos Tarybos pasiūlymą, džiaugsmingai jį priėmė ir atsakė, jog yra visiškai pasiruošusi priimt atskiriamo nuo Vokiečių Mažosios Lietuvos krašto atstovus. Visi ėjusieji šiuo dalyku pasitarimai baigti. Atėjo valanda Prūsų Lietuvių Tautos Tarybos pasiūlymą įgyvendinti ir Mažosios Lietuvos atstovus į V. Tarybą priimt.

V. Tarybos statuto § 42 einant, naujieji nariai į V. Tarybą kooptuojami 2/3 visų V. Tarybos narių balsų. Išviso Valstybės Taryboj yra 40 narių. 8-niems V. Tarybos nariams esant priešų okupuotoj Lietuvoj tebeskaitoma tik 32. Tad du trečdaliu sudarys 22 balsai.

V. Taryba, laikydama naujų narių į V. Tarybą priėmimą itin rimtu klausimu, visais pirmbuvusiais kooptavimais nustatė vienodą praktiką—balsuot naujų narių kooptavimą frakcijomis. Prezidiumas siūlo ir šiuo atveju tąja praktika pasekt. Prezidiumo pasiūlymą balsuoja. Kas prieš tat, kad Mažosios Lietuvos atstovus į V. Tarybą kooptuojant balsai būtų paduodami frakcijomis? Nėra. Prašau frakcijų seniūnų paduot balsus raštu.

Pranešu Prūsų Lietuvių Tautos Tarybos sunčiamų į Valstybės Tarybą atstovų pavardes: dr. Vilius Gaigalaitis, ūkininkas Jurgis Strekys, ūkininkas Kristupas Lekšas ir ūkininkas Martynas Jankūs. (Visi sutinka pranešimą triukšmingu delnų plojimu).

Seka balsavimas frakcijomis.

St. Šilingas. Balsavimo rezultatai yra šie: už kooptavimą:

Tautos Pažangos frakcija padavė 7 balsus,

Žydų frakcija — 2 balsus,

Santaros frakcija — 1 balsą,

Gudų frakcija — 2 balsus,

Lietuvių krikščionių demokratų frakcija — 10 balsų,

Žemdirbių sąjungos frakcija — 4 balsus,

Bepartiniai — 3 balsus.

Viso paduota 29 balsai.

Tuo būdu minėtieji keturi Mažosios Lietuvos atstovai yra į Valstybės Tarybą kooptuoti. (Ilgas delnų plojimas).

Valstybės Tarybos Pirmininkas St. Šilingas atsikelia, sveikina naujuosius Valstybės Tarybos narius spausdamas jiems rankas ir prašo užimt Valstybės Tarybos narių vietas. Į salę įeina Valstybės Prezidentas, visi sustoja ir sutinka triukšmingom ovacijom.

St. Šilingas. Žodis priklauso Valstybės Tarybos Sekretoriui J. Šernui, kurs paskaitys Prūsų Lietuvių Tautos Tarybos iš š. m. vasario mėn. 21 d. aktą.

Sandoros salė Klaipėdoje,
kame 1921 m. vasario 21 d., Prūsų Lietuvių Tautos Tarybos buvo priimta Prisiglaudimo Deklaracija

J. Šernas. Skaito akto tekstą.

Prusų Lietuvių Susivienijimas
Tautos Paryba.

Klaipėdoje, vasario 21 d. 1920 m.

Prūsų Lietuvių Tautos Taryba, kaip vienintėlė rinktoji ir įgaliotoji Atstovybė lietuvių, kurie pagal Versalės taikos sutarties atskirtajame nuo Vokietijos Nemuno krašte sudaro gyventojų daugumą, susirinkusi Klaipėdos mieste savo posėdy 1920 metų vasario mėnesio 21 dieną vienu balsu nutarė:

pareikšti savo valią ir reikalavimą, idant tas nuo senų senovės lietuvių tautos gyvenimas ir prieš jos norą atplėštas kraštas, kurs ir ekonomijos atžvilgiu sudaro su Lietuva vieną organingą vienetą, tuojau neatidėliojant būtų vėl sujungtas su Lietuva į vieną bendrą valstybę ir gautų bendrai ginti bei tvarkyt savo nepriklausomą tautinį, politinį ir ekonominį gyvenimą.

Tam tikslui tas kraštas siunčia savo atstovus į Steigiamąjį Lietuvos Seimą ir taip pat į laikinąją Lietuvos Atstovybę — Valstybės Tarybą.

Atsižvelgdama į skirtinas sąlygas, kuriose teko tam kraštui gyventi per penkis šimtus su viršum metų atskirtam nuo Lietuvos, Lietuvių Tautos Taryba išrenka iš savo tarpo specialinę komisiją, kuri išdirba Steigiamajam Lietuvos Seimui patvirtinti ypatingas normas, kuriomis turės būti tvarkomas, atsižvelgiant į Mažosios ir Didžiosios Lietuvos reikalus, vietinis to krašto valdymas bendroj Lietuvos Valstybės valdymo sistemoj.

Šiuo metu, kreipdamasi į santarvės valstybes ir jos atstovus, kuriems yra pavesta laikinai valdyti tas kraštas, Prūsų Lietuvių Tautos Taryba ekonominiams gyventojų reikalams patenkinti prašo:

1) tuojau panaikint senąją muitų sieną ir atkelti ją prie Nemuno linijos, pavedus tą naują sieną Lietuvos Valstybės muitinių kontrolei ir josios Kariuomenės apsaugai;

2) tuojau pavesti geležinkelius, paštą, telegrafą ir telefonus bendrajai Lietuvos susisiekimo administracijai;

3) tuojau pavesti Lietuvos Valstybei naudotis Klaipėdos uostu ir Nemuno srove.

Pasirašė: Generalinis P. L. T. Tarybos Sekretorius
E. Simonaitis.

(Ilgas delnų plojimas).

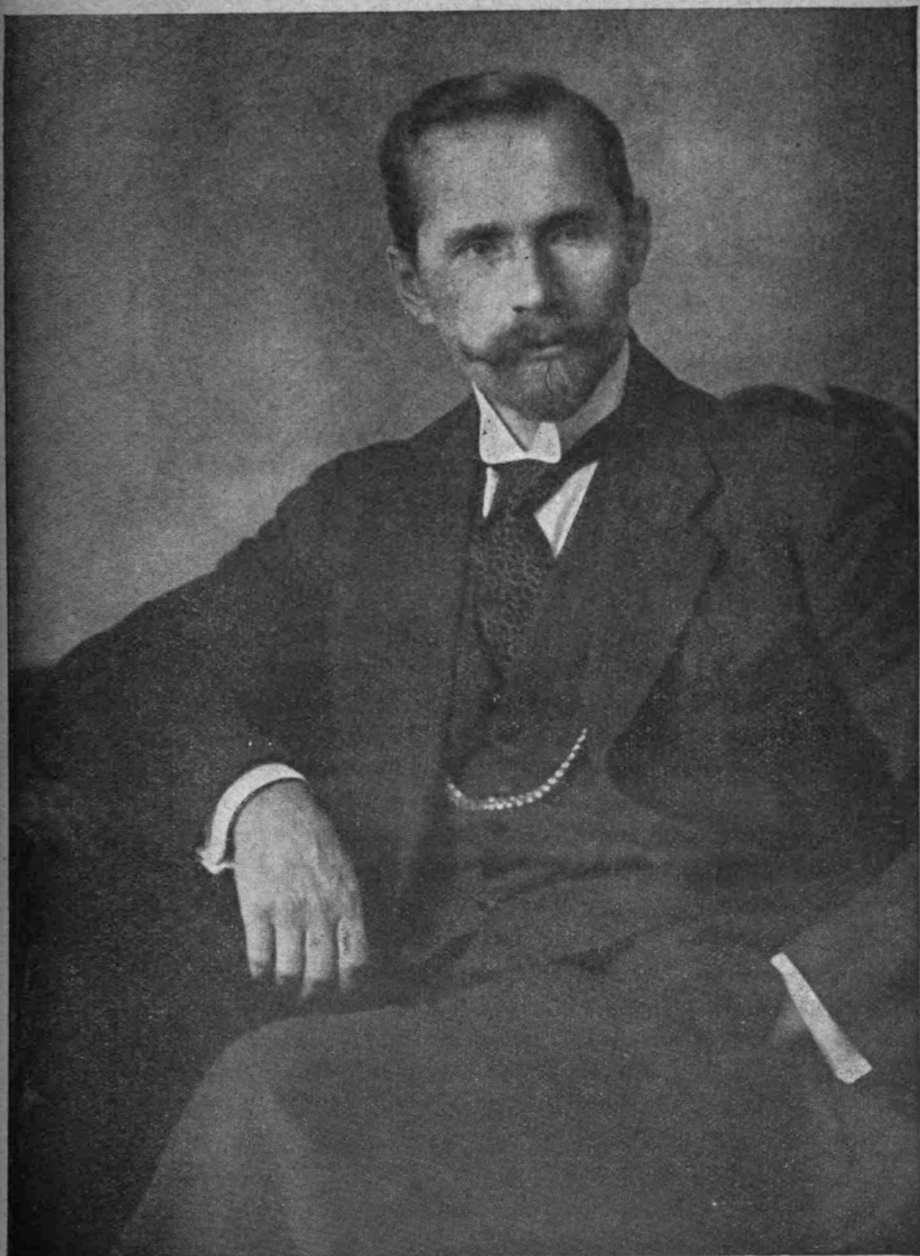
Valst. Prezidento Antano Smetonos kalba.

Gerbiamoji Valstybės Taryba!

Ši diena yra nepaprastai didinga Lietuvos valstybei ir lietuvių tautai, visomis pastangomis siekiančiai visur atgyti savo sąmone. Prūsų arba Mažoji Lietuva, Santarvės valstybių atskirta nuo Vokiečių, išsiilgusi Didžiosios Lietuvos, šiandien tiesia į ją savo nuvargintą ranką ir siunčia į Valstybės Tarybą savo atstovus, tuo viešai pareikšdama teisėtą troškimą vėl sutapti su tuo giminės kamienu, nuo kurio buvo ji dar gilioj senovėj prievarta atplėšta.

Daugiau neg penki šimtai metų suėjo, kai ta mūsų tautos šaka atkirsta. Bet ir atkirsta būdama ji nenudžiūvo: vargų ir sielvarto laistoma, ji leido prislėgtos sielos žiedus, sklaidė negęstamos sąmonės lapus, rūpestingai saugodama protėvių palikimus. Nei Kryžeivių Ordenas, nei jo paliekuonys nestengė sunaikint mūsų gyminaičių dvasios. Išvaryta iš viešojo gyvenimo, iš viešųjų krašto įstaigų, ji giliai pasislepė Mažosios Lietuvos valstiečių sieloj ir iš ten dainų bei pasakų aidu ji, ta dvasia, nebepagaunama lakstė per visą šalį, skelbdama visai mūsų tautai, dar gyva tebesanti. Pasislėpė ir išliko gyva: o dvasiai nėra sienos, sargyba apstatytos. Tačiau ne vien visuomenės dvasia mito lietuvių atkirstoji šaka; ją gaivino ir tebegaivina taip pat kilnieji Mažosios Lietuvos vaikai, jos pačios išauklėti. Seniau poeta Duonelaitis, nūnai poeta Vydūnas ir kiti jos sielos vadovai palaikė ir tebepalaiko tautos gajumą ne tik Mažojoj, bet ir Didžiojoj Lietuvoj.

Keli šimtai metų atskirto politikos ir viešumos gyvenimo tom abiem mūsų šalim — tai didelis, labai didelis laikotarpis. Nestengė jis išnaikint bendros mūsų lietuvių kal-

Antanas Smetona
Valstybės Prezidentas

bos, kuri daugiausia mus jungia, neįveikė numarint mūsų tautinės sąmonės, kuri mus stiprius daro. Tad ypač tų dviejų veiksnių dėka, mes kits kitą gerai suprantam, vieni ir antri norim vėl draugėj gyventi. Ir tas bendro gyvenimo noras šiandien virsta troškimu, nebežiūrinčiu jokių kliūčių, mums iš šalies dedamų. Bet taip ilgai buvę svetimųjų valdovų, svetimųjų tautų įtakoj, įsiėmėm nevienodų kultūros įpročių, atskirų dvasios privalumų, kurie vieniem ir antriem yra jau prigiję. Sunku ir nereikia kratytis to, kas naudingai yra mums prigiję. Pirmiausia skiria mus tikyba, tiek daug sverianti tautos ir valstybės bendravime. Bet Lietuvos valdžia, Lietuvos visuomenė savo darbais parodė, kaip ji moka gerbti ir branginti tas savo piliečių kultūros ir sielos ypatybes, gerai numanydama, jog visa tat palobina ir padidina kraštui dvasios gerybių.

Todel drąsiai galima tvirtint, jog Mažoji Lietuva, sutapusi su Didžiaja, nieko nepraras iš to, kas jai brangu, kas jos pačios įgyta ir įgyventa. Demokratingoji laisvoji Lietuva, mokėjusi duoti privalomų teisių gudams, žydams ir lenkams, kurie lietuvių tautai yra tolesni, dar geriau mokės įvertinti savo giminaičių kultūros reikalus. Priešingai, Mažosios Lietuvos dalis, kuri sutampa su Didžiąja, bus visais atžvilgiais laimingesnė, nei pirma buvo. Nemuno srove Klaipėdos linkui, pakeliui į jūrą, senovės gintaro srity, ypač kursis Lietuvos kultūros gyvenimas; labiausiai tuo keliu eis viso krašto lobis ir šviesa aplinkui skleisis. Visas mūsų kraštas, visi jo gyventojai ištroškę yra tvarkos ir ramaus darbo. Tačiau negali jis nurimt, kol jam gręso pavojus iš nesugyvenamų kaimynų, kol toli gražu ne visa Lietuva atvaduota, iš svietimų rankų. Kad nėra Lietuva atvaduota, tai rūpesnis ne vieno kito jos kampelio, — tai visos mūsų valdžios, visų Lietuvos piliečių prievolė. Aš giliai tikiu, jog naujieji Valstybės Tarybos bendrai, išvieno dirbdami darbą ir tuo trumpu laiku, kurs beieka Valstybės Tarybai darbuotis, visa savo siela aprėps r atjaus tam rūpesniui, kuriuo gyvena mūsų valdžia ir visa mūsų šalis.

Sveikinu Valstybės Tarybą, susilaukusią naujų pajėgų,

sveikinu ypatingai Mažosios Lietuvos atstovus, (ilgas delnų plojimas) kaipo senai lauktus Valstybės Tarybos narius ir linkiu jiems iš visos širdies, kad sektųs darbuotis bendrai mūsų Tėvynei Lietuvai. Kiek padirbėjus netrukus pakeis Jus Steigiamasis Seimas, kur išvysim ir Mažosios Lietuvos atstovus.

Te gyvuoja nepriklausomos Lietuvos Vienybė! (ilgas delnų plojimas).

St. Šilingas. Žodis priklauso Valstybės Tarybos Nariui Jurgiui Strekiui, kurs praneš naujai įstojusių į Valstybės Tarybą Prūsų Lietuvių Tautos Tarybos atstovų deklaraciją.

J. Strekys. Sutinkamas delnų plojimu, skaito „Prūsų Lietuvių Tautos Tarybos atstovų į Lietuvos Valstybės Tarybą deklaraciją“.

Mes, kaipo išrinktieji, Mažosios Lietuvos atskirtojo krašto Tautos Tarybos atstovai, šitam iškilmingam posėdy viešai pareiškiam, jog sulig nutarimo mūsų Tautos Tarybos iš šių metų vasario mėn. 21 d. dabar įstojam į Lietuvos Valstybės Tarybą ir esam pasiryžę draugiškai su visos Lietuvos atstovais del visos Lietuvos gero bendrai pasidarbuoti (ilgas delnų plojimas).

Tuo mes viešai pareiškiam mūsų valią ir norą, prie Didžiosios Lietuvos prisidėt (visi ploja) ir su ja susivienyti bei draugiškai politinį gyvenimą pildyti.

Kad toks mūsų pasiryžimas atsiektų tikslą ir užganėdintų Mažosios Lietuvos gyventojus, mūsų Tautos Tarybos išrinktoji komisija drauge su visos Lietuvos valdžia išdirbs pageidaujamas abiem Lietuvos dalim naudingas susivienijimo sąlygas, kurios bus įneštos į Lietuvos Steigiamąjį Seimą priimti ir patvirtinti.

Te Aukščiausias nepriguImingai suvienytą Lietuvą saugoja ir žegnoja, kad ji kultūroje augtų ir žydėtų ir jos gyventojai tikrą laisvę ir laimę įgytų.

Pasirašėm: Jurgis Strekys, Martynas Jankus, Kristupas Lekšas.

(visi ilgai ploja),

Valst. Tarybos Pirmininko St. Šilingo kalba.

Aukštai gerbiamas Valstybės Prezidente, gerbiamieji Valstybės Tarybos nariai ir ponai Ministeriai!

Lietuva gyvena didelės istorinės reikšmės dienas. Vėl imame, kaip ir Šarūno Mindaugio laikais, rankioti Lietuvos žemes ir jungti jas į vieną valstybinį vienetą. Įsistiprinę Kaune, spiečiame visas tautos pajėgas išlengvo, bet nuosakiai, vaduodami sritis po srities senovės Lietuvos tėvynės.

Šiandien išsipildė daugiau neg penki šimtai metų gaivinamas lietuvių tautos troškimas. Prie Didžiosios Lietuvos, laisva valia, prisiglaudė toji Mažosios Lietuvos dalis, kuri taikos sutartimi yra atskirta nuo Vokiečių. Nuo šios dienos Klaipėdos ir Rambyno kraštas gyvens bendru su mumis gyvenimu. Nemunas ramiai galės plaukti iki pat jūrių marių, laisvų lietuvių akių lydimas, žinodamas, kad jo srovės nebeužtvenks jau daugiau jokia Lietuvai svetima ranka.

Mes džiaugiamės tuo. Bet ir džiaugsmo valandą negalime užmiršti, kuria kaina mes tai atsiekiame. Nuo XIII amžio pradžios, kada senprūsių ir latvių žemes užplūdo mozūrų atkviesta, ordenų galybė, mūsų gyvenimas buvo nepaliaujama kova su mirtimi. Istorijos eiga pastatė mus ant slenksčio tarp vakarų ir rytų Europos. Iš dviejų pusių spaudžiami turėjome atsilaikyti. Dviejų kultūros srovių — slavių ir germanų — iš pakraščių plaunami, turėjome išlaikyti savo tautos individualinį veidą. Mes išlaikėme ir gyvi išlikome, bet skaudžia kaina.

Tai, ką mes šiandien gauname, tik liekanos, nuotrupos galingų lietuvių giminių kadaisia laimingai ir turtingai gyvenusių tarp Nemuno ir Vislos. Ten buvo mūsų kulto vyriausios šventovės, mūsų kultūros židiniai. Kryžeiviams užėjus, baigėsi jų ramios laisvės dienos. Tartum titnagą milžiną būtų trenkęs Perkūnas ir sudaužęs į skeveldras... ir šiandien mes randame smėlyje vieną kitą skeveldrėlę nuo darganų, karščių ir šalčių išlikusią.

Iškarto pavergę Prūsus ir Žemaičių dalį, kryžeiviai darė visa jiems išnaikinti. Pačių vokiečių kronikos — Düs-

burgo, Vigando ir kitų — pasakoja apie tūkstančius išžudytų gyventojų, apie būrius išvestų į nelaisvę moterų ir vaikų, apie daugybę sudegintų sodžių. Vyskupas Kristijonas jau XIII amžio pradžioj nusiskundžia Šv. Tėvui, kad ordenas ne krikščionybę platina, bet gyventojus naikina, jų žemes grobsto ir tuo būdu sukelia Prūsuose priešingą krikštui ūpą, net pasikrikštyję atsimeta. Likusius nuo ugnies, kardo ir verguvės gyventojus kryžeiviai rūpinasi žiauriomis priemonėmis suvokietinti. Mums žinomas ordeno magistro Siegfred'o von Feuchtwagen'o įsakymas, raštu duotas 1309-tais metais, kur buvo draudžiama prūsams vartoti savo gimtoji kalba, o nemokėjusiem vokiškai buvo draudžiama vesti.

Sugniaužęs prūsus ordenas vis giliau ir giliau eina į Lietuvos žemes. Jau Mindaugio metu ordenas apima tas vietas, kur šiandien guli Raseiniai, Kražiai, Betygala, Airiogala, Kolainiai, Veisėjai, Vyžainiai. XIII amžio gale ordenas stato Dinaburgo pilį ir Lietuvos kunigaikštis Traidenis, negalėdamas jos paimti, atsitraukdamas skundžiasi — „ta tvirtuma pastatyta mano širdyje".

Nuo to laiko iki pat Vytauto gadynės, iki didelio žemaičių sukilimo 1408-tų metų ir ordeno nusilpimo po mūšio ties Žalgiriu, buvo nuolatinių imtynių lietuvių su vokiečiais. Žemaičiai sukildavo, visos Lietuvos padedami, išsivaduodavo ir vėl pakliūdavo į ordeno nelaisvę. Bet žemaičių dalis — dabartinės Tilžės ir Klaipėdos kraštas — vis stipriau ir stipriau buvo ordeno laikomas ir spaudžiamas. Žemaičiai niekumet negalėjo būti ramūs. Net ir taikos su visa Lietuva metu, žemaičiai, neva kaipo stabmeldžiai, buvo išskiriami iš sutarčių. Kaip elgėsi ordenas užimtuose Lietuvos plotuose parodo žemaičių skundas, išlikęs Konstancijos soboro 1416-tų metų bylose.

Štai jo charakteringos vietos:

— Klausykite, jūs, kunigaikščiai pasauliniai ir dvasininkai, atkreipkit maloniai akis į nuliūdusių išrodymus ir prispaustųjų balsą. Mes esame laisvi ir šaunios kilmės. Kryžeiviai nori mums mūsų laisvę atimti. Jie neieško, kas yra dieviška ir teisinga, bet piktybei ir godumui tarnauja

Jie nesirūpina mūsų dūšias pelnyti Dievui, bet trokšta mūsų žemės ir turtų. Kaip gali jie krikštą dalinti? Kas kitus nori apvalyti, tas patsai turi būti skaistus. Mus laukia toks jau likimas, kaip ir prūsų. Kiek kartų ordenas puola svetimus kraštus, jis prievarta varo pirmose eilėse prūsus. Mūsų vargas kasdien auga. Kryžeiviai išplėšė mums javus, vaisius ir avilius su bitėm, jie atėmė iš mūsų medžioklę ir žveybą, uždraudė vesti prekybą su kaimynų šalimis. Laisvus iš prigimties mūsų sprandus jie lenkia darban. Varu ima mūsų vaikus įkaitais, varu plėšia iš mūs mūsų pačias, nes jiems trūksta dviejų šimtų išgabentų mūsų vaikų ir šiaip sugautų mergelių. Mūsų galiūnus suraišiotus jie tempia kalėjiman Prūsuosna.

Klausykite, krikščionys kunigaikščiai! Mums nebelieka kitos vilties, tik mirti nuo galvažudžių rankos ir regėti, kaip jų kardai bus mūsų krauju sutepti. Jie tyčiomis vilkino krikštą mūsų krašte, nepastatė nė vienos bažnyčios ir nė vieno nedavė mums kunigo, kad turėtų progos pulti mūsų žemes. Teikitės atsiminti, kad mes laisvėje gimę, joje amžinai norime būti. Mes norime būt apkrikštyti malonės vandenimi, bet ne išnaikinimo krauju.

Taip buvo su žemaičiais. O Prūsai? Didžioji Lietuvos Kunigaikštija neįstengė jų išvaduoti. Nuolatiniai prūsų sukilimai nieko nelaimėjo. Nebuvo vietos pasaulyje, kuri būtų išgirdusi jų skundus ir suteikusi paspirties. Jie nyko pamažėl, ordeno jungą vilkdami, ir žuvo, užstodami mus savo kūnu. XVII-to amžio viduje amžiams nutilo skambi prūsų kalba — mirė paskutinė moteris, senprūsių kalba kalbėjusi.

Berods tai bus vienintelis paskutinio tūkstantmečio atsitikimas Europoje, kad žuvo ištisa tautos šaka ir jos kalba. Kaip gi žiauri buvo kova ir laimėtojo priespauda!

Visa tai aš sakau ne keršto jausmams sukelti. Tautų santykiuose keršto neturi būti. Tai didi širdgėla, kurią lietuvio širdis turi išliet. Šitos kovų gadynės žygiai — tai mūsų tautinis eposas, kuriuo mes stipriname savo dvasią, iš kurio semiam sau pajėgų naujiems žygiams.

Audra kelius amžius siautusi praūžė. Ordenams ne-

pavyko sugniaužti visos Lietuvos, jie patys sugniužo. Nebebuvo daugiau kovojama kalaviju. Bet į nusilpusią kovoje, praradusią savo vadus, Lietuvą, ėmė slinkti svetimų kraštų įtakos ir pirmoje eilėje slinko į Prūsų Lietuvą. Dirva joms buvo paranki. Žuvo senovės lietuvių tikyba, o drauge buvo sunkiai pažeista visa, kas su ja jungėsi: — būdas, kalba, papročiai, įstatymai. Ypač senovės Lietuvoje tikyba buvo surišta nepertraukiamais ryšiais su tautybe. Žuvus tikybai turėjo sustoti ir tautos kultūros augimas. Tauta turėjo prisitaikinti prie naujų gyvenimo formų, savo tautiniu turiniu jas pripildyti. Tuo tarpu kryžeivių laikais vergu pavergtas, nužemintas, paniekintas lietuvis, ilgainiui pražudė paguodą į savo tautą, praeitį ir kalbą. Prasidėjo Prūsų Lietuvos vokietinimas ir vokietėjimas. Ir slinko toji lietuvio mirties banga, užliedama nejučiomis vis naujus Prūsų Lietuvos ruožus. Prie to prisidėjo ir kiti atsitikimai, XVII amžio trijų dešimtmečių karas suardė ūkį, praskiedė gyventojus. XVIII amžio pradžioj ištikęs Prūsų Lietuvą baisusai maras išskynė per pusantro šimto tūkstančių žmonių. Atsirado reikalas taisyti ūkis, išnaujo statyti miestus ir sodybas. Tatai energingai buvo daroma, bet svetima lietuviams ranka. Vieton žuvusių lietuvių buvo pakviesti ir įgyvendinti zalcburgiečiai, šveicarai, nesaviečiai ir kiti vokiečiai. Pamažėl buvo vedama kova su užsilikusiais iš senovės lietuvių papročiais. Rambyno kalne tebetūnojo senovės aukuro akmuo. Prie šito akmens ėjo kadaisia plačios Lietuvos bajorai ir kunigaikščiai ir kureno ant jo aukas Praamžiui. Iki pastarųjų jo gyvenimo dienų jaunamartės, pravažiuodamos pro šalį klojo ant jo dovanų. Tat buvo liepta sušaudyti Rambyno akmuo ir liepimas įvykdytas XIX amžio pradžioje. Taip norėta ir pėdsakus lietuvybės išrauti.

O gretimai vokiečių administracija, vokiečių teismas, mokykla darė savo darbą.

„Ak kur dingot jūs, barzdotos mūsų gadynės, kad lietuvininkai... dar vokiškų žodžių ištart negalėjo".

Taip skundėsi Duonelaitis del jų darbo.

Kun. Justinas Staugaitis
Valstybės Tarybos Vicepirmininkas

Dar XVIII amžio gale Įsručio, Pilkalnio, Gumbinės, Goldapo, Stalupėnų, Labiau, Darkiemio sritys buvo perdėm lietuviškos. O 1848-tais metais Duonelaičio gimtinėje, Žirgupėnų parapijoje priskaityta 150 lietuvių, Tolminkiemio parapijoje, kuriai jis tiek darbo ir kilniausių jausmų atidavė, tais pačiais metais tebebuvo 86 lietuviai.

Ir vis delto nepražuvom! Kuršaičio liudymu 1870-tais metais gryniausia lietuvių kalba šnekėta apie Stalupėnus, Darkiemį, Goldapą ir į pietus nuo Įsručio bei Gumbinės.

Baisią istorijos tragediją pergyvenom. Berods, ties savo tautos skeveldrų buvome sustoję. Daug savų brolių praradom. Bet išsinėrėm iš visų pražūtingų mums sūkurių, sutraukėme klastingus tinklus, kuriais mus norėta apipinti ir dabar vėl išnaujo keliamės, visu savo ūgiu stojamės. Mus kviečia naujas gyvenimas. Išlaikėme savo dvasią ir kalbą—grąžinsime ir savo paklydusius brolius. Čia, šitam pasikėlimo darbe ypač daug nuopelnų priklauso Prūsų lietuviams.

Prūsų Lietuva buvo lopšis, kuriame išsivystė tikybinė ir pasaulinė lietuvių literatūra. Pirmoji mums žinoma lietuvių knyga tai Ragnito pastorio Martyno Mažvydžio-Vaitkūno katekizmas išspausdintas 1547-tais metais. Tuoj po jo seka darbai Jono Bretkūno, kuris 1590 metais baigė versti visą Bibliją. Pirmo svietiškio Prūsų valdovo Albrechto Branderburgiečio įsteigtas Karaliaučiaus universitetas plačiai atidarė duris lietuvių kalbos mokslui. Iš čia išėjo visa eilė vyrų lietuvių ir vokiečių, kurie atsidėję dirbo, versdami ir spausdindami lietuvių knygas tikybinio turinio.

XVIII amžy, vėl Prūsų Lietuvoje, ima rodytis pirmos lietuvių knygutės pasaulio turinio. O to pat amžio gale mūsų literatūra jau pasipuošia tokiu žiedu, kaip Duonelaičio kūriniai, kur sklandaus hegzametro forma suimtas prūsų lietuvio gyvenimas su visais jojo vargais, kur spindi mūsų gamtos grožis ir gausumas, kur protarpiais nusišypso lietuvio laimužės silpnas spindulėlis. Cia pat seka profesorio Jono Rėzos dainų rinkinys, 1825-tais metais išleistas. Beveik vienintelis rinkinys, kuriame dar randame senų seniausių mūsų tautosakos formų ir vaizdų, kur dar lietuvio

daina nėra pamiršusi savo senojo kulto pasaulėžiūros ir simbolių, kur dar gyvi yra šėšėliai Dievo sūnelių ant Dievo zirgyčių, Dievo dukružėlių, kur dar taip arti žmogaus stovi ir saulė ir dangus, kur žmogus su jais bendru gyvenimu gyvena, visumos alsavimu alsuoja.

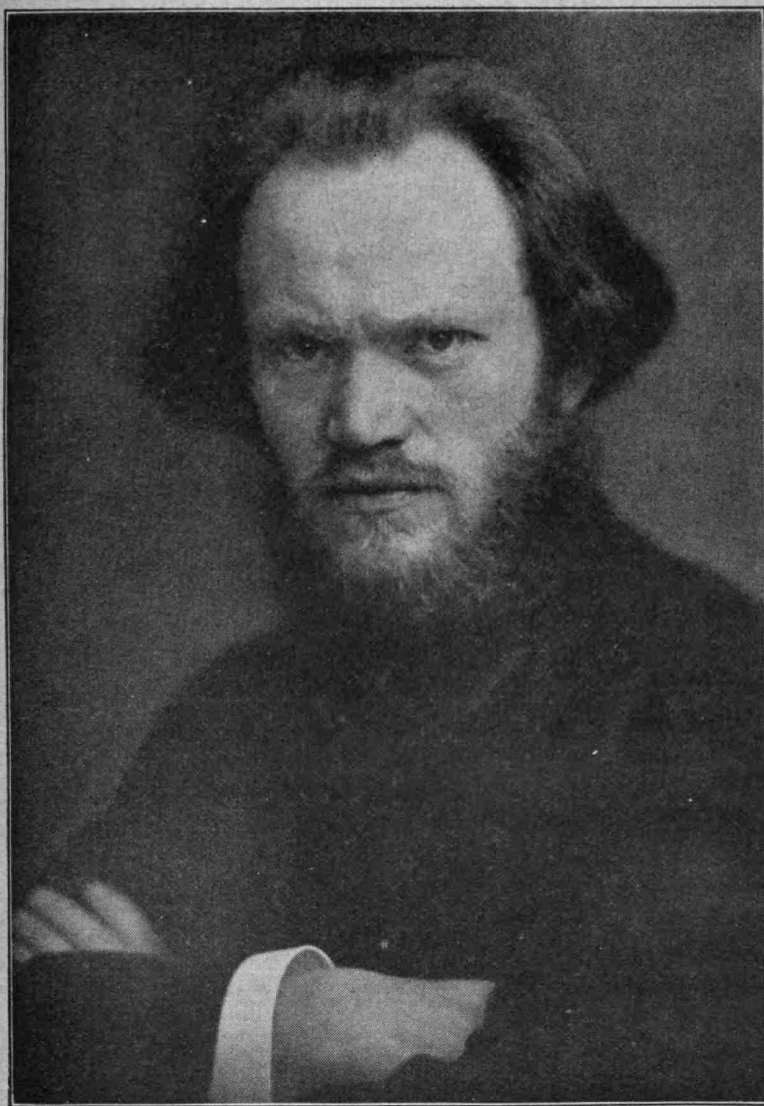
Prūsų Lietuvoje pradžia ir mūsų laikraštijos. 1832-tais metais pasirodo pirmas lietuvių kalba mėnesinis žurnalas „Nusidavimai apie Evangelijos praplatinimą tarp žydų ir pagonų", kuriame perduodama ir politikos žinių, nušviečiama ir prūsų lietuvių gyvenimas. Kiek vėliau ima eit populerus savaitraštis „Keleivis". Aš nerandu reikalinga kalbėti apie visos Lietuvos atgijimo gadynę, kada Mažoji Lietuva maitino mūsų dvasią savo knygomis ir laikraščiais, kada, del draudimo Didžioj Lietuvoj spaudos, Mažoji Lietuva — artimiausia Didšiajai Lietuvai saugi vieta — buvo musų darbuotojų sunaudota spiesti kultūros ir politikos darbui. Čia jau, mūsų dienomis, ateina Vydūnas su savo nuostabiu mistikos rūbu, į kurį įvilktas giliausias Lietuvos praeities, jos vargų ir vilties pajautimas.

Ir pagaliau! Kyla Jūsų tautinė politinė sąmone, vienų Jūsų darbuotojų patriarkų, jaunimo kuopų tiek metų auginta. Ir ateinate Jūs, Mažosios Lietuvos atstovai. Ateinate pas mus, kad drauge su mumis bendrą Lietuvos valstybės ir kultūros darbą dirbti.

Jūs atėjote ir išsprendėte tą skaudų klausimą, kurį mes, čia Didžioj Lietuvoj, karo metu buvom pastatę: — „nejaugi Duonelaičio kūrinys būtų gulbės giesmė ir Prūsų Lietuvių kalba — atsisveikinimas? Nejaugi Mažosios Lietuvos lietuvius laukia toks jau likimas kaip ir senprūsius? Jūs atėjote, ir mes dabar žinome — Jūsų giesmės, Jūsų dainos, Jūsų kalba ir darbai — ne atsisveikinimas, o pumpuras, kuris nenukris ant žemės, bet sprogs ir gausiu žiedu pražydės.

Tat sveiki atėję! Brolių padavusių kits kitam draugišką ranką nebeperskirs jokia pasaulio galybė.

O į Mažają Lietuva, į savo brolių tėviškes pagrįžus, pasakykite visiems jos gyventojams, kad Jūsų savybės kultūros, tikybos, papročių ir teisės srityse, kurias Jūs išaugi-

Stasys Silingas
Valstybės Tarybos Pirmininkas

note, kelintą amžių gyvendami skyrium nuo Didžiosios Lietuvos, bus lietuvių gerbiamos ir saugomos.

Valio Mažajai ir Didžiajai Lietuvoms sujungtoms į vieną nepriklausomą Lietuvos Valstybę!

(ilgas delnų plojimas.)

St. Šilingas. Žodis priklauso Valstybės Tarybos Nariui ponui Martynui Jankui.

Martynas Jankus (sutiktas triukšmingu delnų plojimu) Gerbiamas ponas Prezidente, Gerbiamieji Valstybės Tarybos Nariai ir ponai Ministeriai!

Mažoji Lietuva iki 1840 metų dar buvo Prūsų valdžios, kaipo atskira jų dalis „Litauen“ vadinama, ir tik po to jos vardas „Litauen“ buvo permainytas į „Ostpreussen“.

1710 metais čia siautė maras, kurs labiausiai siautė apie Gumbinę, Įsrutį ir Vėluvą. Maro priežastis buvo ta, kad tolaikinė Prūsų valdžia metai prieš tai buvo visą maistą iš žmonių atėmusi, tad įvyko badas, po to jau maras. To laiko valdono išsitarimai parodė, kad jis džiaugiasi, jog lietuviai išmirė. Tat pargabeno į tuos kraštus vokiečių kolonistų, kurie lietuvius pastūmėjo iš jų įgyventu vietų į pūstvietes. Be to, lietuviai buvo apkrauti baudžiavomis, o kolonistai nuo baudžiavų liko laisvi. 100 metų vėliau, prancūzų spiriami vokiečiai buvo priversti išvaduoti Prūsų lietuvius iš baudžiavos naštos; bet veik po to prasidėjo skriaudingas lietuvių vertimas į vokiečius. Pasisekus vokiečiams 1870—71 metais nugalėti prancūzus, jie pastojo baisūs ir išdydę. Draudė vartoti lietuvišką kalbą mokyklose, teisme ir net bažnyčioje. Valdžios kalba buvo vokiška ir mažiausiu reikalu prie valdžios lietuviai turėjo kalbėtis vokiškai. To dar trūko, visur buvo dabojama tautišką atjautimą kur nors ir kaip galima iš lietuvių išgriauti. Žinoma, kad toks skriaudimas turėjo ir nuvargintus lietuvius taip giliai užgauti, kad del tos priežasties kilo riaušių ir tai labiau tuose Lietuvos kraštuos, kurie dar tuo tarpu liko vokiečių globoj. Vokietininkai, ramindami ir norėdami suvilioti lietuvius, sakė, kad jie daugiau galėtų pasiekti ne keldami riaušių, bet rašydami peticijų ir siųsdami deputacijų aukštiems valdininkams bei pačiam ciecoriui. Tačiau lietuvių prašymai

visai nebuvo atbojami, tik vokiečių pajuokiami ir paniekinami. Tuomet lietuviai ėmėsi kitų apsigynimo priemonių. 1885 metais buvo įsteigta pirma lietuvių draugija, kuri turėjo tikslo traukti į krūvą lietuvius, atjaučiančius lietuvių politikai, kas iš dalies ir pasisekė. Kitas klausimas, kurs mažumą anksčiau iškilo, kai buvo sujungimas visos Lietuvos, kurį mes, Mažosios Lietuvos lietuviai gana stipriai parėmėme, padėjome lietuvių literatūrą Didžiajai Lietuvai gaminti.

Tie mūsų širdingi norai, pagaliau, įvyko ir visa Lietuva yra laisva ir nepriklausoma. Mes galime tarti:

Valdė mus kryžeiviai, lenkai,
Valdė mus visokie stonai,
Šiandien viršus mūsų rankoj,
Šiandien mes lietuviai ponai.
(visi ilgai ploja)

St. Šilingas. Žodis priklauso Valstybės Tarybos Nariui ponui Jurgiui Strekiui.

J. Strekys. Gerbiamas pone Prezidente, Gerbiamieji Valstybės Tarybos nariai ir ponai Ministeriai!

Šio laiko bėgyje nusidavė daiktų, kutiem prieš tai nebūtum tikėję, tai, kas rodėsi taip tvirta, patvaru garsu ir beveik tobula, tas sugriauta. Kas buvo aukštai iškilęs, yra į dulkes nužemintas, kas buvo paniekinta ir prislėgta — yra išvaduota (visi ploja). Žmonių giminės, kurios buvo išsklaidytos ir pavergtos per šimtmečius po svetimųjų jungu, atgauna savo laisvę ir dabar nori, o ir apskritai, gali būti sujungti (ilgas delnų plojimas), jeib pačios savo būsiantį likimą davadytųsi. Tam įvykstant pas mus Mažoje Lietuvoj priešai sukėlė daugybę bauginimo, būsią mūsų broliai Didžioje Lietuvoj mus tikybos dalykų nepatenkins ir kliūčių darys, kadangi jie yra daugiau katalikų tikėjimo. Mes lietuviai Mažosios Lietuvos, esam daugiau evangelikų tikybos ir norim tvirtai prie savo bažnyčios papročių bei Dievo tarnavimo pasilikti ir tvirtai tikim, kad mūsų broliai Didžiojoj Lietuvoj, kitokio tikybos išpažinimo esantieji, mums nė kokių kliūčių nedarys (visi ploja).

Abieji norim būti geri krikščionys — viena giminė — viena kalba, — todel pas mus nesantaikos sėkla neras nė dirvos; bet jei kur kesintųsi nesantaikos sėkla savo galvą pakelti ir būsiančiam sutikimui kenkti, tada visų mūsų pareiga bus ją amžinai mirčiai paduoti (ilgas plojimas), jeib ramums ir taika viešpatautų. Abieji turtingi meilėje, ir rišami josios ryšiais keliausime savo gyvasties keliais santaikoje. Šarvuoti tikėjimo ginklais, papildyti lūkesnių tvirtumais, pagražinti neišsemiamais meilės apstumais ir apstingi visur josios gėlių žydėjimai, kurie savo gardžiu atgaivinančiu ir linksminančiu kvapu mums būsiančios gyvasties kelionę pasaldins bei palengvins, mes jausimės laimingi, būsim dievobaimingi ir jamui dėkingi.

Šita diena yra labai svarbi Lietuvos istorijoj. Tos dienos laukė su pasiilgimu per 500 metų visi tautiniai atbundantieji Lietuvos kūdykiai. Laukdami daug nukentėjo, daug ašarų yra pralietų, daug širdgėlos kentėta, bet ir daug pasiguodimo maldų pas visų mūsų Dangaus Tėvą yra siųstų. Esam įsitikrinę, kad tos maldos yra išklausytos, bet mes mielai norim mūsų kankintojams vislab atleisti ir užmiršti; tai leidžia lietuvininkų geroji širdis (ilgai ploja).

Kas gal mums tai stebėtis, kad mes vienos kalbos ir giminės žmonės tas pačias tautines tiesas ir laisves sau apturėti velijam (visi ploja), kurias kitos giminės jau senai tur. Mes šaukiamės prie sąžinės visų tautų šio pasaulio, neginkit tai lietuvių giminei, ką jūs patys ne kieno netrukdomi ragaujate.

Todel džiaukimės ir būkim linksmi, nes šita yra ta dieną, kuri pons Dievs padarė (visi ploja ir šaukia valio).

Mes statom tą tvirtą lūkesnį, kad jų teisingas podraug atjautims neduos mūsų lūkesniui nupulti.

St. Šilingas. Žodis priklauso Valstybės Tarybos Nariui ponui Krustupui Lekšui.

K. Lekšas. Aukštai Gerbiamas p. Prezidente, Valstybės Tarybos Nariai ir p. p. Ministeriai.

Mes pareiname iš Mažosios Lietuvos, ji yra tikrai maža, turime patikrinti su liūdna širdimi, bet jeigu valia pasigirt, tai norime linksmu balsu pratart. Koki ji maža, toki ji graži:

(visi ploja) tarp žalių giraičių, žiba plytomis dengti gražūs namelių raudoni stogai. Aukšti platūs langai leidžia šviesą mūsų gyveniman. Čionai sėdžia motutė prie ratinio ir minkštą vilnelę verpdama mąsto, o dukrelė stropiai ausdama sau tautišką rūbą linksmą giesmelę giedžia. Po langais namelių, darželiuose žydžia putinai ir alyvos, čia matysi išsikėdusius radastų pumpurus ir jasmyno kerus; pro kaimus ir kaimelius, per kalnus ir daubas girdi atšnypštant geležinį žirgą, kurs daugel turtų, daugel žmonių gabena nuo vieno krašto kitan. O kur Nemunas pagal apžėlusį Rambyną murmėdamas marėspi plaukia, ten bėginėja šen bei ten dailiai taisyti garlaiviai, ir jeigu pažvelgsim jūros link, tai išvysim iš didžiojo pasaulio atplaukiant dar daug didesnių garlaivių, kurie atgabena ir išgabena kas Klaipėdos pirklystei reikalinga, o pagal jūrą eidamas randi šviesių geltonų akmenėlių, jie spindi lyg būtų ašarėlės, ogi mums lietuviams taip yr, lyg mūsų praeitės didybė būtų verkdama jas išliejusi. Kur dingo mūsų turtai, kur mūsų pirklyba, katra žmonijos raštuose su didžiu gyriu menama, kada Kiruskių giminė Germanų tamsiose giriose su meškomis ir vilkais dar grūmėsi, tada lietuvis skaistų gintarą gabendamas, tai jūromis tai žemės keliais pirklystę varė, toli ir plačiai visam pasauly garsėjo gintaro žemė. Lietuva kur dingo tavo girios?

Dabar svetimųjų naudojama tavo pirklystė ir pelnas eina atėjūnams. Lietuvis, kuriam Nemunas, jūra ir Klaipėdos prieplauka iš seniausių laikų priklausė, viso to išsižadėti turėjo.

Bet štai po 500 metų užtekėjo Lietuvai vėl valnybės saulutė. Likimo akmuo, kursai mus taip ilgai slėgė, dabar nuristas tapo. Mūsų turtai, kurie buvo svetimųjų atimti, vel musump grįžta. Todel dabar šiandieniškoje susibroliavimo šventėje atnešam Didžiajai Lietuvai Nemuno srovę, kuri lyg kokia gyvasties gysla Mažąją Lietuvą su vyresniąja savo seserimi suriša; mes atsinešam drauge ir Klaipėdos uostą, kursai Didžiajai Lietuvai kas link pirklystės labai naudingas bus: vis iš svetur ten įplaukiantieji reikalingi tavorai galės dabar Jus lengvai pasiekti. Pagerinta

galvijų veislė ir aukštesnė ekonominė kultūra dabar be jokių trūkdymų į Jūsų kraštą ateis. Pagaliau, atsinešam su savimi savo tikrai tautiškai prijaučiančią lietuvišką ir brolišką širdį (visi ilgai ploja) pasitikėdami, kad per tokį susibroliavimą su Jumis ir iš Jūsų pusės mūsų Mažajai Lietuvai žegnonės ir naudos bus.

Jeigu mes žvelgiame Jūsų pusėn, čia matom berods tūlus namelius su šiaudiniais samanomis apaugusiais stogais ir mažais langučiais, žmonės, rodos, čia lyg skursta, bet štai viduje jų randasi nauda. Klėtys pilnos javų, o iš to suprantama, kad duonos ir baltų pyragų bei mėsos iki šiol apsčiai pas jus randasi.

Lūkuruojam, jog didžiosios ir iš praamžių augusios girios, kurios šlamėdamos mums mūsų senuosius prabočių laikus primena per mūsų šitokį susibroliavimą ir mūsų Mažajai Lietuvai naudingu išrodys, o kada tūlos fabrikos, kurios iš dalies karo laikė nuo priešo sunaikintos buvo, vėl atvaduotos bus ir mums paslūžys. Kauno degtukų fabrika pirmiausiai mus briežiukais aprūpinti galės (ploja), o girdint, kad tarp kitko Jūsų žemėje tuli iki šiol neišnaudoti skarbai randasi, kaip tai: druska, geležis, marmuras, kalkis, kurie galėtų tarnauti išdirbimui stiklo bei cemento, bet turint umenoj, kad daugelyj vietų ir minerališkų versmių randasi, galime togidel su geru lūkesčiu į ateitį žvelgti. Norint tūli Mažosios Lietuvos žmoneliai delei mūsų susijungimo baimingomis širdimis į ateitį žvelgia, tačiau paskutiniems debesiams nuo Mažosios ir Didžiosios Lietuvos dangaus nuslinkus, prašvis vėl skaisčioji saulelė ir tada įvyks mums visiems tikrasis žegnonės pilnas ir lietuviškasis pavasaris.

Ir taip paduokime vieni kitiems ranką ir visi drauge stokime už Lietuvą, tėvynę mūsų! (visi ploja).

Valio nepriklausoma, suvienyta Lietuva! (visi ploja ir šaukia „valio"!)

Valio pirmas Lietuvos Prezidentas! (ilgai ploja).

Valio narsioji Lietuvos Kariuomenė! (visi šaukia „valio" ir ilgai ploja).

Ministerio Pirmininko E. Galvanauskio kalba.

Priėmimas į Valstybės Tarybą Prūsų lietuvių atstovų yra Didžiosios ir Mažosios Lietuvos susijungimo simbolis. Viešai paskelbdami šių mūsų tautos dalių susijungimą, kurios kietos pajėgos buvo tiek laiko atskirtos, mes, remdamies tautų apsisprendimo dėsniu, mes reiškiam lietuvių tautos valią ir tuo pačiu darom juridinį mūsų tautos ir valstybės kūrimo istorijoj aktą.

Reikia pabrėžti, kad Prūsų Lietuvos prie Didžiosios Lietuvos prijungimas yra numatytas Santarvės valstybių. 99-tuoju Versalės taikos sutarties § einant, žemės plotas tarp Nemuno ir senosios Rusų sienos, taigi didesnė Mažosios Lietuvos dalis, atskiriama nuo Vokiečių ir pereina laikinai į Santarvės globą.

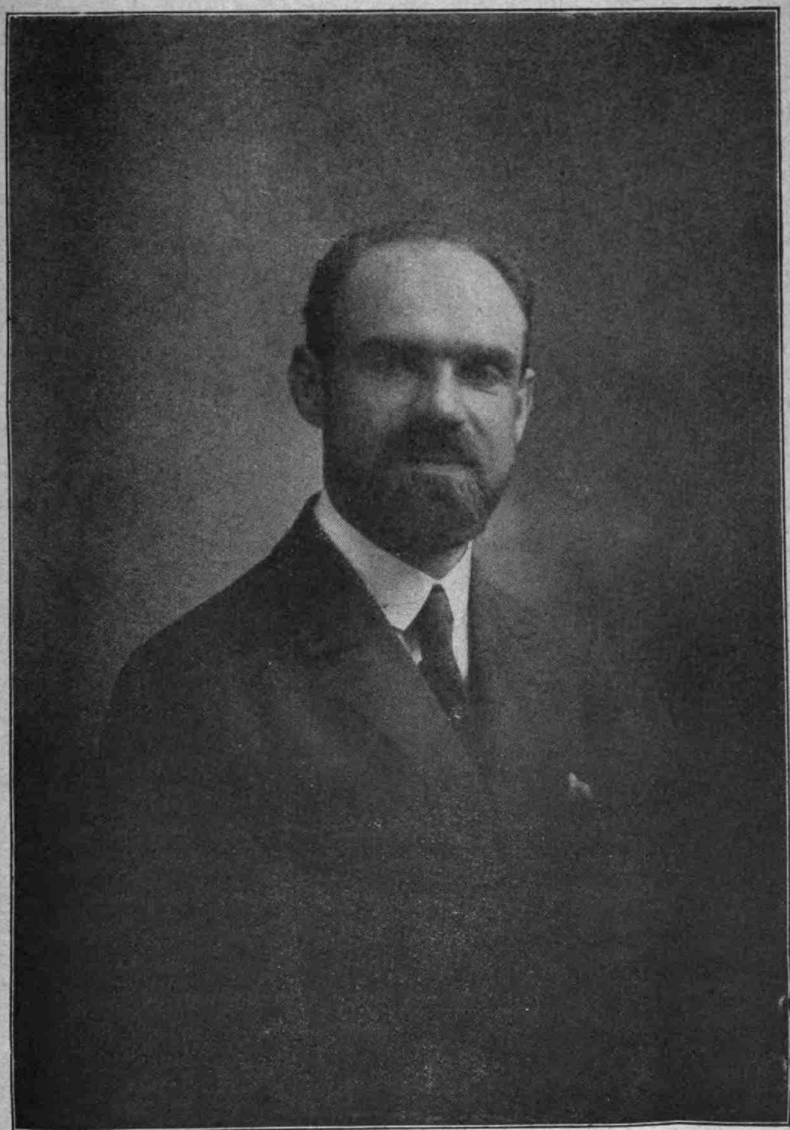
Sakau laikinai, tas pats straipsnys tai nurodo. Kam jis bus atiduotas? Santarvininkai, atmesdami Vokiečių delegatų reikalavimą palikt Vokiečiams Klaipėdą, pareiškė (1919 m. birželio 16 d.), jog Klaipėdos kraštas (Mažoji Lietuva) visumet buvo lietuviškas, dauguma gyventojų lietuvių kilmės ir kalba lietuviškai; vien to, kad Klaipėdos miesto gyventojų dauguma vokiečiai, yra maža, kad visą Prūsų Lietuvą atiduot Vokiečiams.

Santarvininkų ir buvo nutarta Mažąją Lietuvą laikinai atiduot Didžiųjų valstybių globai, ligi paaiškės juridinė Lietuvos padėtis (statute).

Tad santarvininkų nusistatymu, Mažoji Lietuva turi būt prijungta Didžiajai Lietuvai.

Pats gerbiamų Santarvės atstovų čia, drauge su mum šią valandą buvimo faktas, kada mes iškilmingai paskelbiam Mažosios Lietuvos su Didžiaja Lietuva susijungimą, liudija, jog jie prijaučia šių dviejų mūsu tautos dalių susijungimui, ir jie tai yra nusprendę (ilgas, trukšmingas delnų plojimas ir valio Entente: Anglai, Prancūzai, Amerika, Italai!)

Tad imant visa tai pamatu, aišku, jog ir Antantos akyse Mažoji Lietuva turi būt prijungta Didžiajai Lietuvai. Tų dviejų Lietuvos dalių sujungimas neturi pasibaigti vien

Ernestas Galvanauskas
Ministeris Pirmininkas

tik jo paskelbimu, bet jis turi tuojau reikštis darbe, pradedant sutapint tas tvarkas, kurios susidarė vienoj ir kitoj daly, o taip pat imtis rišt ekonominiai klausimai. Senosios Rusų sienos panaikinimas ir atkėlimas Lietuvos sienos su muitinėm į Nemuną turi būt neatidėtinai atlikta. Toliau kyla Klaipėdos uosto naudojimo klausimas. Patys Prūsų Lietuvos atstovai pabrėžė jo svarbumą ekonominiu atžvilgiu. Tad laisvas į Klaipėdą įėjimas turi ir gali būt tuojau įvykintas. Tas pat ir su geležkelių adminitsravimu. Aš pabrėžiu čia tik keletą klausimų, nes visa vienu metu pakeist sunku, reikia imti tik tie klausimai, kurie tuč tuojau reikalingi išrišt. Trumpai tariant, Lietuvos Vyriausybė jau dabar randa reikalo dėtis Mažosios Lietuvos administravimui, kad tuo būdu patikrintų ten tvarką ir apgintų mūsų Mažosios Lietuvos brolius.

Mažosios Lietuvos atstovai Valstybės Taryboj — tai naujos pajėgos, kurios palengvins Vyriausybei išrišt visą eilę klausimų, paliečiančių Mažąją Lietuvą, o taip pat dėsis ir tolesniam nepriklausomos Lietuvos valstybės kūrimo darbui, padės mums atvaduot iš lenkų okupacijos ir likusias Lietuvos dalis su sostine Vilnium (*ilgas delnų plojimas*).

St. Šilingas. Visi šiam posėdžiui skirti darbai yra baigti. Valstybės Tarybos posėdį uždarau.

Mažosios Lietuvos atstovams pagerbti.

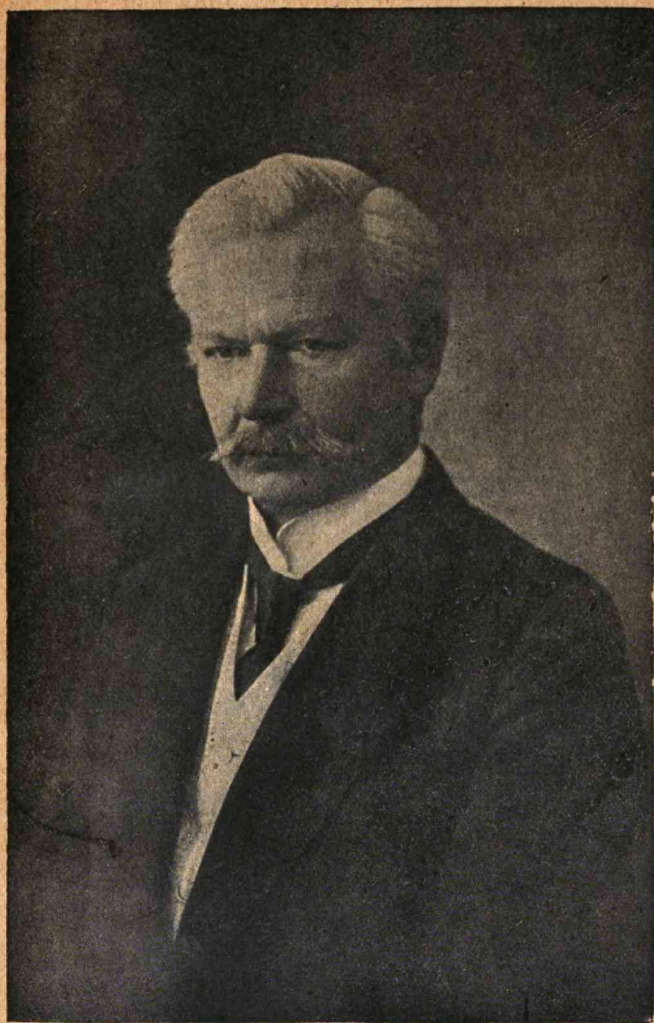
Uždarius iškilmingąjį V. Tarybos posėdį, „Metropolio“ viešbučio salėse Mažosios Lietuvos atstovams pagerbti buvo paruošta vakarienė. Į tą iškilmingą istorinę vakarienę atsilankė Valstybės Prezidentas, V. Tarybos nariai, Ministeriai, Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius, Evangelikų pastoris Karolius von Mačiulskis, Vyriausiasis Kariuomenės Vadas gen. Žukauskas, Valstybės Kontrolieris, misijų atstovai, spaudos atstovai, sostinės valdžios įstaigų atstovai ir atvykusieji į iškilmes Mažosios Lietuvos piliečiai. Dauguma svečių dalyvavo su savo žmonomis.

„Metropolio“ viešbučio salės buvo gražiai papuoštos gėlėmis ir žaliumynais, dekoruotos tautinėmis spalvomis. Didžiojoj salėj elektros lempučių vainike gražioje dekoracijoj kreipė visų akį sujungtų Lietuvių Emblema — Vytis.

Visų akys buvo atkreiptos i brangius svečius brolius, Mažosios Lietuvos atstovus. Pažįstami, nepažįstami ėjo prie Mažosios Lietuvos patriarkų, kaip juos vienoj kalboje pavadino gerb. St. Šilingas, ir karštai spaudė jiems rankas.

Per vakarienę pasakyta daug kalbų. Dvi kalbas pasakė Valst. Prezidentas ir 2 Tarybos Pirmininkas; kalbėjo misijų atstovai, Mažosios Lietuvos atstovai, Žemaičių vyskupas, Vyriausiasis Kariuomenės Vadas. Po jausmingesnių kalbų orkestras griežė Lietuvos himną, o taip pat himnus prielankių mums valstybių ir tautų. Po žydų visuomenės atstovo kalbos stovint buvo išklausytas ir žydų tautos gimnas ir t. t.

Tarp kitko Valstybės Prezidentas A. Smetona savo kalboje pasakė, kad ši diena esanti ne tik mūsų džiaugsmo diena, bet ir mūsų protėvių idejų įsikūnymo diena.

Pranas Mašiotas
Švietimo Viceministeris, daug pasidarbavęs Sujungtos Lietuvos idejai.

— Nors 500 metų mes buvome vieni nuo kitų atskirti — sakė Prezidentas — tačiau mes niekumet nebuvom nustoję vilties susijungti ir net aukšta rusų vokiečių siena negalėjo mūsų vienų nuo kitų atskirti: visumet mes siekėm vieni prie kitų ir dalinomės dvasios turtu ir savo idejomis. Šiandien yra pradžia to darbo, mūsų bendro didelio darbo... Ši diena brangi dar ir delto, kad mes įgijome tokių bendrų, kuriais galime pasitikėt. Su tais bendrais eidami vienu keliu turime vieni kitus paremt ir pagelbėt: ko nėra Mažojoj Lietuvoj, to turės priduot Didžioji, o ko trūksta mums — gausime iš jų. Bet ne vien materialiniai mes rišamės — mus jungia ir dvasios reikalai. Nors mūsų tauta maža, bet gali daug padaryt, nes iš praeities mūsų šalis, didvyrių, karžygių, poetų, dailininkų, rašytojų ir mokslo vyrų šalis. Tiesa, tų vyrų daugiausia reiškė savo dvasios pajėgas ne lietuvių kalba, nes tada lietuvių kalba buvo Lietuvos pavergėjų draudžiama, niekinama ir persekiojama. Bet dabar, kai mes patys save valdysim — savo kalba ir savo dvasios pajėgas reikšim. Kitos mažos tautos, kurios tuo metu laisvėj gyveno, pagimdė didvyrių, savo kalboj išauklėtų. Imsim, kad ir Ibseno tėvynę, arba mažą Graikiją, kuri maža, bet laisva būdama, į kokias aukštybes iškėlė dailę, meną ir kultūrą... Mes nors ir vergais gimėm, bet daug turim dvasios inteligentų, nes esame pašaukti didelį dvasios darbą dirbti...

Taip pat labai turininga buvo ir V. Tarybos Pirmininko kalba, kurioj gerbiamas kalbėtojas palygino pirmuosius del Lietuvos laisvės kovotojus tautos vadams patriarkams...

Iškilminga vakarienė tęsės iki 2 val. naktį. Pagiedoję himną svečiai ėmė skirstytis.

Rytojaus dieną Katedroj buvo Žemaičių vyskupo atlaikytos iškilmingos pamaldos. Po pamaldų vyskupas pasakė pamokslą, po pamokslo giedojo „Te Deum laudamus". Pamoksle vyskupas palygino lietuvių tautą tiems grūdams, kurie Aigipto karstuose likę kelis tūkstančius metų sveiki ir nesugedę ir įdiegti geroj patogioj žemėj sužėlė ir davė vaisių.

Iš Katedros V. Prezidentas, V. Tarybos Pirmininkas, Ministeris Pirmininkas, Tarybos nariai, ministeriai, valdininkai ir daug piliečių nuėjo, drauge su Mažosios Lietuvos atstovais, į evangelikų bažnyčią, kur evangelikų kunigas Karolis von Mačiulskis taip pat laikė lietuvių kalba iškilmingas pamaldas ir pasakė pamokslą, pabrėžęs didžiausią Mažosios ir Didžiosios Lietuvos susijungimo reikšmę. Iškilmingų pamaldų metu evangelikų bažnyčioj vargonavo žinomas mūsų muzikas kompozitoris Naujalis.

Tuo ir pasibaigė iškilmingas to didžiausio istorinio akto apvaikščiojimas.

Kovo mėn. 22 dieną Mažosios Lietuvos atstovai lankė valstybės įstaigas ir buvo į Prezidentą pakviesti pietų.

Ministerio Pirmininko E. Galvanausko kalba.

Lig šiol buvo kalbama daugiausia apie praeitį, apie „širdžių susivienijimą", kas labai artima ir „metrikų susivienijimui". Savo argumentacijai buvo semiami faktai ir ieškoma jėgų iš praeities. Lietuviai, tiesa pasakius, dideli mystikai, jausmo žmonės. Tie jausmai davė jiems galimybės, atsižvelgiant į savo gražiąją praeitį, išsilaikyt šimtus metų prieš fizinę jėgą ir sukurt savo nepriklausomą valstybę. Bet aš manau, kad dabar mes turime pažvelgt priešakin, būtent į ateitį, į tuos uždavinius, kurie mus laukia. Ir jei mes švenčiame širdžių susivienijimą, tai turim atsiminti ir tas sunkenybes, kurios mus laukia, kurios reikia pergalėt, kad ištikrųjų atstatyt nepriklausomą sujungtą Lietuvą. Dar yra jėgų, kurios lig šiol neduoda mums galimybės lėgalizuotis, dar mes nesame pripažinti de jure. Mes užmirštam, kad didelė dalis mūsų krašto dar paimta priešo. Tūrim neužmiršt, kad mes dar esame demarkacijos linijos pavojuje; čia gal teks ir jėga rišti klausimas,—tai taip pat viena sunkenybių apgalėjimui. Toliau, pasižiūrėkim į visas mūsų ūkio dalis — pamatysim kiek sunkenybių tenka apgalėt,

kad jos sutvarkyt: stoka žinių, prityrusių darbininkų, lėšų ir t. t. Prūsų Lietuva, prisiglaudus prie mūsų, duoda mums naujų jėgų, kurios be abejonės prisidės į sutvarkymą mūsų valstybės, ypač ekonominiai. Prūsų lietuviai atneš mums savo pritirymą — tegyvuoja Lietuvos susivienijimas!

(Ilgas delnų plojimas)

Aš norėčiau dar tart keletą žodžių čia esantiems Didžiųjų Valstybių atstovams. Toj tautinėj šventėj, kurią mes čia dabar švenčiame, dviejų Lietuvos dalių susijungimo šventėj, aš sveikinu tas tautas, kurios paskelbė prislėgtųjų tautų nepriklausomybės pradą ir kurios, pasibaigus šiam karui, nustatys teisingą visam pasauliui valdymo tvarką, ir, tarp kitų klausimų, išriš ir Lietuvos klausimą. Tas klausimas stovi kitų valstybių kryžkelėje — Lenkijos, Rusijos ir Vokietijos. Šiandien Prūsų Lietuva per savo Atstovus, pasiuntus juos į Valstybės Tarybą, prisidėjo prie Didžiosios Lietuvos. Atsilankymas į to susijungimo iškilmę Entent'ės atstovų yra ženklas, kad Ententė prijaučia tam aktui, nori, kad visa Lietuva būt suvienyta į vieną kūną.

Aš sujungtos Lietuvos vardu sveikinu Entent'ės atstovus.

Mažosios Lietuvos atstovo J. Strekio kalba.

Gerbiamieji Giminės, Broliai ir Draugai! Likims taip nulėmęs yra, kad mes dabar taip toli esam suglausti, jog save jaučiame kaip vienos šeimos nariai, ir kaipo tokie norim patys savo namus gelbėti, tvarkyti ir puikiai pagražinti. Gražūs valybi rakandai, puikus namų davadas priduoda pasimėgimą ir smagumą juose gyventi. Tokiais žymiais darbais yra ypačiai pasižymėjusi mūsų jaunoji kariuomenė, — ji pirmoji yra trumpu čėsu atlikusi darbus, kurie sau lygių visam pasauly neturi ir tuo ji parodė savo pasišventimą ir savo brangios tėvynės meilę. Su giliausiu atjautimu skaitėm mes mūsų laikraščiuose apie pirmuosius

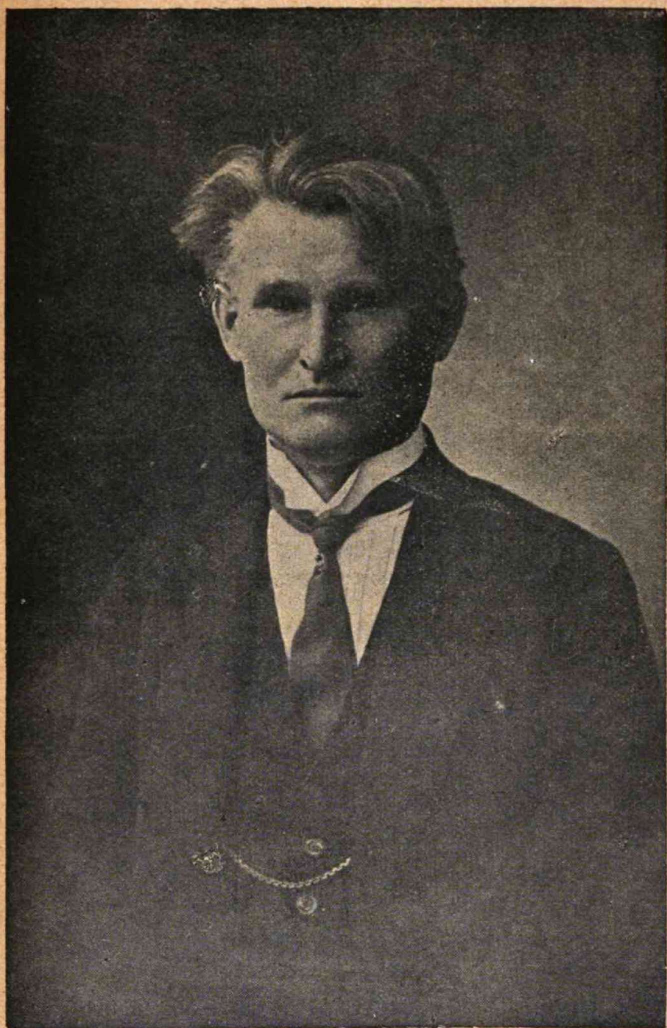
karo lauke puolusius Lietuvos sūnus; mes savo dvasioj padėjom pergalėjimo vainiką ant jų grabo. Bet tai vislab buvo galima, ir taip puikiai išpuolė, kad Lietuva aptur tokių pasišventusių ir aukštos dvasios vadovų; pervislab daugiausia nuopelnų priguli ponui gendroliui Žukauskui; jisai yra tas vyras, kurs tarp visų stonų apdivijimą ir prilinkėjimą ragauja, — Dievs težegnoja jį! Mūsų tarpe matom mes atstovus svetimų valstybių. Čionai yra atsiuntusi savo atstovą Amerika, kuri tiek mielaširdystės darbų yra Lietuvai padariusi. Labai džiaugiamės, atstovus prakilnios Anglų tautos matydami, atstovus Prancūzų ir kitų valstybių, prijaučiančių mūsų šios dienos susibroliavimo šventei. Kadangi mes Mažosios Lietuvos lietuviai jaučiamės nariais vienos didelės lietuviškos šeimynos, tai norim prisidėti savo noru ir menkomis jėgomis prie visų darbų, kurių mūsų bendra Tėvynė reikalaus, ir taip draugiškai dirbdami galėsim gerą patogų gyvenimą pasistatyti.

P. Prano Mašioto kalba.

Tai buvo prieš 30 metų. Buvo ne Kaune, o kaime, ūkininko viensėdyje. Miškeliais, lauko ežiomis, ne kietais miesto trotuarais, ėjom į posėdį, į D-ro Griniaus tėviškę. Ten įvyko posėdis ne iškilmingas, kaip Kaune, — tylus, slaptas posėdis: Buvo pastatyta sargyba; piemenukas ant tvoros pasodintas, ar į vyšnią patupdytas... kad žandarai neužkluptų.

Mažu būreliu tarėmės apie mažą reikalą: kaip geriau įsitaisius gabenti iš mūs pusės į Prūsus rankraščius, o iš tenai į šią pusę — laikraščius ir knygas. Posėdyje dalyvavo ir Prūsų Lietuvos atstovas Martynas Jankus.

Taigi jau tuomet buvo įvykęs susijungimas bendram darbui Didžiosios ir Mažosios Lietuvos, tik mažame maštabe. Tą susijungimą buvo parengus Basanavičiaus karta.

D-ras Kazys Grinius

Zymus Visuomenės Veikėjas, daug pasidarbavęs Sujungtos Lietuvos idejai

Norėtųsi dar padaryti palyginimų situacijos rimtumo tuomet ir dabar, bet nesileisiu į tokius palyginimus. Konstatuoju tiktai faktą susijungimo Didžiosios ir Mažosios Lietuvos jau prieš 30 metų.

Tardamiesi, dirbdami su gerbiamu Martynu Jankum, žinoma, tikėjom, kad iš to darbo kas išeis, kad bent senatvėje pamatysim Lietuvą laimingą, bet ligi Lietuvos nepriklausomybės mūs tų metų svajonės nekildavo. Ir štai šiandie susitinkava jau nepriklausomoj sujungtoj Lietuvoj. Juo mažiau tikėtasi, juo dabar didesnis džiaugsmas...

Leiskit man, atsiminus praeitį, išskirti gerbiamą Martyną Jankų iš čionai susirinkusių tarpo ir pakelti taurę už jo sveikatą.

Žemaičių Vyskupo Pranciškaus Karevičiaus kalba.

Lankydamas savo vyskupijos bažnyčias, ragindamas žmones prie krikščioniškojo gyvenimo, sykiu kviečiau juos ir į kultūros darbą. Kaipo pavyzdį rodžiau Mažosios Lievos brolius, tuomet iš anapus kardono. Jeigu, sakiau, tenai gražūs trobesiai, daržai, geri keliai, grįsti ir medžiais apsodinti takai, ar manote, kad vis tai savaime atsirado? — Juk vis tai tik pačių vietinių žmonių, gyventojų triūso, darbštumo vaisius. Taigi šiandien džiaugiuosi, kad, nugis mums susivienijus, Didžiosios Lietuvos žmonės galės arčiau prisižiūrėti, pažinti ir karščiau pasekti Mažosios Lietuvos tvarką, kultūrą, darbštumą.

Prancūzijos Atstovo kapitono Cohendet kalba.

Sveikinu susijungimą dviejų seserų — Mažosios ir Didžiosios Lietuvos.

Man ypač tas džiaugsmas suprantamas, kadangi aš pats esu Elzas-Lotaringijos ainis.

Su puikybe pažymiu tai, kad Prancūzijos kariuomenė prisidėjo prie Maž. Lietuvos atvadavimo iš vokiečių.

Tegyvuoja sujungta Lietuva!

Latvijos Atstovo Pavaduotojo P. Lazdinio kalba.

Ponai!

Begalo gailiuosi, kad mūsų atstovas p. Bandrevičius, būdamas dabar Rygoje negalėjo pasidalinti džiaugsmu šio aukštojo susirinkimo, kuris turi savo tarpe Prūsų Lietuvos atstovus — nuo šios istorinės dienos „Tarybos“ narius.

Mažoji Lietuva šiandien vėl turi laimingą galimybę oficialiniai užmegsti politinius ryšius su Didžiaja Lietuva (kadangi intelektualiai ryšiai nuolat buvo), kurie XV šimtmečio pradžioje buvo nutraukti teutonų riterių ir dabar visam pasauliui reiškia savo tvirtą valią susijungti su savo tėvyne - motina.

Leiskit man, Pone Prezidente, atminti šitam aukštam susirinkimui širdingus žodžius, parašytus mano tautos adresu Prūsų Lietuvos peticijoj Santarvei, kurie šitaip skamba: „Latvių respublikos gyventojai mums yra giminės ir mes norime turėti su jais draugiškus kaimynų santykius“.

Man rodos, aš galėčiau būti latvių valdžios norų ir jos tautos broliškų jausmų reiškėju, jeigu aš šitiems keliems žodžiams priduočiau bent kiek kitokią prasmę ir pareikščiau: „Lietuvos respublikos — sujungtos Didžiosios ir Mažosios Lietuvos — gyventojai mums yra giminės ir mes norime turėti su jais gerus kaimyninius santykius“.

Aš keliu mano taurę, su džiaugsmu, sveikindamas šitą didelį lietuvių tautos istorijos įvykį.

Vyriausiojo Kariuomenės Vado Generolo S. Žukausko kalba.

Ir aš vardu Lietuvos Kariuomenės sveikinu susijungimą Didžiosios ir Mažosios Lietuvos. Jis svarbus mums visais atžvilgiais. Bet ypač svarbu tai, kad mes galėsime papildyti savo kariuomenės eiles naujomis jėgomis — naujais karžygiais, kurių mums duos Mažoji Lietuva.

Tegyvuoja Mažosios ir Didžiosios Lietuvos susijungimas!

Prel. A. Jakšto-Dambrausko kalba.

Gerbiamieji Mažosios Lietuvos Atstovai!

Kaipo „Druugijos" redaktorius norėčiau ir aš keliais žodžiais prabilti į Tamstas, juoba kad Tamstų tarpe matau seną Jūsų ir mūsų spaudos darbininką gerb. Martyną Jankų. Mums, Did. Lietuvos spaudos atstovams, Tamstų tėviškė Maž. Lietuva ypatingai brangi tuo, kad ji yra mūsų spaudos gimimo vieta. Ten Bitėnuose ir Tilžėj ėjo mūsų „Aušra", „Varpas", „Šviesa", „Apžvalga", „Žinyčia", „Tėvynės Sargas". Ten mes siuntinėjom savo raštus, į ten turėjom nukreiptas mūsų mintis, kaipo į kraštą, kur nedraudžiama spaudoj laisvas žodis tarti. Faktas, jog Maž. Lietuvoj anais laikais yr buvę apie 10 įvairių lietuviškų laikraščių, mus verste vertė aukštai gerbti Jūsų kraštą, kaipo dvasiškos mūsų kultūros židinį.

Šiandien padėtis atsimainė. Mes D. Lietuvoj turim nūn savo spaudą, prašokusią Jūsiškę ir skaičiaus ir svarbos atžvilgiu. Ne pas mus, tik pas Tamstas atsitinka tokie įvykiai, kaip Stiklioriaus suėmimas ir kalėjime laikymas. Mums tai skaudu nemažiau, kaip Tamstoms, nes nuo šios dienos Jūsų spauda, tapo mūsų spauda pilnoj to žodžio prasmėj. Jų abiejų uždaviniai tie patys — skelbti ir nurodinėti bendrą mūsų tautai geresnės ateities idealą ir vesti visą mūsų tautą be sričių skirtumo į bendrą aukštesnę kultūrą. Taigi aš ir keliu savo taurę už Maž. Lietuvos spaudą, kad ji nuo šios dienos dar sparčiau imtų augti, kilti ir vienos sujungtos Lietuvos idealui tarnauti, o taip pat ir už gerb. Martyną Jankų, kurs pirmutinis Maž. Lietuvoj tą idealą yr supratęs ir per visą savo gyvenimą, nenuilstamai abiejų kraštų spaudai yr tarnavęs. Tatai, valio abiejų kraštų spaudos susijungimas, valio to susijungimo apaštalas M. Jankus!

D. Siemaškos Gudų Atstovo Valstybės Taryboje kalba.

Gerbiamas Pone Prezidente, Gerbiamieji Svečiai ir visi Lietuvos Piliečiai!

Šiandien mes pergyvename vieną svarbiausių Lietuvos valstybės kūrimo valandų. Šiandien atsitinka tai, kas iki šių laikų mums galėjo atrodyt tiktai svajonė. Du broliai, kaip du keleiviai, susitikę, paduoda vėl vienas kitam ranką ir netikėtas susitikimas pripildo juos džiaugsmu.

Sveikindamas lietuvių tautos susijungimą, aš, kaipo Gudų atstovas, pabrėžiu, kad šitas istorinis faktas turi ir Gudų tautai tos pačios didelės reikšmės. Lietuvių žemėms susijungus vakaruose, prasidės lietuvių žemių susijungimas rytuose. Mes gerai atmename, kad nėr Lietuvos be Vilniaus, kad niekas negalės iš jos sienų išbraukti Gardino, Baltstogės ir Bielovėžos, kad jokis kraujo ir geležies grąsinimas neprivers mus užmiršti apie Vilniaus ir Gardino žemių sūnus. Ir dabar, kai mes pasiekėm laisvų Baltijos bangų, imsime siekti žalių Gudų žemės girių.

Gerbiamieji Ponai, Prūsų Lietuviai! Jūs, kurie dabar sudarote su mumis vieną bendrą kūna, Jūs imatės sau pareigos išvaduoti iš lenkų jungo mūsų brolius sermėgininkus.

Štai jau daugiau metų jie neša sunkų lenkų jungo kryžių ir laukia mūsų pagalbos. Mūsų valstiečio tvirtos jėgos nesulaužė ir niekumet nesulaužys ponas degeneratas, bet mes neturime džiaugtis jo ištverme, bet privalome vesti aktingesnę politiką, kad išvaduotume jį iš po lenkų jungo.

Ir aš keliu mano taurę už tai, kad tas lenkų jungas pražūtų mūsų valstybės kūrimo pavasary, kad mes galėtume susijungti su antru mūsų broliu.

J. E. Pranciškus Karevičius
Žemaičių Vyskupas

Ministerio Gudų Reikalams J. Voronko kalba.

Ponas Prezidente ir Gerbiamieji Svečiai!

Šiandien, jau po to, kai Mažosios Lietuvos Atstovai tapo Lietuvos Valstybės Tarybos nariais, aš turėjau pasikalbėjimą su vienu jų. Kalbėdami įvairiomis kalbomis, būdami labai skirtingų pažiūrų į einamąjį momentą, mes, gudas ir Prūsų lietuvis, labai greit susipratome ir tuojau radome bendrą liniją. Ką tai reiškia? Tai reiškia, kad labai daug bendro ligi šiol turi ne tik Mindaugo laikų Lietuva, kuri jungė grynai lietuvių gimines, bet ir Zigmanto III Lietuva, mūsų bendra Lietuvių-Gudų Valstybė, kurios garbę liūdija Lietuvos statutas. Kalbėdamas apie Lietuvos vakarus ir švęsdamas drauge su visais čia susirinkusiais šią dieną, aš negaliu praeiti nepaminėjęs ir Lietuvos Rytų, iš kur vos dabar yra atėjusi linksma žinia: iš lenkų kalėjimų, mūsų prieteliams Anglams reikalaujant, paliuosuoti gudai, Lietuvos Valstybės Tarybos nariai. Matomai, pavasaris neša mums iš abiejų pusių naujienas, kurios duoda mums progos drąsiai žiūrėti į ateitį ir stiprinti mūsų jėgas, kurios mums taip yra reikalingos, kad išlaikyt žiauri lenkų okupacija. Mes jau turime žinių, kokį didelį įspūdį padarė į okupuotąsias Gudų žemes mūsų ruošimasis prie Steigiamojo Seimo: lenkų priespaudos našta neįstengia nukreipti gyventojų akių nuo mūsų, nors su mumis, deja jie negali drauge susieiti Steigiamajam Seime. Todel kova už Gardiną, Sokolką, Baltstogę, Bielską, Bielovėžą, Volkoviską, Slanimą, Lidą yra mūsų šios dienos uždavinys. Gaila, kad mes negalime išreikšti šitų savo jausmų gudų himno garsais, tad tegul susijungia mūsų širdys lietuvių himne. (Kalbėtoją pertraukia lietuvių himno garsai, šauksmai „valio“ ir „ura“). O dabar nuo ryt dienos pradėsim jau visi drauge realinį darbą, kad paliuosuot mūsų nelaimingą Tėvynę nuo lenkų antpuolio, kad palengvint kančias tų, kurie dar pasiliko lenkų kalėjimuose.

Tegyvuoja tarpe mūsų santaika ir vienybė, kaipo piliečių kadaisia garbingos, laisvos Lietuvių-Gudų šalies!

Prekybos ir Pramonės Viceministerio N. Rachmilievičius kalba.

Po kelių įžangos žodžių valstybine lietuvių kalba, aš pereisiu į žydų kalbą ir tikiuos, kad Mažosios Lietuvos Atstovai, kuriuos pagerbti mes čia susirinkome, mane supras.

Čia daug buvo kalbėta apie kultūrą ir pažangą, kurių mes galime laukti iš Mažosios Lietuvos.

Jeigu mes kultūrą suprantame sugebėjime organizuoti tas paviršutinis mokslas, kurio mes galime išmokti iš knygų, tai galimas daiktas, kad Mažoji Lietuva gali būti mums pavyzdys, bet jeigu, kaip aš suprantu, yra aukštesnė kultūra, neg knygų kultūra, jeigu kultūra ir pažanga reikia suprasti vidaus sielos mokslą, sugebėjimą kurti visuomenę, valstybę tokiais pagrindais, kad kiekvienam individui, kiekvienam tautiniam vienetui būtų laiduota minties laisvė, sąžinės laisvė, vidaus tautinio gyvenimo laisvė, jeigu tai yra tik nuoširdi kultūra, tai aš manau, kad atvirkščiai — Mažajai Lietuvai yra ko iš mūsų pasimokyti!

Mes čia matome apie Lietuvių tautą Gudų ir Žydų tautų atstovus, susijungusius lygių teisių pagrindu, ir ne tiek poperių įstatymais susijungusius, kiek švento įsitikimo tvirtu pagrindu,—to isitikimo, kuris yra gyvas kiekviename mūsų.

Čia gali kiekvienas mūsų, nežiūrint kokios jis tautybės ir tikybos yra, laisvai gyventi.

Jeigu mes šį reiškinį, įvairių pasaulėžvalgų žmonių susijungimą vienoje laisvoje valstybėje, sveikinsime kaipo kultūros ir pažangos reiškinį, tai aš manau, kad mes esame nemažiau turtingesni kultūra, kaip ir Mažoji Lietuva.

Tokiu būdu Mažosios Lietuvos Atstovai turi suprasti ir įvertinti tai, kad mes kitos tautybės atstovai tikra nuoširdybe ir atsidavimu dirbame jungtinai laisvos ir didžios Lietuvos sukūrimui.

Tegyvuoja laisva, nepriklausoma Lietuva!

P. Leono kalba.

Jūsų Ekselencijos ir Gerbiamieji Piliečiai!

Valdžios atstovų, ponų Ministerių, buvo mums nurodyta į tas sunkenybes, kurios dar reikia pergalėti, kad Mažosios ir Didžiosios Lietuvos susivienijimas būtų realinis faktas, į tas aplinkybes, kurios daro tą susivienijimą dar abejotinu. Pono Užsienio Reikalų Ministerio buvo pasakyta, kad mes dar neturime raštų, reikalingų, kad susivienijimas būtų laikomas faktu; pono Ministerio Pirmininko buvo pabrėžtos realinio gyvenimo sunkenybės ir buvo išreikšta abejonė, ar pajėgsime mes apgalėti jas.—Aš noriu rasti sau ir Tamstoms paguodos žodį. Pirmiausiai aš, būdamas, juristas, turiu pasakyti, kad esama dviejų rūšių juridinių santykių: vieniems jų, kad jie būtų laikomi įvykę, reikia tam tikros formos, rašto; kitiems — toji forma nėra būtina sąlyga, gana, kad tik būtų išreikšta santykio dalyvių valia. Šitasai juridinis santykis, Mažosios ir Didžiosios Lietuvos susivienijimas, priklauso tų juridinių santykių, kurių buvimui forma nėra būtina sąlyga, bet gana žmonių valios. Toji valia pradėjo išsireikšti, bet šios dienos įvykiai, mano nuomone, tai dar tik pranešimas apie žmonių valią, o negalutinas jos išreiškimas. Tikros tautos valios išreiškimas šiuo reikalu gali būti tik Steigiamojo Seimo atliktas. Ir aš kviečiu Mažosios Lietuvos atstovus dėti visas pastangas tam, kad Maž. Lietuvos atstovai būtų Steigiamajame Seime. Kai ir Steigiamasis Seimas, tasai tikras šalies šeimininkas nutars, kad Mažoji ir Didžioji Lietuva yra v i e n a L i e t u v a, tai nieks neturės teisės reikalauti dar kokio rašto. Tik jėga, o ne teisė, galės jas atskirti!

Del p. Ministerio Pirmininko teisingai nurodytų sunkenybių aš štai kokią randu paguodą. Piliečio Mašioto čia buvo mums primintas mūsų tautinio kilimo pradžios epizodinis faktas. Tai, kas jo atpasakota, turėjo vietą apie 30 metų atgal. Visuomenės gyvenime 30 metų tai palyginamai neilgas laikotarpis. Jeigu mes 30-ties metų laiku pajėgėme nužengti savo kultūros ir valstybės kūrime

taip toli, kaip kad dabar esame, tai, man rodosi, negali būti abejonės, kad mes reikalingų jėgų turime ir drąsiai galime laukti savo Steigiamojo Seimo. Taigi valio susivienijusi Lietuvos demokratingoji respublika!

Kunigo M. Krupavičiaus kalba.

Šiandien mums tenka gyvent tokią pat valandą, kaip tai šeimynai, kur gema nauja gyvybė, bet kartu ties kitu šeimynos nariu mirties angelas skraido, kad jį išplėšt iš gyvųjų tarpo, perkelti į dvasių viešpatiją. Šeimynos nariai skausmo pervertomis širdimis liūdi ir ašaras lieja, žiūredami į ligos kankinamą mylimą žmogų, bet pažvelgę į naują gyvybę, laikinai užmiršta skausmą ir liūdėsį, ir giedrėja nusiminimo apniauktas veidas ir džiaugsmo šviesa nušviečia ašarotus skruostus. Mūsų šeimynoje tas pats dedasi. Brutališkoji lenkų jėga, parbloškusi dalį mūsų tėvynės, naikina ir vargina ją ir verguvės pančius kala, kad ją sukausčius atplėšti nuo mūsų tautos gyvojo kūno. Skaudu mums ir gailesio ašaros rieda per vargų išvagotus veidus. Bet... greta to mūsų šeimynoje nauja gyvybė gema. Šimtais metų mirusi mums, jaunesnioji mūsų sesutė prisikėlusi vėl grįžo į mūsų šeimyną. Tai be galo didelės reikšmės įvykis. Lietuvių tauta lig šiol išsklaidinta, kitų valstybių išgrobstyta — jungiasi į vieną galingą valstybinį vienetą. Mažajai Lietuvai tylint, mūsų gruoboniams kaimynams rodės, tam kraštui jų esant. Ir tiesė prie jos savo nagus, ir nešvariais būdais stengėsi ją sau paglemžti. Šis Mažosios Lietuvos nutarimas susijungti su Didžiąja Lietuva privers sustot tuos grobikus. Ir vaizduojuos, kaip išgirdę tai, nervingai traukiasi tie plėšikų nagai nuo mūsų žemių. Mažosios Lietuvos stipri valia ir nusistatymas tai bus toji geležinė siena, nuo kurios turės atsimušti visi mūsų imperialistinių kaimynų siekimai.

Generolas Silvestras Žukauskas—Vyriausias Kariuomenės Vadas

Klausant kalbų Valstybės Atstovybės iš Mažosios Lietuvos žmonių, ir sekant visą jos gyvenimą, jauti kažin kokią juose ypatingą dvasią, kurios pas mus sunku pastabėti. Toji dvasia tai galinga krikščionybės dvasia, jie ją myli, ja persiėmę, ja grindžia savo mintis ir darbus. Tokia krikščionybės dvasia gali klestėti tik ten, kur tikra dora įsigyvenus, kur gyvenimo purvai nėra įsisunkę. Ji — tai nekaltos šiaudinės pastogės žiedas. Tokia dvasia, įnešta į mūsų valstybinį gyvenimą, daug turės nulemti ir naują gyvenimo orą sudaryti. Tai svarbi dovana.

Bet Mažoji Lietuva mums atneša ir dar vieną didelės reikšmės dovaną. Ji Klaipėdą mums atneša, tą mūsų ekonominio gyvenimo gyslą. Ji tuomi atveria mums kelią į plačiąsias jūras, į ekonominį ir dvasinį pasaulio turtyną.

Linksma ir didinga dviejų Lietuvos dalių susijungimo diena. Pro ašaras džiaugiamės ir verkdami linksminamės.

Toj šventoj ir iškilmingoj dienoj negi galime pamiršti tų, kas ją pagimdė, kas jai dirvą priruošė. Jie neužmirštini.

Kiek mano amžius neša, atmenu Mažojoj Lietuvoj, vieną varpininką, kuris be atvangos nenuilstamai dieną ir naktį, skambino į mūsų tautos širdies varpą. Ir tas varpas skriejo paukščiu - dvasia nuo Tilžės lig Ežerėnų, nuo Žagarės lig Suvalkų, skersai ir išilgai Lietuvos iš miesto į miestą, iš kaimo į kaimą, iš pirkios į pirkią ir klabino kiekvieno širdį: „kelk, kelk lietuvi, kelk iš miego, iš sapnų, stok į darbą milžinų!" Ir kilo Lietuva to varpininko žadinama, o jos širdis naujos minties pagauta sužadino lietuvį stot į darbą milžinų ir prikėlė Lietuvą mūsų. Tas varpininkas tai Martynas Jankus iš Bitėnų. Jis dėjo Mažajai Lietuvai atgimimo pamatus.

Šiandien ten skamba nuostabaus vaidilos kanklės, o jų stebuklinga daina griaudi ir prasminga. Tas nuostabusis vaidila, jaunimo vadas, subūrė prie savęs visą jaunimą ir iš Rambyno šventyklos užtraukė tokią giesmę, prieš kurią neįstengė atsispirti net surembėjusios širdys. Ir šiandien Mažoji Lietuva Didžiosios prieglobsty džiaugias ir ateities gyvenimo tinklą mezga. Tas vaidila tai mūsų Vydūnas.

Ir daug kitų darbuotojų turim, kurie šitai iškilmei dirvą prirengė ir Mažąją Lietuvą, išplėšę iš vokiečių nagų, amžinais ryšiais surišo ją su mūsų bendra tėvyne. Ir to ryšio jokia ranka neįstengs atmegsti, atšips kardas mėginąs jį nukirsti. Meilės ryšys — amžių ryšys. Šis didis Lietuvos dalių susijungimas nėra tat širdžių susijungimas, kaip kai kurie sako, bet grynai realinės reikšmės politinis aktas. Širdžių susivienijimas, kaip sakė mūsų darbuotojas Pr. Mašiotas, įvyko prieš trisdešimtį metų. Šiandien mintis kūnu stojos, meilė didį darbą pagimdė. Realizuot tam susijungimui, girdi, reikalingas esąs kitų sutikimas. O kas mums davė sutikimą kurti Lietuvos nepriklausomybę? Kas mums gimimo metriką išrašė? Mes patys tai padarėm ir padarėm ne tik kitų nepadedami, bet jų įvairiausiais būdais kliudomi. O vis delto valstybė susikūrė, ji yra ir bus, jei tik mes norėsim. Ir mes savo savystoviu, drąsiu, gimusiu širdžių gelmėse, paremtu gyvu tautos reikalu, valstybės kūrimo žingsniu privertėm visą pasaulį pripažint, kad Lietuva yra. Mes priversim jį pasakyti, kad Lietuva ir bus.

Dabar gyvenam analogingą valandą, analogingas ir žingsnis turi būti padarytas. Mums ne tik nepadeda, bet net trukdo susijungti. Mūsų kaimynai tiesia prie Mažosios Lietuvos savo purvinus nagus, o užėmę laikinai ją Santarvės atstovai, tiems priešams pataikaudami, sudarė nepakenčiamas lietuviams gyvenimo sąlygas. Norima naują sieną pastatyti tarp tų dviejų Lietuvos dalių. Nejaugi mums laukti metrikos? Nejaugi mums laukti leidimo ir taikintis prie mūsų priešų egoistinės politikos? Ne — laukimo politika šiuo atvėju — pralaimėjimo politika. Mums reikia daryti ką sako mūsų tautinė širdis, valstybės politikos ir ekonomijos reikalai. Ir mes tai padarėm. Tik nereikia to darbo reikšmės mažinti ir reikia padaryti iš jo atatinkamas išvadas. Reikia jos realizuot ir neatidėliojant įvest į gyvenimą. Mažoji Lietuva nuo šios dienos tapo nedalomoji Lietuvos valstybės dalis. Jos gyventojai skriaudžiami ir varginami, mes turim juos apgint. Jiems atimtas savo tėvynėj balsas, mes turim juos savo krašto šeimininkais padaryt. Jos turtynai svetimų naudojami, jie

turi pereit į bendrą Lietuvos valstybės naudojimą. Mūsų Klaipėda, mums ir tarnauti turi. O žilam Nemunėliui laikas pagaliau nusikratyti svetimų šarvų; jis savųjų pasiilgo.

Dabar dirstelkim į tą mūsų valstybės kraštą, kur mirties angelas skraido ir mūsų tėvynė ašarose paplūdusi, tokį vargą vargsta, kokį vargiai bau kam teko vargti. Kalbu apie Vilnių ir kitas lenkų pagrobtas mūsų žemes. Apipašiotas lenkų vanagas ten orgijas kelia. Kasdien vis naujas ir naujas pasityčiojimo ir varginimo priemones prasimano mūsų žmonėms ir kraštui terioti. Terioja kūną ir dvasią slopina. Ir savo nuodais tikisi juos visai numarinti. Bet bergždžias darbas ir tuščios pastangos. Mes atsiėmę vieną kraštą, dabar turim nukreipti savo pajėgas Vilniaus link ir... išliuosuoti jį. Lenkų pavergti mūsų broliai senai įbedę akis į laimingąją Lietuvą laukte laukia iš jos išliuosavimo ir jo maldaudami rankas prie jos tiesia. Mes šiandien savųjų tarpe turim ir iš to teriojamo krašto atstovą. Brolau! sugrįžęs pasakyk mūsiškiams, kad artinasi išliuosavimo valanda ir nebetoli tas laikas, kada savo suvienytomis pajėgomis išvysim iš savo žemių grobiką lenką.

Bet mes neturim užmirsti ir kitos Lietuvos dalies to paties lenko teriojamos. Mūsų broliai Gudai nuo Gardino lig Bialovėžos skaudžiai kankinami žiaurių okupantų. Jų politikos ir visomenės darbuotojai kankinami Krokuvos ir Lietuvių Brastos kazematuose. Jų savystovė kultura sustabdyta, ir skleidžiama lenkiškoji. Juos verčia nepakenčiamoj lenkų kariuomenėj tarnauti. Jie pailso kentėdami ir tylomis vargą vargdami ir šaukiasi į mus pagalbos. Mes ją duosime. Mes ir šį kraštą turim atvaduoti. Dvidešimtam amžiuje neprivalo būti vergijos ir vergimo. O kas vergimo politikos laikosi turės žūt teisingumo kardo parblokštas.

Mes tikim į teisingumo įvedimą į politikos sritį. Nors lig šiol jo maža yra, be galo maža. Šaltas egojizmas ir spekuliacija tautomis eina pilna vaga.

Lig šiol kalbėjo valstybės rūmų statymo arkitektai. Aš esu juodas darbininkas, valstybiniam darbe tik molio minkintojas. Diplomatybės disciplina manęs delto nevaržo. Ir nemėgstu jos. Kas širdyje, tas ir lūpose. Delto noriu tarti

atvirą žodį tiems tolimo krašto svečiams, kūrie dalyvauja mūsų iškilmėse.

Stebiuosi tais, kurie taip garsiai pirmi nuo Didžiosios Prancūzų Revoliucijos šaukte šaukė: „liberté". Jie savo tėvynės to obalsio veliavą labai aukštai buvo iškėlę. Bet gaila, kad to obalsio jie nemoka svetimoje dirvoje taikinti ir kitų laisvės branginti. Jie mūsų krašte su savo laisvės obalsiu išnyko. Jie klaidžioja rūkuose. Iš jų darbuotės matytis, kad ne laisvė, bet mūsų pavergimas jiems rūpi, ir ieško priemonių tam įvykinti. Jie vadovaujasi ne tautų laisvės, bet egojistinės politikos siekimais. Jie stoja tokiu būdu skersai mūsų siekimų kelio ir savo prieteliais ligšiol jų pavadinti negalim, kaip negalim pripažinti ir tikros demokratybės šalininkais.

Gražiai čia kalbėjo Prancūzų Atstovas. Reikia tik pasigėrėt, jei iš širdies tie žodžiai buvo sakyti. Jis būdamas Lotaringijos gyventojas, pats prityrė, kas tai yra nustoti laisvės ir kaip brangi ji yra žmogui. Jis mokės gal tinkamiau, negu kiti jo tautiečiai, įvertinti mūsų siekimus ir mūsų laisvės siekimo darbus. Mes norim ir tikim, kad jis ir kitus prancūzų atstovus išmokys suprasti ir branginti mūsų laisvės siekimus.

Stebiuosi ir tais, kurie surišti su mumis giminystės ryšiais, kurių politikos ir ekonomijos reikalai, tolygūs mūsų reikalams, kurie turi spirtis prieš tuos pačius, ką ir mes, priešininkus, kurie su mumis vienodus vargus vargo ir tuo pačiu džiaugsmu džiaugėsi. Stebiuosi tuomi, kad jie vergaudami neišmoko laisvės branginti ir šiandien susidėję su mūsų priešininku lenku spendžia mums spąstus, kesinasi ant mūsų žemių ir imperialistams lenkams vergaudami, padeda jiems trukdyti mums laisvės siekti. Jie dar nesupranta to, kad tuomi istorijoj sau pasmerkimo dekretą gamina, o ant savo vėliavos grobikų dėmę tepa. Aš tikiu, vienok, kad tai tik laikinas kvaitulys, ir netrukus broliai latviai, pažinę tikrąjį lenkų veidą, sugrįž prie tų, su kuriais lemta artimu ir giminingu gyvenimu gyventi.

Dar nuostabiau, kad mūsų laisvės siekimų lig šiol nenori suprasti ir branginti ir Naujojo Pasaulio galiūnas, kad

su savo tikrai demokratiniais obalsiais, paskelbtais prieš taiką, pasitraukė nuo gyvenimo arenos, ir parodė atvirkščią pusę. Jis atgyvenusiems dievaičiams tarnauja.

Bet težino jie visi, kad nieks neįstengs sustabdyt mūsų prie laisvės eigos. Lietuviai moka nuo seno savo laisvę branginti ir ginti. Lietuva šiandien susijungusi įgyja daugiau stiprybės, ir delto dar tinkamiau mokės atremti savo priešininkus ir, bus kas nebus, Lietuva apgins savo laisvę. Stiprūs mes kovoje už ją savo pasirižymu, bet dar stipresni del to, kad teisybė ir laiko dvasia su mumis. Laimėsim mes!

Lai gyvuoja, tad, mūsų nepriklausoma sujungtoji Lietuva Lai gyvuoja visi tie, kas mūsų laisvę brangina, ir stoja už ją į kovotojų eiles!

P. O. Mašiotienės kalba.

Gerbiamieji Mažosios ir Didžiosios Lietuvos Atstovai, Gerbiamosios Pilietės ir Gerbiamieji Piliečiai!

Gerbiamasai Martynas Jankus savo kalboje pasakė: „Ir mūsų moterims ir mūsų dukterims nunešime tą linksmumą, tą džiaugsmą, jog nuo šios valandos atskirtos tiek metų seserys, Mažoji ir Didžioji Lietuva, del amžino laimingo sugyvenimo susijungia...“ Didelis džiaugsmas ir mano širdį pripildė, ir, jam paminėjus moteris, mano sesutes, jaučiu teisę Didžiosios Lietuvos moterų vardu išreikšti Joms mūsų džiaugsmą ir norą drauge su jomis varyti nuo šios valandos bendroje Tėvynėje kultūros darbą. Mes daug ko iš Jūsų moterų pasimokintume, daug gerų, mums reikalingų, pavyzdžių rastume, ir todel mes, savo visas moteris skatinkime, kad tuos pavyzdžius sektų.

Nesenai, ištremimo metu, mes, moterys, rengėmės tolimoj Rusų šaly prie darbo moterų tarpe Lietuvoje ir susi-

spietėm į Lietuvių Moterų Laisvės Sąjungą; buvome dar beteisės, neturėjome dar kaip ir visai balso.

Bet dabar Lietuvoje moteris tapo laisva pilietė! Jau ir ji neša atsakomybę už Lietuvos laimę ir likimą. Valanda svarbi. Artinasi rinkimai į Lietuvos Steigiamąjį Seimą. Mūsų balsas gal daug nusverti. Taigi šaukiu į jus, moterys, būkime gilioj prasmėje to žodžio Lietuvos pilietės, išlaikykime egzaminą, prirodykime savo subrendimą!

Susijungus Mažajai Lietuvai su Didžiąja, gyvenimas antkrovė Jums, Mažosios Lietuvos moterys, didelį darbą; Jūs remkite visa jėga, visa širdim, tą Jūsų krašto Mažosios Lietuvos siekimą, Jūs palaikykite vyrus toje kovoje, Jūs įkvėpkite sūnams meilę ir drąsą kovoti dėl Lietuvos. Nes susipratusios, darbščios moterys, pasistačiusios sau tikslą ir einančios prie jo, gal sudaryti didelę jėgą Mažosios Lietuvos kovoje! Ir bus laimėta.... „Nebeužtvenksi upės bėgimo"!...

Šios dienos džiaugsmą temdo man, Vilniaus darbininkei, toji liūdna mintis, jog, kai tiek metašimčių atskirtoji Mažoji Lietuva susijungia su mumis, tai dar mūsų brangioji sostinė, mūs gražusai Vilnius, dar nuo mūs atskirtas!

Bet aš drąsiai žiūriu į Lietuvos ateitį, žinau, kad kas teisinga, tas bus laimėta. Valio Mažoji Lietuva! Lai gyvuoja nepriklausoma Lietuva, Mažoji ir Didžioji Jungtinė Lietuva!

(visi ploja)

P. Kristupo Lekšo kalba.

Gerbiamasai Pons Valstybės Prezidente, Valstybės Tarybos Nariai, Ponai Ministeriai ir visi Svečiai! Sveikinu Jus širdingai ir dėkoju Jums už mūsų taip labai garbingą ir iškilmingą priėmimą. Aš sveikinu ir visus prieš mane kalbėjusius Žiūpones ir Ponus, kurie geriausios kloties vė-

lyjo. Štai dabar mes 500 metų perskirti būdami, bet mūsų Motinos balsą išgirdę, glaudžiamės po sparnais mūsų Motinos Lietuvos, pasitikėdami, kad mes čia prieš mūsų persekiotojus geriausią apsaugą rasim. Dėkoju mūsų Motinėlei už tai, kad Ji mums tokią apsaugą ir nesusiaurintą politinį ir ekonominį pagyvenimą suteikti žada. Aš dėkoju ir poniai Mašiotienei iš Vilniaus, kuri prašo, kad mes Mažosios Lietuvos moterims širdingus sveikinimus praneštume ir kad jos daugiau vienybėn susiglaudusios į darbą už savo tautą stotų.

Mes Mažosios Lietuvos piliečiai iki šiol stengėmės į vokiečių žemės seimą savo atstovus parinkti, bet štai dabar, vietoj Berlyno pasijutome beesą Valstybės Taryboje Kaune (didis rankų plojimas). Tikiuos, jog neilgai trūkus mūsų atstovai galės susirinkti Vilniaus sostinėje, senosios Gedimino pilies papėdėje (vėl didis rankų plojimas). Visugaliausia dėkoju dar ir aniems lietuviams anapus Didžiųjų vandenų, kurie su tūlomis aukomis savo laiku tarp kitko ir belaisvius Mažosios Lietuvos Siberijos krašte pašelpė, o ir dabar, kaip girdžiu, prie atbudavojimo mūsų Lietuvos su gelbančia ranka prisideda. Tikiu, kad veikiai ir anie, o ir kituose svieto kraštuose išsisklaidę lietuviai, pas savo Motiną Lietuvą sugrįž. Ypač šiapus vandenų svetimuose kraštuose išsklaidytiems lietuviams sakau:

„Ei bėk, sūnau, prie Lietuvos,
Pameski svetimus laukus,
Kad nepadėtum ten galvos,
Kur skęsta dūmuose dangus;
Cia gražios lankos ir kalnai,
Sūnau, sugrįžk, sugrįžk čionai.
Išvysi tuoj, kad Lietuvoj,
Gražių gražiausiai yr už vis."
(Didis rankų plojimas.)

O dabar, gerbiamieji, aš norėčiau šitoje susibroliavimo Šventėje atsimint ir mūsų šitame pasaulio didžiame kare puolusius gimines ir draugus, nes mes jiems šitoje vietoje dėku sakyti turim. Jie ne nuoprasnai yra žuvę, nes

jei šis didysis svietkaris nebūtų įvykęs, tai berods nebūt jie žuvę, bet tokiu būdu ir nebūtų didžiosios valstijos sugriuvusios buvę, o mažosios vėl valnybę atgavusios. O dabar vis tai tarp kitko ir mūsų Lietuviškosios Tėvynės naudai įvykę yr, taipo jog aš, baigdamas, mūsų likimą štai sekančiomis eilėmis tvirtinu.

Saulutė Didžiosios Esybės
Prašvito, pavasaris bus.
Suteiks jis naujos mums laisvybės,
Kentėjusiems sunkius vargus.

Gamta lyg iš miego pabudo,
Pabudino drauge ir mus,
Štai darbštūs berneliai sujudo
Dirbti Tėvynės laukus.

Per šimtmečius ilgus tarnavom
Ne sau, bet ateiviams, kitiems,
Ilgai rodos dirbom, aukavom
Savąsias jėgas svetimiems.

Dabar jau išaušo valnybė
Nukrito jau pančiai visi.
Šalin svetimųjų galybė, —
Tuo džiaugias didi ir maži.

Išaušo jau nauja gadynė,
Vėl Vytauto grįžo laikai,
Valio mūsų brangi Tėvynė!
Valio jūs Lietuvos vaikai!

(Visi ilgai ploja.)

Evan.-liuteronų Kunigas Karolis von Mačiulskis

Pastorio Karolio von Mačiulskio kalba.

Jūsų Ekselencija Ponas Prezidente ir Gerbiamieji Svečiai!

Aš, kaipo Lietuvos evangelikų atstovas, evangelikų, kurie nuo amžių Lietuvoje gyvena, ir kurie vienširdžiai gyvena su savo broliais, garbindami savaip Viešpatį Dievą, čia turiu garbės pasakyti Lietuvos Vyriausybei, kad mes evangelikai visados ištikimai tarnausim savo mielai Tėvynei ir dirbsim iš visų savo silų Lietuvos naudai ir jos gerovei.

Aš linkiu, kad Lietuvos Valstybei visados šviestų užtekanti saulė, saulė laisvės ir meilės — visiems vienodai, be skirtumo tikėjimo. Lai gyvuoja nepriklausoma ir suvienyta Lietuva! (Didelis delnų plojimas).

Prelato K. Olšauskio kalba.

Gerbiamosios Ponios! Gerbiamieji Ponai Svečiai! Kadangi čia buvo paminėta saulė, tai ir aš, kaipo „Saulės" Draugijos pirmininkas, jos vardu sveikinu Mažosios Lietuvos gyventojus.

Daug nekalbėsiu. Turiu pažymėt tik vieną, kad didžiausią Tėvynės meilę Prūsuose išlaikė jų moterys.

Tai jos išaugino mums Jankus, Stikliorius ir kitus patriotus. Jei ne jos tai turbūt mes nebūtumėm čia susirinkę.

Sveikinu Prūsų Lietuvos atstovus, išlaikiusius tiek laiko savo kalbą! Mes vargome tik 5 metus vokiečių okupacijoj — jie mums atrodė amžiais; jie iškentėjo 500 metų —garbė jiems!

J. Turčiniškio eilės

Paskaitė artistas J. Vaičkus.

Pasaka.

Senųjų senovėj ant Nemuno kranto,
Pajūry, krašte nuolatinių lietų,
Negęstančią ugnį ant aukuro švento
Sukūrė dievam savo dukters rytų.

Dvi jaunos ir gražios, kaip deivės, mergelės
Turėjo židrumo dangaus akeles,
Dabino kukliai galveles jų rūtelės,
Nešiojo aušros spindulių kaseles.

Iš kur jos atvyko, įspėt nieks negali,
Tik Nemunui žinoma ta paslaptis,
Kalba dar jų primena tolimą šalį,
Kur šventojo Gango žybčioja vilnis.

Užaugo jos laisvos, kaip oro paukšteliai,
Nejausdamos niekeno pančių globos,
Visokios naudos pilni buvo nameliai —
Seselės darbštuolės nevengė liuobos.

Ilgiausius metus jos gyveno laimingai,
Be trukšmo, ramybėj, miškų gilumoj,
Gyveno be vargo visiem pavyzdingai,
Jų ūkis atrodė geriausioj tvarkoj.

Jom turtų, grožybės ne viens pavydėjo,
Grobikam ir valkatom badė akis,
Kraštų tolimiausių pirkliai pas jas ėjo —
Savep juos viliojo gintaro šalis.

Jom piršos galingi, didvyriai karaliai,
Žadėjosi jie amžinai jas mylėt
Ir meldė karštai nesipriešint jų valiai,
Bet sesers griežtai atsisakė tekėt.

* * *

Dažnai paskui liūtus vilkų gaujos seka
Ir drasko be gailesčio savo aukas,
Didvyriai dažnai niekšam pramina taką,
Patamsių veikėjam paleidžia rankas.

Nors ginčų kaimyniškų seserys vengė
Ir stengės nuo priešo akių pasislėpt,
Tačiau pavyduoliai jom pražūtį rengė,
Norėdami visą jų turtą užgrėbt.

Užpultos plėšikų jos gynėsi narsiai,
Atstumdamos priešą drūtesnį daug kart,
Ne vienas pagyrė narsumą jų garsiai,
Bet nieks neišdrįso už jąsias užtart.

Nelygioj kovoj priešų daug jos paklojo,
Vartodamos ginklą didvyrių būdu,
Prieš jas veidmainiai užpuolikai kovojo
Kardu, ugnim, kryžium ir Dievo vardu.

Iš rankų pailsusių ginklas iškrito,
Seselės papuolė nelaisvėn žiaurion,
Atskyrė laimėtojai jas nuo kits kito
Ir surištas metė tamsybėn aklon.

Aukas nelaimingas grobikai kankino
Ir mindžiojo žmoniškas jųjų teises,
Jų budeliai kūną ir dvasią slopino,
Krauju užgesino mintis jų drąsias.

Penki ilgi amžiai žiaurumų praėjo,
Jau išverkė, vargšės, gražias akeles,
Kankytojai dieną ir naktį budėjo,
O sielvartas slėgė jautrias širdeles.

Jų budeliai, žiaurūs engėjai, paseno,
Kalėjimo sienos pakrypo senai,
Bet laisvės dvasia praeitim dar gyveno
Ir veržės erdvėn surišti jos sparnai.

Užėjo audra ir dangus apsiniaukė,
Baisiausia perkūnija trenkė ūmai,
Seselės liuosybės laikų susilaukė,
Sugriuvo kalėjimo seno namai.

Jau pančiai nuo rankų belaisvių nukrito
Bejėgiai jų budeliai traukias šalin,
Bematant jom laimės saulutė prašvito,
Ir puolė seselė seselei glėbin.

Ir vėl jos senoviškai liuosos, laimingos
Naudingiem darbam tuoj karštai atsiduos
Netrukus ilgam josios vėl bus turtingos
Ir niekam kol gyvos nuskriaust nesiduos.

P. Prano Dovydaičio kalba.

Gerbiamasai Susirinkime!

Mano kalba bus labai trumpa ir paskutinė. Aš tyčiomis prašiau gerb. Kalbų Tvarkytojo mano kalbą pastatyti į patį galą. Taip dariau aš tikslu, kad mano šie keli žodžiai neįneštų didelio disonanso čia pasakytųjų kalbų eilėj. Mat, čia buvo kalbama apie aukštąją politiką, kultūrą ir kitus aukštus daiktus. O aš norėčiau Tamstoms patiekti čia vieną kaip ir anekdotą, ir drauge daugiau, kaip anekdotą. Man jis yra vienas išrodymų, kad pasaulio istorijoj veikia Protinga Apveizda, ne aklas atsitikimas. Be to, aš juntu tokį didelį reikalą iškelt šį įvykį viešumon, jog lig šiol neturėdamas progos tai padaryt, buvau slėgiamas, tarsi, neišeitos pareigos jausmo.

Man rūpimasis Tamstoms patiekti įvykis sukasi aplink čia jau keletą kartų minėtąjį mūsų gerbiamojo darbuotojo Martyno Jankaus vardą. Šitas vardas man nuo senai buvo žinomas. „Martynas Jankus Bitėnuose“ — šių trijų žodžių asociacija mano vaizduotėje paliko jau nuo to laiko, kai aš, dar piemenuku būdamas, perskaitydavau šiuos tris žodžius apačioje nedidelių knygelių su spalvuotais viršeliais. Bet ytin man artimą šį vardą padarė netolimųjų laikų įvykiai, tiesioginis šio karo padavinys. Buvo taip.

1914 metų rudenį, esant man „Vilties“ dienraščio redaktorium, gavau aš vieną ar porą Redakcijai adresuotų laiškelių. Redakcija gaudavo daug įvairių laiškų, bet šiedu labai skyrėsi nuo kitų. Jie skyrėsi jau savo paviršutine išvaizda, nes buvo labai suvarginti: susiglamžę, susimaukšlėję, adresas paišeliu antrašytas... Rodos, ir be pašto ženklo, taigi patekę Redakcijai ne paštu, o kitais keliais... Šiaip ar taip jie buvo patekę, viena buvo aišku, jog čia gulėjo prieš mane laiškai išsilenkusieji karo laiškų cenzūros. Patekę cenzūrai, jie savo adresato niekumet nebūtų paregėję...

Tai buvo Martyno Jankaus laiškai, parašyti kelionėje, kai įpuolusieji į Prūsų Lietuvą, rusai pradėjo Mažosios

Lietuvos gyventojų būrius gabent ištremimui į Pavolgį ir Paurali. Tuose laiškuose buvo trumpai parašyta apie tuosius kankinimus, kuriuos teko iškęst mūsų nieku nekaltiems Mažosios Lietuvos broliams, ištremiamiems iš savo tėvynės į giliąją Rusiją. Juos senus ir jaunus, vyrus ir moteris gabeno sugrūdę į gyvulių vežamuosius vagonus, neduodami iš jų nė žingsnio pasišalint, daužė šautuvų uoksais; maistui jie negalėjo gaut nė šilto vandens.

Perskaitęs laiškus, tuojau pajutau esant savo didžiausią pareigą kuoplačiausiai paskleist tą žinią visuomenėj apie rusų darbus. Bet kaip? Dėti tiesiai į laikraštį — nebuvo galima nė manyt. Karo laikraščių cenzūra ne vien, kad būtų tai išbraukusi, bet tikriausia būtų ir pačiam laikraščiui buvęs galas del tokių naujienų skelbimo. Todel tariausi pamėgint kitą kelią: feljetono būdu, kaipo sapnuotąjį sapną... bekeliaujant po Suvalkiją pirmajai karo vėsulai ten praūžus. Bet ir šis kelias nepavyko, ir feljetone toji vieta buvo išbraukta. Tą išbrauktąją vietą, nors ir buvo paskiau išspausdinęs mano gerb. bendradarbis Liudas Gira savo 1916 m. kalendoriuj, bet mane vis slėgė, tarsi, neatliktos pareigos jausmas, kodel aš savu laiku nepaskleidžiau į visuomenę apie tuos barbariškus kankinimus mūsų brolių, pirmoj eilėj mūsų didžiai nusipelnusio Martyno Jankaus. Sunku buvo tikėtis sugrįšiant jį į savo tėvynę sveiką ir gyvą, nes tokioje ištremimo kelionėj ne viena gyvybė bus žuvusi, net ištremimo vietos nepasiekusi, o dar daugiau tremtinių bus paguldę savo kaulus tolimojo Pavolgio ir Pauralio kraštuos... Amžina atmintis kankiniams. Ir jų, kaip ir kitų šiame kare žuvusių mūsų Didžiosios ir Mažosios Lietuvos brolių kančios, kraujas ir ašaros yra prisidėjusios mums šiandieninę laisvę, nepriklausomybę ir susijungimą išpirkti...

O mūsų Martynas Jankus? Ugi štai jis sveikas ir gyvas čia, mūsų tarpe, ne išniekintas tremtinis, bet garbingas Mažosios Lietuvos Atstovas, drauge su kitais savo Draugais Atstovais, atvykusis pareikšt Mažosios Lietuvos susijungimą amžiniems laikams su Didžiąja. Tad, Martyno Jankaus asmeny sveikindamas ir kitus čia esamus Ma-

žosios Lietuvos Atstovus, tariu: Sveiki broliai! Dabar jūs jau niekas nekankins ir neištremdinės iš tėvynės. Dabar mes vienas kūnas ir viena dvasia. Jūsų džiaugsmas, tai mūsų džiaugsmas!

Valio savo darbais ir kentėjimais tiesusieji kelią Lietuvos susijungimui! Valio amžiniems laikams susijungusi Lietuva!!! (Visi ploja).

Klaidų atitaisymai.

Pusl.	Eilė		Išspausdinta:	Turi būti:
11	7	apat.	taiai	tatai
14	10	„	pasišvėntęs	pasišventęs
„	3	„	apsiginlavusių	apsiginklavusių
„	1	„	Sambija	Sambiją
15	1	virš.	sviečius	svečius
„	3	„	diena	dieną
„	12	apat.	kunigaikšciai,	kunigaikščiai,
17	1	virš.	atlaidas	atlaidais
„	21	„	arverčiami	atverčiami
32	9	apat.	Pilkanyje;	Pilkalnyje;
34	1	„	dievu	dievų
39	9	virš.	nuplėstą	nuplėštą
44	13	apat.	sv.	šv.
46	2	virš.	randas	raudas
47	16	„	rarpe	tarpe
48	1	apat.	esas	esąs
51	3	virš.	sosipažinę	susipažinę
55	2	apat.	mokytojaj	mokytojai
61	8	„	ju	jų
67	13	virš.	Lindviku	Liudviku
„	2	apat.	visa	visą
69	3	„	salies	šalies
71	6	virš.	parapiju,	parapijų,
75	8	„	išejo	išėjo
78	12	apat.	Mažioje	Mažoje
„	10	„	lietūvių	lietuvių
82	4	„	išpausdinti	išspausdinti
84	3	virś.	aišis	ašis
91	16	„	Možoji	Mažoji
„	17	„	susijungiantl	susijungianti
95	3	„	Paryba	Taryba
„	12	„	gyvenimas	gyvenamas
103	2	„	Sfalupėnų,	Stalupėnų,
104	15	„	Didšiajai	Didžiajai
105	11	„	Lictuva	Lietuva
106	21	„	kutiems	kuriems
125	10	„	orą	erą